

Camilla Rød Selmer

Lykkeligere jo mer man har?

En kvantitativ studie av sammenhengene mellom sosial ulikhet og livskvalitet blant ungdom i Telemark

Høgskolen i Sørøst-Norge
Fakultet for Helse og Sosialfag
Institutt for Sosialfag
Kjølnes ring 56
3918 Porsgrunn

<http://www.usn.no>

© 2018 Camilla Rød Selmer

Denne avhandlingen representerer 45 studiepoeng

Sammendrag

Telemark er rammet av en rekke levekårsutfordringer. Fylket sliter med lav befolkningsvekst, lavt utdanningsnivå, lav sysselsetting og en høy andel unge uføretrygdede (Telemark Fylkeskommune, 2016, s. 3). Det eksisterer en del kunnskap om hvordan disse utfordringene rammer de voksne, men hvordan det er å være ungdom under slike oppvekstvilkår er en tematikk som ikke er belyst i like stor grad. Derfor tar avhandlingen sikte på å belyse hvordan utfordringene rammer telemarkungdommene. Ved å undersøke om det er sosiale forskjeller i livskvalitet blant unge i Telemark kan avhandlingen dermed gi økt kunnskap om hvordan ungdom i Telemark har det og kan være et ledd i satsningen på å fremme barn og unges psykiske helse og livskvalitet. Med dette utgangspunktet har jeg utarbeidet følgende problemstilling:

Hvordan er sammenhengene mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme blant unge i Telemark?

For best mulig å kunne belyse og besvare problemstillingen er den ytterligere operasjonalisert gjennom to forskningsspørsmål:

1. Er ungdom med høy sosioøkonomisk status mer tilfredse enn ungdom med lav sosioøkonomisk status, og er de mer fremtidsoptimistiske?
2. Hvilke sammenhenger finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme?

Disse forskningsspørsmålene viser at jeg ønsker å undersøke fenomenet ved hjelp av både et objektive og et subjektive mål for sosial ulikhet. De fordrer også til en kvantitativ tilnærming hvilket innebærer å undersøke fenomenet i bredden og gjennom statistiske analyser. Dataene er hentet fra Ungdata-undersøkelsen i Telemark 2015 og bygger på selvrapporteringer fra 6427 ungdom fra 8. klasse til 1. klasse på videregående. Dataene analyseres gjennom statistikkprogrammet *Statistical Package for Social Sciences (SPSS)*.

De bivariate analysene indikerer at det er forskjeller i tilfredshet og fremtidsoptimisme etter sosial ulikhet. Ungdom med høy SØS ser ut til å være mer tilfredse og fremtidsoptimistiske enn ungdom med lav SØS. Analysene viser de samme sammenhengene for det subjektive målet; ungdom som har opplevd å ha god råd ser ut til å være mer tilfredse og optimistiske enn ungdom som har opplevd å ha dårlig råd, og sammenhengene er sterkere for det subjektive målet enn for det objektive.

De multivariate analysene bekrefter disse sammenhengene, men viser også at bakenforliggende faktorer, blant annet skolemestring, foreldrerelasjoner og stemningsleie modererer effekten av sosial ulikhet. Disse faktorene har også vist seg å være av stor betydning for hvor tilfredse ungdommene er. Likeså indikerer analysen at sannsynligheten for å være fremtidspessimist øker betraktelig dersom den unge har en svak relasjon til sine foreldre eller har et negativt stemningsleie.

Gjennom tre ulike teoretiske perspektiver har jeg forsøkt å forstå disse funnene. Jeg har belyst og diskutert dem i lys av psykologiske tilstander hos individet, i lys av tilhørighet og sosial kapital og ikke minst i lys av individualiseringsprosesser.

Mine funn indikerer at det i det fremtidige helsefremmende og forebyggende arbeidet kan være verdt å undersøke om styrking av foreldrerelasjoner kan forstås som potensiale for endring for ungdommer som ikke er tilfredse eller optimistiske med tanke på fremtiden. Likeså kan det være verdt å rette blikket mot ulike tiltak som det i dag diskuteres om kan fremme flere barn og unges muligheter. Kanskje kan leksefrie skoler og undervisning i psykisk helse og livsmestring på videregående skoler redusere sosiale forskjeller i livskvalitet blant unge i Telemark.

Abstract

Telemark faces challenges in terms of living conditions. The county is struggling with low population growth, a low level of education, low employment rates and many young people is permanently disabled/unfit to work (Telemark Fylkeskommune, 2016, s. 3). There is some knowledge how these challenges affect the adults, but what it is like to be a youth under such upbringing conditions is a topic that is not illuminated to the same extent. By investigating whether there are social inequalities in wellbeing among young people in Telemark this thesis therefor aims to illustrate how the challenges may affect the youth. The thesis can thus provide increased knowledge of how the youth feel and act and can be a part of the effort to promote mental health and quality of life for children and young people in Telemark. With this as a starting point I have prepared following thesis question:

What is the relationship between social inequality, satisfaction and future optimism among young people in Telemark?

To be able to answer this question, the question is divided into two research questions:

1. Are youths with high socioeconomic status more satisfied than youths with low socioeconomic status and are they more optimistic about the future?
2. What is the relationship between subjective poverty, satisfaction and future optimism?

These research questions show that I want to investigate the phenomenon using both an objective and a subjective aim of social inequality. They also require a quantitative approach, which involves investigating the phenomenon in the breadth and through statistical analyzes. The data is derived from a survey called Ungdata-undersøkelsen that took place in Telemark in 2015 and is based on self-reports from 6427 youth from 8th grade to 1st grade at upper secondary level. The data is analyzed through the Statistical Package for Social Sciences (SPSS) program.

The bivariate analyzes indicate that there are inequalities in satisfaction and optimism about the future. Youth with high SES (socioeconomic status) seems to be more satisfied and optimistic about the future than youth with low SES. The analyzes show the same relationships for the subjective goal; Youth who haven't been limited by economic needs seem to be more satisfied and optimistic than youth who have experienced those limitations, but the relationships are stronger for the subjective aim than for the objective aim.

The multivariate analyzes confirm these relationships, but also show that underlying conditions, as having difficulties with schoolwork, support from parents and mood, influences the effect of social inequality. These conditions have also been shown to be very important for the satisfaction of the youth. Likewise, the analysis indicates that the likelihood of being a pessimist increases significantly if the youth has a weak relationship with his or her parents or has a negative mood.

Through three different theoretical perspectives, I have tried to understand these findings. I have therefore discussed them considering psychological conditions in the individual, belonging and social capital and finally in the individualization processes.

My findings indicate that in future health promotion and preventive work, it may be worth investigating whether strengthening the relationship between the youth and their parents can be potential for change for those who are not satisfied or optimistic about what the future holds. Likewise, it may be worth looking into different measures as they are being discussed in terms to promote the same opportunities for everyone. Perhaps homework-free schools as well as educating the youth in mental health and coping with life can reduce social differences in wellbeing among youth in Telemark.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Abstract.....	5
Innholdsfortegnelse	7
Forord	10
1 Innledning	11
1.1 Aktualitet	11
1.2 Problemstilling med begrepsavklaring	13
1.2.1 Livskvalitet - tilfredshet og fremtidsoptimisme.....	14
1.2.2 Sosial ulikhet - sosioøkonomisk status og subjektiv fattigdom	16
1.3 Avgrensning.....	17
1.4 Avhandlingens disposisjon	18
2 Forskning på området	20
2.1 Livskvalitet - fra internasjonalt til lokalt satsingsfelt	20
2.2 Levekår og livskvalitet.....	21
2.2.1 Økonomisk kapital	21
2.2.2 Kulturell kapital	23
2.2.3 Sosial kapital.....	25
2.3 Betydningen av familiens ressurser	27
3 Teoretisk ramme.....	28
3.1 Livskvalitet som resultat av individets psykologiske tilstand.....	28
3.1.1 Personlighet	28
3.1.2 Personlighet som risiko og beskyttelse.....	30
3.2 Livskvalitet som resultat av tilhørighet og sosial kapital.....	31
3.2.1 Tilhørighet	31
3.2.2 Sosial kapital.....	33
3.2.3 Sosial kapital, kun et gode?	34
3.3 Livskvalitet som resultat av individualiseringsprosesser	35
3.3.1 Fra tradisjon til emansipasjon	35
3.3.2 Individualisering	36
3.3.3 Individualisering for alle?	37
3.4 Oppsummering	38

4	Forskningsdesign og metode.....	40
4.1	Vitenskapsteoretisk og metodisk forankring	40
4.2	Datagrunnlaget – Ung i Telemark 2015.....	41
4.2.1	Utvalg og representativitet	42
4.3	Krav til vitenskap og krav om etisk forskningspraksis.....	43
4.3.1	Reliabilitet	43
4.3.2	Validitet	44
4.3.3	Informasjonsplikt og samtykke	44
4.3.4	Personvern	45
4.3.5	Vitenskapelig redelighet.....	46
4.4	Operasjonalisering av problemstilling	46
4.4.1	Hvordan er indikatoren for tilfredshet definert?	46
4.4.2	Hvordan er indikatoren for fremtidsoptimisme definert?	49
4.4.3	Hvordan er indikatorene for sosial ulikhet definert?	50
4.4.4	Kontrollvariabler	54
4.5	Analysemetoder.....	58
5	Bivariate analyser.....	62
5.1	Sosioøkonomisk status, tilfredshet og fremtidsoptimisme	62
5.2	Subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme	67
5.3	Oppsummering av funn.....	73
6	Multivariate analyser	77
6.1	Regresjonsanalysens forutsetninger	77
6.2	Lineær regresjonsanalyse.....	80
6.2.1	Modell 1: Fremtidsoptimisme.....	81
6.2.2	Modell 2: Fremtidsoptimisme og sosial ulikhet.....	81
6.2.3	Modell 3: Kontrollvariablene alder, kjønn, sosial støtte, stemnings-leie, utdanningsplaner og skolemestring	81
6.2.4	Betydningen av subjektive og objektive indikatorer for sosial ulikhet	84
6.3	Logistisk regresjonsanalyse	84
6.3.1	Betydningen av tilfredshet	86
6.3.2	Betydningen av sosial ulikhet.....	87

6.3.3	Betydningen av alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring	87
6.4	Oppsummering av funn	88
7	Drøfting	91
7.1	Mindre forskjeller med SØS	91
7.2	Det er ikke hvor mye man har, men hvordan man tar det?	93
7.2.1	Nye krav, men samme emosjoner	94
7.3	Det er ikke hva man har, men hvem man har og hvordan man har dem?... ..	98
7.3.1	Kraften i sosial sammenligning.....	100
7.4	Det er hva man har som bestemmer hva man får?	101
7.4.1	Den tosidige effekten av individualisering.....	101
7.5	Oppsummerende betraktninger	103
8	Avslutning	105
	Referanseliste.....	108
	Oversikt over tabeller og figurer	120
	Vedlegg	122

Forord

Da er den endelig ferdig. Avhandlingen som har bragt med seg fortvilelse og irritasjon, men også mestringsfølelse og lærdom som jeg aldri ville vært foruten. Det er dermed med skrekkblandet fryd jeg leverer avhandlingen fra meg, for med det avslutter jeg et kapittel jeg ikke vet om jeg har lyst til å avslutte. Jeg har da så mye mer å lære.

Her er den riktignok og det er blant annet takket være min veileder, Elisabeth Gulløy. Dine innspill har ført til faglige refleksjoner, men du har også vært en enorm støtte utover det faglige gjennom hele prosessen. Du har vært helt unik.

Takk til Telemark fylkeskommune for at dere hadde tro på meg og ga meg muligheten til å skrive denne avhandlingen med tilskudd fra dere. Takk for gode råd, Oda Kobro.

Jeg retter også en stor takk til Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) for at jeg har fått tilgang til Ungdata-materialet fra Ung i Telemark 2015. Verken Telemark fylkeskommune eller NOVA er ansvarlige for de analyser og fortolkninger jeg har gjort i denne avhandlingen.

Sist, men ikke minst, retter jeg min takknemlighet til alle unge som deltar i Ungdata-undersøkelsene. Takk for at dere rapporterer hvordan dere har det og belyser hvordan det er å være ung i dag.

Sauherad, mai 2018

Camilla Rød Selmer

1 Innledning

1.1 Aktualitet

Fra begynnelsen av 90-tallet har interessen for studier om barn og unges oppvekstvilkår vokst frem og dette som forskningsfelt er i utvikling den dag i dag. Framveksten kan sies å være et resultat av en endring i synet på barn og unge (Wiese, 2011, s. 155). Synet på barn og unge som objekt er erstattet med et subjektperspektiv. Subjektperspektivet tilsier at barn og unges posisjon er styrket gjennom formelle og legale rettigheter som igjen sikrer barn og unge status som selvstendige aktører (Frønes, 2013, s. 39-40; Glaser & Bølstad, 2008, s. 126). Det er likevel voksensamfunnets ansvar å verne om disse rettighetene hvilket blant annet viser seg gjennom opprettelse av institusjoner som barneombudet, barnekonvensjonen og annen barnelovgivning (Glaser & Bølstad, 2008, s. 11).

Å sikre barn og unges velferd er ikke bare en av velferdsstatens gode hensikter, for Norge er også forpliktet, gjennom artikkel 12 i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK), til å sikre befolkningen «høyest oppnåelig helsetilstand» og det uten diskriminering (Sletteland & Donovan, 2012, s. 56). I praksis betyr dette at alle skal ha like muligheter til god helse og livskvalitet. Det ser ut til at velferdsstaten lykkes på mange områder, for som Vike (2004, s. 11) påpeker så «kjenner vi faktisk ikke til moderne samfunn hvor praktisk talt hele befolkningens velferd blir sikret og fulgt opp i så omfattende grad som i Norge og Norden for øvrig». I den sammenheng vil det være interessant å se nærmere på hvordan unge i Norge har det i dag.

Nyere livskvalitetsstudier om barn og unge tegner et bilde av at vi i Norge har en generasjon der de aller fleste er tilfredse med sine liv og optimistiske med tanke på fremtiden (Bakken, 2016, s. 2; Folkehelseinstituttet, 2017; Samdal et al., 2016, s. 5). Studier viser imidlertid også «systematiske sosiale forskjeller i ungdoms levekår og livskvalitet» (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016, s. 7). Disse sosiale forskjellene blir betegnet som en humanitær utfordring (Gustavsen, 2011, s. 91), en utfordring som gir indikasjoner på at sosial ulikhet øker til tross for den innsatsen som er gjort for å bekjempe forskjellene. Som det fremkommer av folkehelseprogrammet, hvor barn og

unge er en prioritert målgruppe, satses det nå ytterligere på å fremme barn og unges psykiske helse og livskvalitet (Helsedirektoratet, 2017). I denne langsiktige satsingen vektlegges også et kunnskapsbasert folkehelsearbeid hvilket betyr at folkehelsearbeidet skal forankres i teori og i et solid forskningsgrunnlag (Sletteland & Donovan, 2012, s. 216). Det er derimot ikke sagt at folkehelsearbeidet ikke har vært kunnskapsbasert tidligere. De aller fleste profesjoner vil nok hevde at kunnskap har stått sentralt i deres arbeid, men en kan forstå satsingen som en ytterligere opptrapping av visjonen om at forskningsbasert kunnskap skal bedre folkehelsen (Norges Forskningsråd, 2017). Dette vitner om at forskning på feltet er ønskelig og nødvendig. I den sammenheng kan livskvalitetsforskning derav forstås som viktig for å belyse hvilke livsbetingelser som fremmer eller hemmer den enkeltes livskvalitet. Det er dette som danner bakteppet for min studie der siktemålet er å undersøke sammenhengene mellom sosial ulikhet og unges livskvalitet.

Fra årtusenskiftet har det vært en positiv trend i ungdomsgenerasjonene. Ungdommen har brukt mer tid på skole og de har vist seg å være ambisiøse og optimistiske med tanke på fremtiden, men ifølge Ungdata 2017 Nasjonale resultater som baserer seg på et samlet bilde av perioden 2015-17 ser denne utviklingen ut til å kanskje ha stoppet opp. På områder der det tidligere har vært økning sees nå en nedgang. Færre bruker mer enn en time på skolearbeid, færre tror de vil ta høyere utdanning og flere tror de vil bli arbeidsledige. Andelen fremtidsoptimistiske ungdom har sunket. Hvorvidt trenden er brutt og om det er et skifte på gang vil en først kunne si noe om etter fremtidige målinger (Bakken, 2017, s. 4; Dyb, 2017).

Parallelt med nedgangen av fremtidsoptimistiske ungdom så skjer det en betydelig økning av andelen økonomisk utsatte barn i Norge (Epland & Kirkeberg, 2017). Det er likevel viktig å presisere at selv om «andelen inntektsfattige øker, betyr i Norge ikke at noen blir fattigere, men at de fleste blir rikere» (Frønes, 2011, s. 152). Selv om økonomi alene ikke kan, eller bør, forstås som eneste premissleverandør for de unges livskvalitet så påpeker Sletteland & Donovan (2012, s. 47) at økonomiske faktorer kan skape sosiale forskjeller i helse. Når Epland & Kirkeberg (2017) påpeker at Telemark er et av tre fylker der andelen økonomisk utsatte barn har økt noe mer enn for landet totalt vekkes en interesse for å rette blikket mot hvordan unge i Telemark har det.

Generelt sett så er oppvekstvilkårene i Telemark gode, men fylket sliter likevel med utfordringer knyttet til «lav befolkningsvekst, lavt utdanningsnivå, lav sysselsetting, høy arbeidsledighet, barnefattigdom og mange (unge) uføre» (Telemark Fylkeskommune, 2016, s. 3). Selv om helse rapporten primært knytter levekårsutfordringene til den voksne befolkningen så er det viktig å undersøke om eller hvordan disse utfordringene påvirker telemarkungdommens livskvalitet. Studien kan på denne måten gi kunnskap om sosiale forskjeller også rammer unges livskvalitet og kan kaste lys over «hvem som trives best og hvem som lider mest» (Reneflot et al., 2018, s. 165). Dette er kunnskap som er etterlyst og som er bakgrunnen til at jeg skriver denne avhandlingen med tilskudd fra Telemark fylkeskommune.

Studien kan også sies å være relevant for masterprogrammet «Forebyggende arbeid med barn og unge», der jeg studerer, fordi avhandlingens fokus speiler studiets innhold ved å rette oppmerksomheten mot risiko- og beskyttelses-faktorer knyttet til dagens oppvekst-betingelser. Dette er faktorer som masterstudiet vektlegger at studenter både skal ha teoretisk og empirisk kunnskap om (Høgskolen I Sørøst-Norge, 2017).

Avhandlingens tematikk kan også begrunnes personlig. Min nysgjerrighet og mitt vitebegjær rundt hvorvidt vår bakgrunn påvirker hvor lykkelige vi er kan sies å være en av grunnsteinene i studien. Sammen med tilegnet kunnskap og et ønske om å samarbeide med fylkeskommunen vokste temaet frem.

1.2 Problemstilling med begrepsavklaring

Et viktig verktøy for å realisere studien er problemstillingen. Problemstillingen legger føringer for hvordan prosjektet utformes og derav hvilken informasjon som samles inn. I det henseende har det vært viktig å utarbeide en problemstilling som representerer avhandlingens fokus, men som også er tilstrekkelig avgrenset slik at den samsvarer med rammene for en masteravhandling (Thagaard, 2013, s. 50-51).

Når mitt siktemål er å undersøke sammenhengene mellom sosial ulikhet og livskvalitet har en avgrensning av temaet resultert i følgende problemstilling:

Hvordan er sammenhengene mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme blant unge i Telemark?

For å kunne besvare problemstillingen kan det være fordelaktig å operasjonalisere den ytterligere. Denne operasjonaliseringen har resultert i følgende forskningsspørsmål:

3. Er ungdom med høy sosioøkonomisk status mer tilfredse enn ungdom med lav sosioøkonomisk status, og er de mer fremtidsoptimistiske?
4. Hvilke sammenhenger finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme?

Problemstillingen og forskningsspørsmålene ovenfor inneholder noen begreper som kan forstås som svært sentrale i avhandlingen. Det er fordelaktig å redegjøre for disse begrepene og for bruken av dem. I det følgende vil jeg derfor se nærmere på begrepene tilfredshet og fremtidsoptimisme forstått som dimensjoner av livskvalitet, og sosioøkonomisk status og subjektiv fattigdom forstått som indikatorer for sosial ulikhet.

1.2.1 Livskvalitet - tilfredshet og fremtidsoptimisme

Å bruke begrepet livskvalitet er utfordrende. Det er utfordrende fordi det defineres og brukes på ulike måter blant forskere og fordi det diskuteres hvor anvendelig begrepet er siden mennesker har forskjellige opplevelser av høy eller lav livskvalitet (Næss, 2011b, s. 18 og 46). Av den grunn er det viktig å presisere begrepsbruken. Målet med presiseringen er å sitte igjen med begreper som vil være hensiktsmessige i arbeidet med å besvare problemstilling og forskningsspørsmålene. Jeg velger å trekke frem to dimensjoner, for så å forsøke å gi en nøyaktig redegjøring for hvorfor og hvordan disse representerer livskvalitetsbegrepet.

De to dimensjonene er tilfredshet og fremtidsoptimisme. At disse kan sees i sammenheng med livskvalitetsbegrepet samsvarer med hvordan Næss (2011b, s. 18) definerer livskvalitet som «psykisk velvære, det vil si opplevelsen av å ha det godt, av å ha en grunnstemning av glede». Å bruke en slik definisjonen indikerer at jeg forstår livskvalitet

både som et affektivt og et kognitivt fenomen; som en kombinasjon av mer eller mindre spontane følelser og mer eller mindre bevisste vurderinger. I og med at jeg ønsker å kaste lys over om de unges tilfredshet og deres forestillinger om fremtiden varierer med hvilken sosioøkonomisk bakgrunn de har, er det primært den kognitive delen av livskvalitet jeg retter blikket mot i denne avhandlingen. Det er likevel verdt å merke seg at for respondenter som besvarer et spørreskjema så glir trolig det affektive og kognitive over i hverandre (Moum & Mastekaasa, 2011, s. 54-55).

Det blir sagt at et helhetsperspektiv er nødvendig i livskvalitetsanalyser (Frønes, 2007, s. 9). Av den grunn forstår jeg livskvalitet som et resultat av fortid, samtid og fremtid. Dette gjør jeg fordi det er i barne- og ungdomsårene grunnlaget for et godt voksenliv legges (Folkehelseinstituttet, 2017) og fordi hjernen vår, ifølge Østby et al. (2012, s. 16800), er en tidsmaskin som bruker minner og kunnskap i forestillingen om fremtiden (Milde, 2012). Ikke minst kan det sies at min forståelse er knyttet til dagens fremtidsrettede sosialisering der det ikke bare handler om å «tilpasse seg det som er, men også det som kommer» (Frønes, 2011, s. 18). Barn og unge må i det henseende forstås både som beings og becomings; hva de er nå og hva de kan bli i fremtiden er viktige dimensjoner når en søker kunnskap om hvordan unge har det (Ben-Arieh, 2008, s. 4-5; Frønes, 2007, s. 9). Fremtidens tilstedeværelse i de unges nåtid kan derfor, slik jeg ser det, knytte tilfredshet og fremtidsoptimisme til hverandre. Til sammen kan det fortelle noe om status for telemarkungdommens livskvalitet.

At jeg har valgt å rette blikket mot trivsel og fremtidsoptimisme fremfor psykiske helseplager kan kanskje forstås som et forsøk på å gå bort i fra det som Næss (2011b, s. 20) omtaler som «elendighetsforskning» der fokus på det negative er rådende. Det er derimot ikke sagt at studien vil ende som en motsats til dette, for selv om min tilnærming er inspirert av Antonovskys begrep salutogenese, hvilket innebærer å ha fokus på det som fremmer livskvalitet fremfor hva som forårsaker sykdom (Sletteland & Donovan, 2012, s. 21 og 217), vil avhandlingen trolig romme både forhold som fremmer og hemmer de unges livskvalitet.

1.2.2 Sosial ulikhet - sosioøkonomisk status og subjektiv fattigdom

Når jeg undersøker variasjon i livskvalitet hos unge i Telemark bruker jeg Schiefloe (2011, s. 241) sin definisjon av begrepet sosial ulikhet; som en systematisk hierarkisk fordeling av knappe og ettertraktede goder. Tildeling av godene, og for så vidt byrdene, avhenger av hvor i hierarkiet man befinner seg. En kan si at Mertons «Matteus-prinsipp» er relevant for å forstå hvordan goder og byrder hoper seg opp ulikt i befolkningen; «For den som har, skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har» (Matt. 25,29)(Grimen, 2004, s. 342, 385, 393; Schiefloe, 2011, s. 246-247). I lys av prinsippet om opphopningseffekter vil det være interessant å se om eventuelle sosiale forskjeller i tilfredshet og fremtidsoptimisme blant telemarkungdommen kan forstås som opphopningseffekter.

På linje med Næss (2011b, s. 25-26), forstår jeg sosioøkonomisk bakgrunn som en sosial indikator, et mulig årsaksforhold til høy eller lav livskvalitet. Sosioøkonomisk bakgrunn, eller sosioøkonomisk status (SØS), er ifølge Schiefloe (2011, s. 246) en betegnelse på individets plassering i samfunnets ulikhetshierarki. Forhold som utdanning, yrkesposisjon eller inntekt brukes ofte som variabler når SØS skal måles. Disse variablene kan tegne et bilde av enkeltindividets tilgang til økonomiske og kulturelle ressurser. Mengden ressurser avgjør plassering på det som Bakken et al. (2016, s. 21) omtaler som en sosial stige. Jo høyere man står i stigen desto mer ressurser har man. I denne avhandlingen er det familiens ressurser som er utgangspunktet for hvordan ungdommenes sosioøkonomiske bakgrunn kategoriseres. Dette vil jeg komme tilbake til i metodekapittelet.

Det er likevel noe uenighet omkring bruken av sosioøkonomisk bakgrunn som forklaringsvariabel da det hevdes at dette kan opprettholde stigmatiserte grupper, som blant annet de som omtales som ressursvake (Brenna, 2008, s. 151). En slik stigmatisering kan hindre den unges intergenerasjonsmobilitet. Hvilket betyr at det blir vanskeligere å oppnå en annen sosioøkonomisk posisjon (Schiefloe, 2011, s. 276). En kan da spørre seg om det er forventningene til de unge som skaper og opprettholder de sosiale ulikhetene eller om det er ressursene, eller mangelen på disse, som er årsaken?

Som alternativ til den objektive indikatoren for sosial ulikhet har jeg valgt å inkludere en subjektiv indikator; subjektiv fattigdom. Dette gjør jeg fordi en nylig studie av sammenhengen mellom sosioøkonomisk bakgrunn og psykisk helse blant ungdom i Telemark fant det objektive målet som et svakt mål (Kobro, 2017, s. 92-95). Jeg velger derfor å inkludere begge indikatorene. Dette kan gjøre analysen dypere samt gi pekepinn på hvorvidt det er forskjeller mellom de ulike målene og om det ene egner seg bedre enn det andre som indikator for sosial ulikhet i denne avhandlingen. Tilnærmingen kan også gi ny innsikt om SØS og sosial ulikhet i Telemark.

1.3 Avgrensning

Innledningsvis har det vært nødvendig å gjøre noen avgrensninger. Jeg har valgt å fokusere på unge i Telemark. Dette fordi det er disse unge som kan belyse hvordan situasjonen er her og dermed kan gi lokal kunnskap om temaet. Avgrensningen er også et resultat av samarbeidet med Telemark fylkeskommune som blant annet etterspør lokal kunnskap om sosial ulikhet i trivsel.

Utvalget er avgrenset til ungdomsskoleelever og elever i første klasse på videregående. Avgrensningen gjøres for å forhindre skjevhet i utvalget hvilket jeg utdyper i kapittel 4.2.1.

Materialet som skal avdekke eventuelle sammenhenger mellom sosial ulikhet og livskvalitet blant ungdom i Telemark er hentet fra Ungdata-undersøkelsen som ble gjennomført i Telemark i 2015. Nesten 8500 unge fra fylkets ungdomsskoler og videregående skoler deltok i denne undersøkelsen (Aase, Bentsen & Møller, 2015, s. 6). Ung i Telemark-undersøkelsen vil presenteres mer utfyllende i metodekapittelet.

Videre har jeg gjort noen valg i forbindelse med hvordan jeg bruker begrepet livskvalitet. Til tross for at jeg anser de unges svar som en kombinasjon av affektive og kognitive vurderinger har jeg valgt å se nærmere på den kognitive dimensjonen innenfor de unges livskvalitet. Dette innebærer at jeg retter blikket mot spørsmålene i Ungdata-undersøkelsen som fanger opp hvordan de unge, positivt eller negativt, vurderer sine liv; altså hvor tilfredse og fremtidsoptimistiske de unge rapporterer at de er. Uten en slik avgrensning ville prosjektet blitt for omfattende.

I det følgende vil jeg konkretisere avhandlingen ytterligere gjennom en presentasjon av hvordan den er bygd opp.

1.4 Avhandlingens disposisjon

Avhandlingens disposisjon samsvarer med Høgskolen i Sørøst-Norges retningslinjer og krav til masteravhandlinger. Avhandlingen inneholder en innledning, en faglig ramme, metode, datapresentasjon og analyse, drøfting og til slutt en oppsummering.

Innledningsvis har avhandlingens tematikk og problemstilling blitt presentert. Ved å avklare nøkkelbegreper samt avgrense temaet har innledningen også gjort det klart hva som er fokuset i denne avhandlingen.

Kapittel 2 vil kaste lys over forskning som allerede er gjort på feltet. I den sammenheng vil jeg trekke frem internasjonal, nasjonal og lokal forskning.

I kapittel 3 vil avhandlingens teoretiske ramme presenteres. Teoriene som ser livskvalitet som resultat av individets psykologiske tilstand, tilhørighet, sosial kapital og individualiseringsprosesser danner utgangspunkt for drøftingskapittelet og kan sies å være sentrale for hvordan de eventuelle empiriske sammenhengene forstås og tolkes.

Kapittel 4 redegjør for avhandlingens vitenskapelige og metodiske tilnærming. Kapittelet inneholder informasjon om Ung i Telemark-undersøkelsen 2015, hvilket er avhandlingens empiriske utgangspunkt. Videre vil også utvalgsriterier, gjennomføring av studien, analyse og tolkningsprosess bli gjort rede for. Kapittelet skal også vise hvordan denne avhandlingen ivaretar de ulike forskningsetiske kravene.

Kapittel 5 og 6 er forbeholdt den empiriske analysen hvorav jeg for å besvare forsknings-spørsmålene begynner med å undersøke forholdet mellom de ulike målene for sosial ulikhet og tilfredshet og fremtidsoptimisme gjennom bivariate analyser. Videre undersøker jeg betydningen av fremtidsoptimisme og sosial ulikhet for tilfredshet gjennom en lineær regresjonsanalyse og sannsynligheten for å være fremtidspessimist gjennom en logistisk regresjonsanalyse.

For å kontrollere om eventuelle sammenhenger er spuriøse; om sammenhengene egentlig skyldes bakenforliggende faktorer, vil jeg bruke alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring som kontrollvariabler i regresjonsanalysene (Grønmo, 2016, s. 315).

I kapittel 7 vil jeg drøfte funnene i lys av avhandlingens teoretiske ramme før jeg avslutningsvis i kapittel 8 oppsummerer med avhandlingens hovedfunn samt belyser eventuelle spørsmål som har dukket opp i kjølvannet av denne prosessen.

2 Forskning på området

I dette kapittelet vil jeg trekke frem sentral forskning innenfor levekår- og livskvalitetsområdet. Dette gir innsyn i hva slags kunnskap som allerede eksisterer om forholdet jeg studerer.

2.1 Livskvalitet - fra internasjonalt til lokalt satsingsfelt

Levekår- og livskvalitetsundersøkelser tok form på 1960 - 1970 tallet, og det er gjort mange studier siden den tid (Barstad, 2014, s. 47; Moum & Mastekaasa, 2011, s. 52). Imidlertid har fokuset i studiene endret seg fra materielle levekår til mer subjektive dimensjoner med fokus på individuelle, kulturelle og relasjonelle forhold (Diener, 2013, s. 663). En av årsakene til at det satses på livskvalitetsstudier kan sies å være at livskvalitet i dag brukes «som indikator for nasjonal utvikling og fremskritt ved siden av tradisjonelle økonomiske indikatorer» (Folkehelseinstituttet, 2017). Dette fremkommer også av World Happiness Report som stadfester at lykke og livskvalitet i økende grad blir forstått som riktig indikator på sosial utvikling og som en politisk målsetting (Helliwell, Layard & Sachs, 2017, s. 3).

Flere forskere påpeker at det er store metodeproblemer når det kommer til å sammenligne livskvalitet mellom ulike land. Problemene gjelder blant annet språket og hvorvidt begreper som lykke eller tilfredshet kan oversettes uten at intensjonen bak blir borte i tilpasningen til de ulike landene. Likeså er det usikkert om det å være lykkelig har like høy verdi i de ulike kulturene og om tolkningen av svarene er troverdig når man ikke kjenner konteksten rundt svaret. Metodeproblemene er også knyttet til reliabiliteten; eksempelvis om spørreundersøkelsene når ut til alle og ikke bare til høyt utdannede i rike samfunn. I så tilfelle kan en spørre seg hvorvidt undersøkelsene er representative og troverdige (Barstad, 2014, s. 147; T. H. Eriksen, 2011, s. 247; Næss, 2011a, s. 226-227). Jeg velger likevel å bruke forskning som sammenligner livskvalitet mellom land, men med kunnskap om metodeproblemene i bakhodet tolker jeg sammenligningene med forsiktighet.

I litteraturgjennomgangen har jeg møtt på ulike formuleringer av samme fenomen. Både lykke, livstilfredshet, livskvalitet og subjektiv livskvalitet brukes om hverandre. Jeg har

primært valgt å bruke begrepet livskvalitet, forstått som tilfredshet og fremtidsoptimisme i denne avhandlingen, men der jeg henviser til forskning som bruker en annen formulering vil jeg bruke forskernes begreper og definisjoner.

2.2 Levekår og livskvalitet

I det følgende vil jeg trekke frem forskning om forholdet mellom sosioøkonomisk bakgrunn og livskvalitet. Jeg vil i den sammenheng bruke både internasjonal, nasjonal og lokal forskning for å belyse den kunnskapen vi har om dette forholdet. Det er likevel nødvendig å nevne at det foreligger store mengder med forskning på dette området. Det jeg trekker frem her vil således kun være en liten del av dette feltet fordi det, som Barstad (2014, s. 14) påpeker, «vokser år for år».

I en rapport fra OECD, Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, blir det gjort kjent at sosiale forskjeller i livskvalitet blant voksne videreføres som ulik fordeling av muligheter for deres barn (2015, s. 18). Ved hjelp av forskning vil jeg kaste lys over hvilken betydning familiens ressurser, herunder økonomisk, kulturell og sosial kapital, kan ha for den enkeltes livskvalitet. Jeg bruker her Bourdieus inndeling av de tre kapitalformene der økonomisk kapital representerer penger og materielle ressurser og blir sagt å være den viktigste ressursen. Kulturell kapital representerer utdanning, yrkesposisjon, livstil og smak. Den tredje kapitalformen er sosial kapital og er relatert til personers tilgang til relasjoner og sosiale nettverk (Aakvaag, 2008, s. 152; Barstad, 2014, s. 56; Frønes, 2013, s. 42; Sandberg & Pedersen, 2006, s. 164).

2.2.1 Økonomisk kapital

Sammenlignet med resten av verden så ligger Norge på «lykketoppen». Vi har i 2017 klatret fra fjerde til første plass i en global rangering av lykkenivå mellom 155 land. Landene blant topp ti har vært de samme de siste årene, det er bare plasseringene som er byttet noe om. Her er andre nordiske land også representert, slik som Danmark, Island, Finland og Sverige. De vurderingene som respondentene, fordelt på 155 land, har gjort om sine liv viser at landene på topp har dobbelt så høye livsevalueringer enn de ti landene på bunn. Noe av årsaken, faktisk 1/3 av forklaringen, ser ut til å være inntektsforskjeller

mellom de ulike landene (Helliwell, Huang & Wang, 2017, s. 23). Dette samsvarer med det Næss (2011a, s. 226) trekker frem når det gjelder hva vi har av kunnskap om forskjeller mellom land. «Alle land med høyt BNP (bruttonasjonalprodukt) ligger høyt på lykkeskalaen, og land med en stor andel fattige ligger lavt». Likevel er det lavinntektsland som har hatt en betydelig livskvalitetsøkning de siste 20-30 årene og ikke de økonomisk utviklede landene. Hvordan økningen av livstilfredshet stopper opp når velstandsnivået når et visst punkt trekkes også frem i Quality of life in Europe, en studie om livskvalitet blant EU-borgere. Her brukes «konklusjonen om at økende inntekt generelt ledsages av en økning av livstilfredshet, men bare opp til et bestemt punkt» (Eurostat, 2013).

Quality of life in Europe-undersøkelsen påpeker at personer som er berøvet materielle ressurser er mindre tilfredse enn personer som har tilgang på de samme materielle ressursene. Likeså trekker studien frem hvordan høyere inntekt er relatert til høyere score på livstilfredshetskalaen. Det laveste nivået av livstilfredshet ble rapportert av arbeidsledige etterfulgt av uføre. Alt i alt indikerer denne studien en sammenheng mellom livstilfredshet og ulike sosiale indikatorer, som inntekt, sysselsetting og andre materielle ressurser (Eurostat, 2013). Studien viser også til sosial ulikhet i livskvalitet blant EU-borgerne. Funnene til Eurostat brukes også i SSB sin artikkelserie om hvordan vi har det. Her påpekes det nok en gang hvordan personer som står utenfor arbeidslivet i mindre grad er tilfredse med tilværelsen. På motsatt side, de som er mest fornøyd, finner vi sysselsatte og pensjonister (Vrålstad, 2017b). Vrålstad (2017b) konkluderer med at «dess bedre økonomisk stil husholdningen man bor i er, dess høyere andel er fornøyd med livet». Hvorfor det er slik at personers lykkenivå stiger med bedret økonomi forklarer Vrålstad (2017d) ut i fra den tryggheten det gir å vite at man har tilstrekkelig til å dekke løpende og uforutsette utgifter, samt muligheten til å unne seg goder og valgfrihet. Økonomiske ressurser kan i så tilfelle sies å være premissleverandør for befolkningens livskvalitet.

Det bør nevnes at til tross for at det har vært en økende inntektsulikhet i Norge siden 1960-tallet, er Norge et egalitært land i internasjonal sammenheng, et land med små forskjeller hva gjelder økonomi (Næss, 2011a, s. 230; Vrålstad, 2017d). Den ulikheten vi har kan likevel oppleves som urettferdig fordi hardt arbeid ikke alltid er godt betalt, fordi

kvinner tjener mindre enn menn og ikke minst fordi sosial ulikhet ser ut til å gå i arv. Familiens økonomiske situasjon påvirker unges livskvalitet her og nå, men har derfor også betydning for fremtiden (Oecd, 2015, s. 129).

Telemark er også rammet av sosiale forskjeller i helse og livskvalitet. Folkehelse rapporten fra Telemark fylkeskommune viser at det har vært en svak økning i inntektsulikhet. Likeså har det også vært en økning av antall personer i lavinntektshusholdninger (2016, s. 24). Når undersøkelser viser at det er personer med høy inntekt som har høyest helsegevinst; de lever lenger og har mindre psykiske helseplager, kan dette ramme de som allerede er utsatt for levekårs- eller helseproblemer. Likevel er det, som Bakken et al. (2016, s. 31) påpeker, en tendens i Norge til at de aller fleste ungdom har det godt og vokser opp i familier med nokså god økonomi.

2.2.2 Kulturell kapital

Familiens utdanningskvalifikasjoner kan sies å representere familiens kulturelle kapital. Likeså utgjør også familiens bøker, bilder, livstil og vaner en del av denne kapitalformen (Barstad, 2014, s. 56). Men har denne kapitalen betydning for den enkeltes livskvalitet?

I Telemark og i Norge for øvrig henger de unges utdanningsløp og frafallsrisiko nært sammen med familiebakgrunn og foreldres utdanningsnivå (Markussen, 2016, s. 33; Reegård & Rogstad, 2016, s. 18; Telemark Fylkeskommune, 2016, s. 10). Som Barstad (2014, s. 238) viser så «synker frafallet jevnt med økende utdanningsnivå hos foreldrene». Frafallet defineres da som å fullføre og bestå videregående utdanning i løpet av fem år (Reegård & Rogstad, 2016, s. 11). Det ser ut til at det er ulike syn på hvorvidt utdanning i seg selv bidrar til økt tilfredshet (Barstad, 2014, s. 236), men når studier viser at utdanningsforskjeller gir ulike helseeffekter der de med høy utdanning ser ut til å ha bedre helse i forhold til de med lav utdanning (Telemark Fylkeskommune, 2016, s. 22), da kan en kanskje anta at utdanning både beriker livet her og nå, men også i fremtiden. Dette bekrefter Vrålstad (2017a) som viser til hvordan arbeid og studier henger sammen med livskvalitet fordi det gir «hverdagen mening og struktur». I lys av dette kan utdanning

forstås som noe mer enn et middel for fremtidig livskvalitet, men at det også har en verdi i seg selv for livet her og nå.

I dagens kunnskapssamfunn er det derfor ikke til å unngå å vektlegge hvilken betydning utdanning har for den enkeltes muligheter i fremtiden. Som vi har sett er det ugunstig å havne utenfor arbeidslivet. Det er blant annet store forskjeller i personers subjektive livskvalitet ettersom de er sysselsatte eller ikke (De Neve & Ward, 2017, s. 146). Siden arbeidsmarkedet krever kompetanse, er det viktig at unge fullfører utdanningsløpet og derav får muligheten til å komme seg inn på arbeidsmarkedet (Barstad, 2014, s. 334). Selv om erfaring i noen tilfeller kan kompensere for utdanning er det de uten utdanning som ofte havner utenfor. Risikoen for ensomhet og sosial eksklusjon kan av den grunn se ut til å være større for de som faller fra videregående opplæring. Resultatet er ledighet og en tidlig erfaring som mottaker av offentlig støtte, en rolle som ser ut til å henge ved og som det blir vanskeligere og vanskeligere å komme ut av (Markussen, 2016, s. 51). Skolen kan i den sammenheng sies å ha en viktigere rolle i dag enn tidligere fordi den er en så sentral del av barn og unges hverdagsliv (Frønes, 2017, s. 17-18; Heggen, Helland & Lauglo, 2013, s. 24; Hegna, Eriksen, Sletten, Strandbu & Ødegård, 2017, s. 80).

Også i skolen viser undersøkelser at det forekommer sosiale forskjeller. Disse forskjellene knytter seg blant annet til de unges skoleprestasjoner. Hvordan foreldre håndterer rollen som støttespiller ser ut til å avhenge av familiens ressurser, hvilket igjen påvirker hvor skoleflinke barna blir (Bakken & Elstad, 2012, s. 27-28). Som en motsats til denne forståelsen presenterer Brenna (2008, s. 150) et perspektiv som kan forstås som et opprør mot reproduksjonsteorien. Dette perspektivet trekker frem hvordan familiens holdninger er viktigere enn SØS når det gjelder skoleprestasjoner. Et slikt fokus samsvarer med undersøkelser som viser hvordan foreldre med lav SØS «strekker seg langt for å skjerme barna mot konsekvensene av den lave inntekten» (Grødem, 2011, s. 27). Hvorfor skoleprestasjoner varierer kan derfor ha med forventninger å gjøre, påpeker Brenna (2008, s. 151) som henviser til internasjonal forskning. I disse studiene ser det ut til at lærernes forventninger til elever fra ressurssvake hjem er lavere enn til elever med høyt utdannede foreldre. Disse forventningene kan så sies å legge premisser for hvordan eleven presterer. Imidlertid så viser norsk forskning, ifølge Bakken et al. (2016, s. 57), at høyt

utdannede foreldre er mer involvert i sine barns skoleanliggender, fra lekser til skolemøter. Å ha støttespillere er dermed viktig for den enkeltes livskvalitet, dette vil jeg komme tilbake til om litt.

Selv om det er noe uenighet rundt hva som er premissen for ulikhet i utdanningsnivå og yrkesstatus så brukes ofte sosioøkonomisk bakgrunn som forklaringsvariabel i studier som denne. Reproduksjon av levestandard kan derfor også knyttes til familiens kulturelle kapital. For som Frønes (2011, s. 155) belyser får «barn av foreldre med høy utdanning oftere enn andre selv høy utdanning; barn av foreldre som mottar sosialhjelp, ender selv mye oftere enn andre på sosialhjelp». Kulturell kapital kan i så tilfelle sies å gå i arv mellom generasjoner selv om det er uenighet rundt hva som forårsaker dette. Likeså kan deltakelse i utdanning sies å påvirke livskvaliteten her og nå av flere årsaker, ikke minst fordi det gir sosial kontakt, tilhørighet og nettverk.

2.2.3 Sosial kapital

Undersøkelser har de siste årene vist hvordan unge i Norge blir hindret i å delta i både organiserte og uorganiserte aktiviteter som følge av relativ fattigdom. Norske ungdommers sosiale liv ser derfor ut til å være påvirket av hvilke økonomiske og materielle ressurser de unge har tilgang til (Bakken et al., 2016; Samdal et al., 2016, s. 62; Sletten, 2010, s. 309-310; Strandbu, Gulløy, Andersen, Seippel & Dalen, 2017, s. 144). Faren ved å ekskluderes fra organiserte eller uorganiserte aktiviteter er at det mangler arenaer der nettverks- og relasjonsbygging foregår på andre premisser enn i skolesammenheng (Bakken et al., 2016, s. 122). Denne mangelen trekker også Sletten (2010, s. 310) frem når hun påpeker hvordan «fattige» ungdommer som ikke deltar på andre arenaer enn i skole og familieliv får mindre tilgang til den brobyggende sosiale kapitalen; relasjoner som er fjernere og svakere enn relasjoner til familie og nære venner (Fyrand, 2016, s. 33). Dette innebærer at det sosiale nettverket blir snevret inn for unge i familier med lav SØS. Desto mindre tilgang på økonomiske og materielle ressurser desto mindre sosial kapital har de unge.

Det blir sagt at det er en sammenheng mellom livskvalitet og tillitt. Når tillitt sies å oppstå som et resultat av relasjoner, de bånd vi har til de vi kjenner og de vi ikke kjenner, så indikerer dette at det å være delaktig på ulike arenaer kan heve den enkeltes livskvalitet (Vrålstad, 2017c). Dette bildet bekrefter OECD (2015, s. 168) som trekker frem hvordan ungdom som er en del av tette sosiale nettverk rapporterer om bedre helse og en større grad av velvære. Også Bakken et al. (2016, s. 124) viser til lignende funn. Unge fra familier med lav SØS er «generelt mindre fornøyd med seg selv og med utseendet sitt, og det er færre som er fornøyd med egen helse». Dette er et funn som også støttes av Samdal et al. (2016, s. 63).

Når sosial støtte og sosial deltagelse kan sies å være fordelaktig for unges livskvalitet (Nes & Clech-Aas, 2011, s. 78) her og nå, men også for fremtiden, er det viktig at unge etablerer sosiale nettverk (Helse- Og Omsorgsdepartementet, 2015, s. 23-24). Videre trekker Vrålstad (2017c) frem hvordan inntekt påvirker styrken av sosiale bånd. Dette samsvarer med funnene til Bakken et al. (2016, s. 117) som stadfester at relasjonen mellom ungdom og foreldre varierer med sosioøkonomisk bakgrunn. Ungdom i familier med lav SØS rapporterer mer misnøye med foreldrene enn andre grupper. Mer kranling og mindre sosial støtte ble også rapportert i høyere grad i denne gruppen. Dette samsvarer med hva OECD (2015, s. 177) har funnet om kommunikasjon mellom barn og foreldre. Jo høyere SØS jo bedre er kommunikasjonen i familien. Likeså gjør den sosiale forskjellen seg også gjeldende i vennsrelasjoner. Ungdom med lav SØS rapporterer oftere om mangel på venner og misnøye over dem de har. Dårlig økonomi og skam knyttet til dette kan sies å være barrierer som hemmer unge med lav SØS i å knytte sosiale bånd til andre (Bakken et al., 2016, s. 119).

Det ser altså ut til at ungdom med dårlig sosioøkonomisk bakgrunn oftere har utfordringer knyttet til relasjoner og sosiale nettverk. For disse ungdommene kan svake relasjoner hope seg opp og utgjør det som Aase et al. (2015, s. 85) omtaler som tilknytningsrisiko. Basert på at 9 av 10 unge i Telemark oppgir at de har minst en nær venn og at de ellers er fornøyd både med foreldre og venner så kan en kanskje si at de aller fleste har de sosiale ressursene som trengs. Samtidig fremkommer de sosiale

forskjellene gjennom at de som har minst sosiale ressurser er svakere rustet til å møte motgang enn de med mange ressurser (Barstad, 2014, s. 61; Kobro, 2017, s. 48).

Tilgangen vi har på ulike ressurser kan se ut til å være av betydning for om vi har høy eller lav livskvalitet. Jeg vil nå avslutte kapittelet med å oppsummere betydningen av familiens samlede ressurser.

2.3 Betydningen av familiens ressurser

I dette kapittelet har jeg presentert noe av den kunnskapen vi har om livskvalitet i dag. Det er i stor grad gode nyheter for Norge, for de aller fleste ser ut til å ha det godt, men som OECD (2015, s. 5) poengterer så har alle land et forbedringspotensial når det kommer til å fremme befolkningens livskvalitet. Ressurser i form av økonomi, utdanning, arbeid og relasjoner er sentrale for graden av tilfredshet og i den sammenheng varierer livskvalitet med sosioøkonomisk bakgrunn. Likeså gjelder dette for hvilke forestillinger de unge har om fremtiden. Fremtidsoptimismen ser ut til å være størst blant unge i familier med høy SØS (Bakken et al., 2016, s. 121).

Selv om jeg i dette kapittelet har delt familiens ressurser inn i tre kapitalformer som isolert sett kan si noe om hvilken betydning de har for unges livskvalitet er det viktig for meg å gjøre det klart at de ulike ressursene også ser ut til å henge nært sammen ved at de påvirker hverandre (Barstad & Sandvik, 2015, s. 29). Sammenhengen mellom de ulike kapitalformene bekrefter Matteus-prinsippets tanke om en sosial opphopning av goder og byrder i befolkningen (Grimen, 2004, s. 342, 385, 393; Schiefloe, 2011, s. 246-247). Det vil bli interessant å se om min studie bekrefter eller avkrefter dette bildet når jeg undersøker om ungdom fra familier med høy SØS er mer tilfredse og mer fremtids-optimistiske enn ungdom fra familier med lav SØS.

3 Teoretisk ramme

Studiens teoretiske rammeverk belyser hvordan livskvalitet kan forstås. Jeg har her valgt å bruke tre ulike teoretiske rammeverk. Dette innebærer at jeg har en eklektisk tilnærming der jeg bruker flere teoretikere og analytiske begreper fremfor å holde fast ved en enkelt teori; kun en måte å forstå livskvalitet på. Den første forklaringen ser livskvalitet som resultat av individets psykologiske tilstand. Den andre forklaringen ser livskvalitet i sammenheng med tilhørighet og sosial kapital. Den tredje og siste forklaringen ser livskvalitet i sammenheng med individualiseringsprosesser.

3.1 Livskvalitet som resultat av individets psykologiske tilstand

3.1.1 Personlighet

Vår personlighet; våre mer eller mindre stabile egenskaper som utspiller seg i form av følelser, motiver og atferd, henger nært sammen med vår livskvalitet (Nes & Tambs, 2011, s. 104-105). Siden trekk ved vår personlighet ser ut til å ha betydning for vårt psykiske velvære retter jeg oppmerksomheten mot teorier om temperamentskategorier. Både Thomas & Chess (Tetzchner, 2012, s. 500) og Rothbart & Bates (Mathiesen et al., 2007, s. 42) er sentrale innenfor temperamentsforklaringer, og jeg bruker derfor deres forklaringer til å forstå den enkeltes livskvalitet. Dette indikerer at jeg begynner med en top-down tilnærming; altså at jeg antar at det er direkte psykologiske forhold ved individet som avgjør om det er tilfreds eller ikke (Diener & Zeaman, 1984, s. 565; Nes & Tambs, 2011, s. 105). Det betyr imidlertid ikke at verken teoriene eller jeg anerkjenner hvordan livshendelser kan påvirke vårt temperament, for det vil jeg komme tilbake til litt senere.

Thomas og Chess fremhever tre hovedtyper av temperament; lett temperament, vanskelig temperament og langsom til å varme opp (Tetzchner, 2012, s. 500). Siden de to førstnevnte temperamentskategoriene ser ut til å gå igjen hos andre teoretikere er det disse jeg vil trekke med meg videre og se i sammenheng med det som Rothbart og Bates omtaler som positiv emosjonalitet og negativ emosjonalitet. I tillegg vektlegger Rothbart og Bates et annet trekk hvilket omtales som selvregulering (Mathiesen et al., 2007, s. 42).

Disse tre trekkene; positiv emosjonalitet, negativ emosjonalitet og evnen til selvregulering er de tre hovedkategoriene og benevnelsene jeg vil bruke videre.

Positiv emosjonalitet, handler om den enkeltes mestringsressurser; det som får den enkelte til å mestre eventuelle påkjenninger uten at det går utover personens livskvalitet. Personer med dette temperamentstrekket blir ansett som sosiale og de har et ønske om å være i samhandling med andre (Major, 2011, s. 23; Mathiesen et al., 2007, s. 42; Rothbart & Bates, 1998, s. 114; Tetzchner, 2012, s. 500). Personer dominert av positiv emosjonalitet har tro på at de kan mestre utfordringer og denne mestringstroen kan forebygge risikoen for stressrelaterte helseproblemer (I. M. Eriksen, Sletten, Bakken & Von Soest, 2017, s. 22). Trekket omtales også som ekstraversjon og studier viser en klar positiv sammenheng mellom dette trekket og høy livskvalitet (Gomez, Krings, Bangerter & Grob, 2009, s. 345).

Personer dominert av negativ emosjonalitet kjennetegnes av negative og irritable reaksjoner når han/hun møter utfordringer og skyhet og engstelse når det gjelder kontakt med ukjente personer og steder (Major, 2011, s. 20; Mathiesen et al., 2007, s. 42; Tetzchner, 2012, s. 500). Disse personene kan være tunge å være sammen med nettopp fordi de kan oppleves som uforutsigbare og nedstemte (Kvello, 2008, s. 41). Av den grunn møter disse personene oftere aggresjon og utålmodighet fra andre, som blant annet foreldre og jevnaldrende (Mathiesen et al., 2007, s. 45). Andre omtaler dette trekket som nevrotisisme og det er påvist en klar negativ relasjon mellom dette trekket og den enkeltes livskvalitet (Gomez et al., 2009, s. 345).

Videre sies det at emosjonsregulering påvirker hvordan vi samhandler med andre, det kommer blant annet av den enkeltes kognitive kapasitet og språklige ferdigheter. Jo bedre språk jo lettere er det å forstå andre og å uttrykke egne følelser (Kvello, 2008, s. 41-42; Mathiesen et al., 2007, s. 45). Selvregulering handler derfor om hvordan man fremstår for andre og at følelser og atferd uttrykkes på en måte som anses som riktig i den sosiale konteksten man befinner seg i. Klarer man å tilpasse seg har man emosjonell kompetanse og med denne ferdigheten unngår man konsekvenser som mer negative uttrykksformer kunne ha gitt. For det er altså slik at svak emosjonsregulering oftere føre

til upopulæritet og legger begrensninger for jevnalderfellesskap (Kvelling, 2008, s. 36-37 og 39).

Det å kunne regulere hva man tenker, hvordan man handler og ens emosjoner blir i dag også ansett som en viktig ferdighet å inneha fordi det knyttes til selvregulert læring. Selvregulert læring innebærer å ha kompetanse til å reflektere over egen læring samt legge strategier for effektiv fremgang hvilket forstås som en nødvendig kompetanse i dag. Skole og utdanningspolitikken har derfor i senere tid rettet stor oppmerksomhet mot denne sosiale og emosjonelle kompetansen (Bunting & Lødding, 2017, s. 55-56).

3.1.2 Personlighet som risiko og beskyttelse

Personligheten vår, forstått som kombinasjonene av ulike temperamentstrekk og evne til selvregulering, kan altså sies å fungere som en risiko- eller beskyttelsesfaktor. Hvilken intensitet som kjennetegner våre emosjoner/temperament kan gi indikasjoner på hvem som er utsatte for psykiske plager og hvem som er beskyttet (Mathiesen et al., 2007, s. 45). Det er likevel slik at det stilles spørsmål til hvor stabil vår personlighet er. I den sammenheng vil jeg trekke frem kontraktperspektivet som et alternativ for å betrakte personlighet som noe mer enn stabile egenskaper.

Kontraktperspektivet innebærer at man ser individet som en sosial skapning der følelser, motiver og atferd varierer med hvem man er sammen med og hvor man er. Som William James sa så «har du så mange selv som du har forhold til andre» (Hundeide, 2006, s. 281). I den sammenheng kan en kanskje si at tanken om at personligheten vår er stabil gjennom hele livsløpet er en kategorisk og deterministisk tenkemåte fordi vår personlighet er tilbøyelig til å kunne endre seg over tid. Likeså er heller ikke livskvalitet et stabilt fenomen fordi hva vi tenker om vår tilværelse også påvirkes av våre livshendelser (Lucas & Diener, 2009, s. 75; Sletten, 2011, s. 20).

Å bruke rene temperamentsforklaringer for å forklare livskvalitet kan dermed forstås som et ganske statisk perspektiv. For hva er det ved menneskesinnet som er universelt og hva er kulturelt betinget? Cross cultural psychology; et fagfelt innenfor psykologien som

undersøker hvordan kulturen påvirker menneskets tanker, følelser og atferd, kan også kritisere bruken av rene temperamentsforklaringer. For gjennom et kulturanalytisk perspektiv åpnes muligheten for å forstå identitet og atferd ut i fra kontekst (Vike & Eide, 2009, s. 13). Uten et slikt perspektiv er det, slik jeg ser det, lett å la stereotypier, gitte «sannheter» og verdier styre hva som forstås som normalt; altså hvilke atferd- og reaksjonsmønstre som anerkjennes. Med et krysskulturelt perspektiv blir man bevisst på at den enkeltes personlighet kan være et resultat av den konteksten man befinner seg i, hvor økonomiske, sosiale og kulturelle forhold er av betydning.

Sosiale forhold kan således sies å være relevante for å forklare livskvalitet. Av den grunn vil jeg nå trekke frem teori om hvordan livskvalitet kan forstås som et resultat av tilhørighet og sosial kapital.

3.2 Livskvalitet som resultat av tilhørighet og sosial kapital

3.2.1 Tilhørighet

Å høre til; det å være en del av et fellesskap blir sagt å være et grunnleggende behov for mennesket (Barstad & Sandvik, 2015, s. 19; Baumeister, Leary & Steinberg, 1995, s. 522). Dette behovet kan bekrefte hvorfor studier påviser en positiv korrelasjon mellom sosiale relasjoner og livskvalitet. Likevel er det slik at styrken på de sosiale relasjonene er viktigere enn mengden relasjoner (Barstad, 2014, s. 302-303). Det viktigste er at relasjonen er positiv, stabil og trygg. Ikke minst må det være et gjensidig bånd mellom de involverte (Baumeister et al., 1995, s. 500). Dette båndet, denne vi-følelsen et fellesskap fører til, kan oppstå i tre ulike fellesskap; det intime, relasjonelle og det kollektive fellesskap. Det intime fellesskapet betegner i hovedsak fellesskapet mellom ektefeller eller samboere. Det er den som står oss nærmest som er sentral i dette fellesskapet. I det relasjonelle fellesskapet finner vi familie, venner, kollegaer og naboer. Relasjonen til disse preges av hyppige ansikt til ansikt møter. I det tredje fellesskapet, det kollektive, der oppstår en gruppeidentitet basert på blant annet hvilken nasjon eller religion en tilhører. Å stå utenfor intime, relasjonelle eller kollektive fellesskap vil kunne føre til ensomhet og sosial isolasjon (Barstad, 2014, s. 303-305; Barstad & Sandvik, 2015, s. 20). Siden denne teorien om fellesskap i hovedsak er rettet mot voksne er det ikke presisert hvilket

fellesskap barn-foreldrerelasjonen tilhører og det kan dermed stilles spørsmål til hvor egnet slike teorier er for barne- og ungdomsforskning, men siden familie tilhører det relasjonelle fellesskapet er det dette fellesskapet jeg forstår som aktuelt også for barn-foreldrerelasjonen.

Et annet skille som det er verdt å nevne går på hvorvidt ulike relasjoner gir sterke eller svake bånd. Relasjonene til familie og nære venner gir sterke bånd, men i lys av Granovetter (1973, s. 1378) er ikke dette tilstrekkelig. Et større nettverk er uunnværlig når det kommer til den enkeltes muligheter i samfunnet. De svake relasjonene; de relasjoner vi får til personer utenfor familie og venner, de som ofte omtales som bekjentskaper, kan være viktige for våre muligheter på blant annet arbeidsmarkedet (Barstad & Sandvik, 2015, s. 20). Av den grunn er det ikke bare de sterke relasjonene som er av betydning for den enkeltes livskvalitet, men også hvilket nettverk man har med svake relasjoner (Sandstrom & Dunn, 2014, s. 920). Jeg vil komme tilbake til denne tankegangen når jeg presenterer teorien om sosial kapital.

I tillegg til at tilhørighet kan forstås som en følelsesmessig tilstand hos enkeltindividet blir tilhørighet også forstått som en kontinuerlig identifikasjonsprosess; en prosess der det handler om å finne ut hva man har til felles eller hva som skiller en fra andre. Identifikasjonen foregår imidlertid ikke bare innenfra individet, men også i sosiale fellesskap gjennom sosiale prosesser. I det henseende kan identifikasjonsprosessen føre til inkludering, men også tilfeller av ekskludering (Gulløy, 2017, s. 126-127; May, 2011, s. 368). Således kan hvem vi sammenligner oss med være av betydning for hvordan vi forstår oss selv og hvordan vi har det. Et fenomen som er interessant i den sammenheng er relativ deprivasjon. Relativ deprivasjon kan forstås som en opplevelse av berøvelse, ikke nødvendigvis fordi ens egen situasjon endrer seg, men fordi andres blir bedre. Fordi ens egen situasjon oppleves som forverret kan sammenligningen dermed redusere den enkeltes livskvalitet (T. H. Eriksen, 2008, s. 42). Relativ deprivasjon kan sies å være resultat av vår tilbøyelighet til å sammenligne oss med andre hvilket ligger naturlig i oss og kan forstås som vår måte å vurdere oss selv på (Festinger, 1954, s. 117).

3.2.2 Sosial kapital

Begrepet sosial kapital er blitt og blir anvendt på ulike måter. Sentrale teoretikere er Bourdieu, Coleman og Putnam. I denne kapitalformen, som består av relasjoner og nettverk, mener Bourdieu at det ligger mye makt. En person med sosial kapital har mulighet til å spille på sitt nettverk når det er noe den ønsker å oppnå. Flere dører står åpne for de som får gode skussmål av bekjente (Aakvaag, 2008, s. 153; Fyrand, 2016, s. 32). For Bourdieu er den sosiale kapitalen et sentralt virkemiddel for å samle økonomisk kapital hvilket han anser som den viktigste kapitalformen. De ulike kapitalformene kan derav investeres i hverandre og på den måten kan den økonomiske kapitalen ligge mer eller mindre skjult bak den enkeltes kulturelle og sosiale kapital. Dette kan være med på å etablere og reprodusere sosiale forskjeller i relasjoner og nettverk. Sosial kapital kan i lys av Bourdieu derfor se ut til å være en gode som mer eller mindre er forbeholdt de som allerede har ressurser; samfunnseliten (Sund, 2010, s. 10-11).

Der Bourdieu med sitt begrep forsøker å avdekke hvordan samfunnsstrukturer etablerer og vedlikeholder sosiale ulikheter har Coleman en annen intensjon med sin definisjon av begrepet. Colemans definisjon taler for at sosial kapital er et fellesgode der ressursene ligger i de sosiale relasjonene mellom aktørene. Selv om Coleman har vært sentral som inspirasjonskilde til studier om sosial kapital er det Putnam som er den mest siterte teoretikeren når det kommer til slike studier (Barstad, 2014, s. 56; Sund, 2010, s. 12-13).

Putnam forstår sosial kapital som bestående av to ulike kapitaler; bonding og bridging. Skillet kan sees i sammenheng med Granovetters (1973, s. 1378) inndeling av sterke eller svake relasjoner der bonding er en form for sosial kapital som består av sterke bånd gjerne til personer som er lik oss selv og gjerne de tetteste nære relasjonene. Bridging på sin side består av svakere bånd til personer som er mer eller mindre ulike oss selv og er knyttet til de mer eller mindre fjerne relasjonene (Barstad, 2014, s. 306; Fyrand, 2016, s. 32-33). Selv om begge formene for sosial kapital er viktige for den enkeltes livskvalitet påpekes det fra ulike hold hvor viktig den sistnevnte er som brobygger og døråpner inn i arbeidslivet (Barstad & Sandvik, 2015, s. 20; Sund, 2010, s. 17). Ulike former for sosial kapital er imidlertid ikke bare nøkkelen inn i arbeidslivet, men også for ungdommenes glede og livskvalitet i et her og nå-perspektiv. Deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter

som for eksempler idrett, gir nettverk og bekjenskaper som er av slik betydning. I tillegg er idretten en sosialiseringsarena der unge lærer holdninger, verdier, arbeidsmåter, utholdenhet og andre egenskaper som kommer til nytte i utdanning og senere arbeidsliv (Sletten, 2010, s. 296).

3.2.3 Sosial kapital, kun et gode?

De positive effektene av sosial kapital blir ofte anerkjent og henvist til, men like viktig er det kanskje å rette blikket mot negativ sosial kapital og hvilken betydning denne kapitalformen har for ungdommenes livskvalitet. Et eksempel er hvordan båndet innad i en gruppe kan føre til sterkt sosialt kontrollerte deltakere (Sund, 2010, s. 23-24). Det å gi rom for de negative aspektene av begrepet sosial kapital er interessant fordi jevnalderfellesskap også kan virke negativt inn på overgangen til voksenlivet og den enkeltes livskvalitet i et fremtidig perspektiv (Sletten, 2011, s. 35). Det betyr imidlertid ikke at ungdommen har redusert livskvalitet her og nå, men det vitner om at det som gir glede og velvære for den unge her og nå ikke nødvendigvis er forenelig med høy livskvalitet i fremtiden (Sletten, 2011, s. 23). På den andre siden har Sletten (2013, s. 132 og 146) i senere tid funnet at «dårlige» relasjoner er bedre enn ingen relasjoner når det gjelder beskyttelse mot marginalisering i voksenlivet. Så det å være sosialt aktive i ungdomstiden, det å tilhøre et jevnalderfellesskap anses som beskyttelse også i miljøer der atferden utspiller seg som risikoatferd.

Likeså gjelder dette for barn og unge som vokser opp i vanskeligere kår og på vanskeligere steder enn i Norge. Det er ikke uvanlig at slike forhold får skylden for ikke-suksessrike overganger til voksenlivet, men da glemmer man effekten av bonding og at opplevelsen av tilhørighet, glede og samhold er veldig viktig for livskvaliteten.

Tilhørighet og sosial kapital kan dermed forstås som viktig for ungdommenes livskvalitet uavhengig av hvor relasjonene utspiller seg. Både gode og «dårlige» relasjoner ser ut til å være viktige her og nå, men også for fremtidig velvære.

3.3 Livskvalitet som resultat av individualiseringsprosesser

3.3.1 Fra tradisjon til emansipasjon

For å forstå hva som kjennetegner samfunnet vårt i dag kan det være hensiktsmessig å bygge forståelsen på kunnskap om tidligere samfunnsformasjoner. Med et raskt tilbakeblikk til bondesamfunnet, etterkrigstiden og industrisamfunnets fremvekst blir vi kjent med hvordan samfunnet har gått fra å være tuftet på tradisjoner til å være preget av modernisering, fremskrittsoptimisme og emansipasjon; subjektene frigjøring (Frønes, 2013, s. 18; Vike & Eide, 2009, s. 17).

Når det gjelder hva som kjennetegner samfunnet vårt i dag er det viktig å trekke frem at den frie barndommen som er så naturlig for oss er typisk for den moderne vestlige kulturen. En slik forståelse av barndommen er dermed ikke en universell sannhet og representerer ikke barndommen for alle barn (Schrumpf, 2007, s. 7-8).

Barn som vokste opp i bondesamfunnet måtte bidra med sin arbeidskraft og var dermed en ressurs for familien fra tidlig alder (Schrumpf, 2007, s. 41). Barn og unge ble ikke gitt noen særstilling i kraft av at de var barn, men de ble mer eller mindre ansett som foreldrenes eiendom (Glaser, 2008, s. 124). Dette endret seg når velferdsstaten vokste frem med industrisamfunnet. Barn og unge skulle nå tre inn i skolen og dermed fikk barndommen annet innhold. Til tross for muligheten til å fortsette utdanningen utover grunnskolen var det de færreste som gikk videre. Grunnen til dette er at det ikke var krav om utdanningskvalifikasjoner for å få arbeid i industrien. Det var i industrien de fleste yrkesaktive havnet og det var ikke uvanlig at de unge, og da særlig guttene, gikk i sine foreldres fotspor når det gjaldt yrke (Frønes, 2013, s. 124-125). De unges biografi; deres identitet og livsløp ble regulert av hvilken nasjon, klasse og kjønn de tilhørte (Aakvaag, 2008, s. 264).

Produksjonsmidlene i industrisamfunnet var knyttet til maskiner og samlebånd, men i dag måles produktiviteten ut i fra befolkningens intellektuelle kapital (Frønes, 2013, s. 126). Dette indikerer at utdanningskvalifikasjoner er viktig både for enkeltindividet, men også

for landets fremtid (Frønes, 2011, s. 90). Dagens verdipreferanser bekrefter derfor hvorfor det samfunnet vi lever i kalles for kunnskapssamfunnet.

Kunnskapssamfunnet karakteriseres ikke bare av økende krav til kompetanse (Frønes, 2011), men også de muligheter den enkelte har til å gå sin egen vei er særegent for vår tid. Tilsynelatende har tradisjoner i stor grad måtte vike for subjektets individualisering. Likeså har foreldrerollen vært gjenstand for endring og De Mause mener at relasjonen mellom barn og foreldre har gått «fra det verre til det bedre». Dette beror på at foreldrerollen har gått fra det mer eller mindre brutale og likegyldige til det kjærlige og emosjonelle (Schrupf, 2007, s. 18-19). Foreldrenes rolle i kunnskapssamfunnet innebærer å være stimulerende og utviklingsstøttende (Frønes, 2013, s. 127), men det er påvist at det er sosiale forskjeller i hvordan foreldre møter og involverer seg i sine barns anliggender, spesielt hva gjelder skole og utdanning (Lareau, 2011, s. 286-287). Der foreldre fra middelklassen følger opp og støtter de unge i fritidsaktiviteter og skoleaktiviteter setter foreldre fra arbeiderklassen sin lit til institusjonene og preferer i større grad den frie lekens velsignelser. Dermed kan det sies at sosial klasse og foreldrestil er av betydning for de unges sosiale virkelighet og hvordan de lever sine individuelle liv.

3.3.2 Individualisering

Veien fra bondesamfunnet til de betingelser vi lever under i dag er et resultat av en rekke endringer innen politikk, familie- og arbeidsliv. Likeså har disse endringene resultert i en individualistisk kultur der verdiene er selvbestemmelse og den enkeltes utvikling av sitt potensielle selv (Aakvaag, 2008, s. 288; Jørgensen & Van Der Weele, 2009, s. 61). Denne utviklingen møter to stereotypiske holdninger. «Før hadde barna det bra, og nå driver de mot kanten av stupet» og «Før var det ille, nå har barna det mye bedre» (Schrupf, 2007, s. 20). Hver av disse holdningene indikerer at man tenker at barn og unges oppvekstvilkår er av betydning for hvordan de har det, men om det var bedre før eller om det er bedre nå det er det uenighet om. Verdien om individualisering; det autonome og unike individ, speiler likevel innholdet på samfunnsarenaer som utdanning, jobb, fritid og familie (Grønseth, 2009, s. 184). Teorien om individualisering er bragt frem av sosiologene Ulrich

Beck, Anthony Giddens og Zygmunt Bauman (Aakvaag, 2008, s. 259; De Koster, Aupers & Houtman, 2013, s. 1).

I følge Beck, Giddens og Bauman handler individualisering om at fraværet av tradisjoner og tilskrevne roller tvinger den enkelte til å ta valg i en uoversiktlig, flytende tilværelse. Individet står selv ansvarlig for sitt livsløp og sin identitet. Identitetskonstruksjonen er dermed privatisert og individualisert (Aakvaag, 2008, s. 270, 277 og 280).

Å være en homo optionis; et velgende menneske (Aakvaag, 2008, s. 288), kan se ut til å gjøre de unge tilfredse og optimistiske med tanke på fremtiden dersom vi ser det i lys av selvbestemmelsesteorien til Deci og Ryan (2000, s. 229). I selvbestemmelsesteorien blir autonomi; selvstyre, ansett som et av tre grunnleggende psykologiske behov. Studier har gjort funn som bekrefter korrelasjon mellom autonomi og livskvalitet (Barstad, 2014, s. 73; Ryan, Huta & Deci, 2008, s. 146). Andre bekrefter at det å være sjef over eget liv uttrykker sunnhet, mens maktesløshet uttrykker sykdom eller lidelse. Dette betyr at individuell empowerment; det å kunne ha kontroll over forhold i eget liv, blir ansett som viktig både som middel og som mål i et helsefremmende folkehelsearbeid (Andrews, 2003, s. 31-32; Sletteland & Donovan, 2012, s. 50).

Jeg har derfor valgt å forstå autonomi som en del av individualiseringsforklaringen fordi det i vår tid dreier seg om frihet til å ta valg som uttrykker selvet. Som Bauman (Aakvaag, 2008, s. 281-282) uttrykker så har «gjør som du blir fortalt»-prinsippet blitt erstattet med et «gjør som du vil»-prinsipp.

3.3.3 Individualisering for alle?

Individualisering tillegger subjektet et stort ansvar og en mengde plikter. Er dette ansvaret for stort for de unge å bære alene? I følge Eriksen (2008, s. 31) overlater vi barn og unge til seg selv dersom vi forestiller oss at de vet best. Han mener at individualisering ikke kan stå alene, men må være knyttet til sosialisering der den enkelte lærer om samfunnets regler og fellesinteresser så vel som å lære seg selv å kjenne som et unikt individ. Videre påpeker Eriksen (2008, s. 27) hvordan man vil savne frihet dersom

alt bare er tilpasning, og motsatt, hvordan man vil savne orden dersom valgmulighetene er uendelige.

Barn og unges mangel på frihet i bondesamfunnet kan forstås som et resultat av arbeidspresset de og deres familier levde under. Likeledes legges det et press på dagens barn og unge, men nå speiler presset en annen virkelighet; et kvalifiseringspress. Ved at samfunnet muliggjør sosial mobilitet gjennom strukturelle muligheter og sosiale prosesser (Ljunggren & Dahlgren, 2010, s. 24), legges det krav og forventninger om at de unge skal gripe mulighetene, men hva om mulighetene resulterer i stress? Det er blitt belyst at skolen er det de fleste ungdommer trekker frem som årsak til psykiske helseplager. Dette kan henge sammen med at prestasjoner i form av karakterer er det eneste håndfaste de unge har å forholde seg til og som kan være avgjørende for deres muligheter videre i utdanningsløpet. Derav legger kravene et enormt press på den enkelte ungdom, for det er tross alt den enkeltes ansvar å gjøre sitt beste (I. M. Eriksen et al., 2017, s. 98-99). Fordi det ligger forestillinger om at samfunnet ikke diskriminerer kan det å ikke lykkes oppleves som en «personlig fiasko» (Ljunggren & Dahlgren, 2010, s. 17).

Selv om Beck, Giddens og Bauman mener at klassesamfunnet er forsvunnet mener andre at klassesamfunnet ligger tilslørt bak utopien om individuell autonomi. Mulighetene til å lykkes ser ut til å være forbeholdt de mest privilegerte mens risikoen ved individualisering ser ut til å ligge hos de med minst ressurser. Det er derfor fremdeles slik at eliten favoriseres ved at bestemte muligheter ikke er like tilgjengelig for alle sosiale lag (Hjort, 2016, s. 16-17; Ljunggren & Dahlgren, 2010, s. 17; Vike & Eide, 2009, s. 27). Disse skjevfordelte mulighetene, den lave sosiale mobiliteten som dette representerer, vil derfor kunne redusere den unges håp og fremtidstro.

3.4 Oppsummering

Å kunne glede seg over fortid og fremtid er særegent for menneskerasen (Kováč, 2012), men vår personlighet, våre temperamentstrekk, har betydning for hvordan vi forstår oss selv og våre tanker om livet og det livet byr på. Nå er det imidlertid slik at barn og unge først og fremst lever livet her og nå, i nuet, ikke i fortiden eller fremtiden. Dermed kan

det oppstå et motsetningsforhold mellom det som gir velvære i nuet og det som vil gi velvære i fremtiden, men siden fremtiden unektelig er en del av de unges sosiale virkelighet er det hensiktsmessig å forstå ungdommen som både beings og becomings (Sletten, 2011, s. 22-23).

Videre kan vårt nettverk være av stor betydning for hvordan vi har det, hvordan vi tar imot det livet byr på og våre muligheter som samfunnsborgere. Livet i dag byr på andre goder og byrder enn hva tidligere epoker har gjort. Nå er det, på godt og vondt, åpnet opp for at de unge skal være homo optionis; de skal være aktive og ha regi over sine egne liv. For å lykkes må man kvalifiseres, gjør man det har man flere muligheter, mer å være tilfreds over og mer å se frem til (Lareau, 2011, s. 263). Muligheten for å lykkes er imidlertid ikke like stor for alle og dermed har individualisering en tosidig effekt. For noen er individualisering noe godt og heldig, mens for andre kan det kanskje rett og slett resultere i lavere livskvalitet.

De tre perspektivene jeg har valgt å presentere; livskvalitet som resultat av psykologiske tilstander hos individet, livskvalitet som resultat av tilhørighet og sosial kapital, og livskvalitet som resultat av individualiseringsprosesser, er svært forskjellige og byr på ulike måter å forstå hvorfor ungdom har det bra eller dårlig og om de har lav eller høy fremtidsoptimisme.

4 Forskningsdesign og metode

I dette kapittelet forsøker jeg å ivareta kravet om intersubjektivitet. Forskningsresultatene skal være et resultat av empirien slik den foreligger, det valgte metodeverktøyet og de valgte teoretiske perspektivene, ikke av meg som person (Grimen, 2004, s. 192-193). I hovedsak kan det derfor sies at det er metodekapittelet som gir innsyn i de forholdene som er relevante for å kunne vurdere resultatenes intersubjektivitet.

All vitenskapelig virksomhet blir konfrontert med dette kravet som innebærer at forskningsprosessen må gjøres så transparent som mulig. Det betyr at det må gis innsyn til prosjektet i sin helhet. Alle forhold som kan påvirke resultatet skal være gjort rede for og skal være så presise at det er mulig for andre å gjenta undersøkelsen og kontrollere resultatene (Grimen, 2004, s. 376; Wormnæs, 1996, s. 60).

4.1 Vitenskapsteoretisk og metodisk forankring

Ved å undersøke sammenhenger mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme blant ungdom i Telemark kan det sies at jeg inntar et samfunnsvitenskapelig perspektiv, for som Grønmo (2016, s. 15) belyser så er forskning på ulike samfunnsforhold det som kjennetegner samfunnsvitenskapen. Riktignok diskuteres det hvorvidt samfunnsvitenskapen skal forstås som egen vitenskap eller om det skal inngå i naturvitenskapen eller humanvitenskapen. I motsetning til de andre vitenskapstradisjonene, der naturvitenskapen forklarer naturfenomener og humanvitenskapen søker å forstå fenomener, bruker samfunnsvitenskapen både kvantitative og kvalitative metoder for å forstå og fortolke samfunnsmessige fenomener (Grimen, 2004, s. 179; Grønmo, 2016, s. 22).

Det som har vært avgjørende for valg av metode i denne avhandlingen er hva jeg ønsker å studere. Ulike metoder vil gi data med ulike egenskaper (Grønmo, 2016, s. 22). Siden jeg er ute etter å avdekke eventuelle sammenhenger mellom sosial ulikhet og ulike aspekter ved ungdoms livskvalitet indikerer dette at det vil være hensiktsmessig å benytte en kvantitativ tilnærming. Dette er fordi det statistiske forholdet mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme kun er tilgjengelig gjennom en slik kvantitativ tilnærming. Det krever en større populasjon for å kunne generalisere statistisk om dette

fenomenet (Grimen, 2004, s. 255). Derav kan metoden sies å favne bredere enn hva en kvalitativ tilnærming ville gjort (Thagaard, 2013, s. 17). Videre kan det derfor også sies at denne metoden gir mer presise resultater, resultater som i større grad er etterprøvbare og som gjennom visse analyseteknikker også kan anslå hvor sterke sammenhengene er (Grønmo, 2016, s. 146). Sentralt i analyseprosessen står dataprogrammet SPSS (Statistical Package for Social Sciences).

Statistisk analyse gjennom SPSS er kjernen i gjennomføring av avhandlingen. Jeg er imidlertid avhengig av data, et råmateriale som kan være grunnlaget for statistikken (Kristiansen, 2007, s. 16). I denne avhandlingen er det Ung i Telemark-undersøkelsen 2015 som danner dette datagrunnlaget.

4.2 Datagrunnlaget – Ung i Telemark 2015

Ung i Telemark er en lokal undersøkelse som skal gi kunnskap om telemarkungdommens oppvekstsituasjon. Denne kunnskapen skal være et sentralt ledd i kommunenes helsefremmende og forebyggende arbeid. Undersøkelsen er frivillig, men omfatter alle ungdomsskoler og videregående skoler i fylket og gir en oversikt over oppvekstsituasjonen til nesten 8500 unge (Aase et al., 2015, s. 3 og 5).

Undersøkelsen er en spørreskjemaundersøkelse som gjennomføres elektronisk i skoletiden og skal ikke ta mer enn en time. Spørreskjemaet er kvalitetssikret og standardisert slik at ulike kommuner og fylker i landet har sammenlignbare data. En grunnmodul stilles til alle ungdommer som deltar. I tillegg kan kommuner og fylkeskommuner velge tilleggsmoduler. Dette er temaer med tilknytning til grunnmodulen, men med mer utdypende spørsmål. Undersøkelsen gir også rom for egendefinerte spørsmål, men tilleggs-spørsmålene skal være et resultat av samarbeid mellom fylkeskommune, kommunene, kompetansesenteret på rusfeltet i regionen (KoRus) og Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) (Ungdata, 2016b). I Telemark ble det valgt ut noen egendefinerte spørsmål for fylket, men noen kommuner hadde også et fåtall tilleggs-spørsmål for den enkelte kommune (Aase et al., 2015, s. 6).

Ung i Telemark er et samarbeid mellom KoRus-Sør, Telemark fylkeskommune, Høgskolen i Sørøst-Norge og kommunene i Telemark, men NOVA har det faglige ansvaret for denne lokale undersøkelsen og for Ungdata-undersøkelsene generelt (Aase et al., 2015, s. 3).

4.2.1 Utvalg og representativitet

Ung i Telemark-undersøkelsen hadde en samlet svarprosent på 84. De absolutte tallene, de man får ved å telle hvor mange som deltok i undersøkelsen (Kristiansen, 2007, s. 26), viste seg å være 8 674 ungdommer hvorav 5 487 var ungdomsskoleelever og 3 187 var elever ved fylkets videregående skoler. Jeg velger å avgrense utvalget i min studie til ungdomsskoleelever og elever på Vg1 hvilket utgjør 7232 ungdommer. Dette gjør jeg, på linje med Kobro (2017, s. 52), for å forhindre skjevhet i utvalget. Skjevheten skyldes to forhold. For det første gjennomførte ikke alle de videregående skolene undersøkelsen på alle klassetrinn. Dernest er det høyt frafall på de øverste klassetrinnene (Aase et al., 2015, s. 12). Ungdomsskolene hadde et frafall på 11 prosent, mens de videregående skolene hadde et samlet frafall på 23 prosent.

En frafallsårsak er det Elstad (2010, s. 158) omtaler som partielt frafall. Med dette menes at frafallet skjer ved at den unge unnlater å svare på noen eller de fleste spørsmålene. De som har unnlatt å svare på spørsmålene som inngår i de avhengige variablene i denne avhandlingen er ekskludert fra utvalget. Dette utgjør 805 ungdommer i denne studien. Dermed sitter jeg igjen med et utvalg på 6427 ungdommer. Utvalget er likevel stort nok til å kunne si at undersøkelsen er representativ for ungdom i Telemark, men det er en fare for at frafallet kan være skjevt fordelt. Dette beror på at svarprosenten i spørreundersøkelser ser ut til å synke med sosioøkonomisk status. Det innebærer at ungdommer i familier med svært lav SØS kan være underrepresentert i denne avhandlingen. Av den grunn kan det sies at det er svakheter knyttet til hvorvidt resultatene speiler alle ungdommers livssituasjon (Elstad, 2010, s. 160).

Det er likevel ikke bare krav om representativitet som stilles til Ung i Telemark-undersøkelsen, og til min studie for øvrig. Det er også andre krav til vitenskapelig og etisk forskningspraksis.

4.3 Krav til vitenskap og krav om etisk forskningspraksis

Til å begynne med vil jeg presentere hvilke krav som stilles til forskningsprosessen. Her synliggjøres kravene om reliabilitet og validitet. Deretter trekker jeg frem kravene om etisk forskningspraksis, herunder personvern, informasjonsplikt og samtykke. Likeså viser jeg til et grunnleggende prinsipp for all vitenskapelig virksomhet, prinsippet om vitenskapelig redelighet. Hvordan disse kravene ivaretas i Ung i Telemark-undersøkelsen og i min studie vil være sentralt i denne presentasjonen.

4.3.1 Reliabilitet

Et sentralt prinsipp ved vitenskapelig virksomhet er at resultatene skal være pålitelige. I dette ligger det en forventning om at resultatene skal være repliserbare. Dersom datainnsamlingen gjentas skal man kunne få identiske data. Graden av reliabilitet kan derfor sies å henge sammen med graden av samsvar mellom de ulike datainnsamlingene (Grønmo, 2016, s. 240-241; Moum & Mastekaasa, 2011, s. 59; Thagaard, 2013, s. 193 og 202). I den sammenheng kan en forstå hvor viktig det er å ivareta intersubjektivitetskravet, for uten en transparent forskningsprosess så vil det vanskelig la seg gjøre å vurdere resultatenes pålitelighet.

Ungdata-undersøkelsen er som nevnt en kvalitetssikret spørreundersøkelse, blant annet gjennom revidering av spørreskjemaet hvert tredje år. Revideringen gjøres for å sikre at undersøkelsen har spørsmål som er relevante for ungdommen. I tillegg har man gjennom de siste årene blitt kjent med hvilke spørsmål som kanskje ikke fungerer slik det er tenkt. Videre kvalitetssikres datamaterialet fra undersøkelsen gjennom en filrens utført av NOVA før databrukerne får tilgang. Denne filrensen fjerner besvarelser som åpenbart er useriøse. Dette gjøres gjennom en standardisert rutine der hele besvarelser eller besvarelser av enkeltspørsmål utelukkes fra analysene. Det er likevel ingen garanti for at alle useriøse besvarelser utelukkes, men gjennom filrensen blir resultatene mer pålitelige (Frøyland, 2015, s. 11 og 12).

I min avhandling der datagrunnlaget allerede foreligger gjennom Ung i Telemark-undersøkelsen blir mitt arbeid med å operasjonalisere avhandlingens problemstilling

sentralt for å ivareta reliabilitetskravet. Operasjonaliseringen må være velbegrunnet både i teori og empiri for at det skal resultere i pålitelige resultater. I den sammenheng er det også viktig at jeg er klar over min egen rolle i denne prosessen og at det er et skille mellom person og sak. Dette er avgjørende for at andre kan stole på resultatene.

4.3.2 Validitet

Hensikten med Ungdata-undersøkelsene er å kartlegge de unges oppvekstsituasjon rundt om i landet. Spørreundersøkelsen kan i så tilfelle sies å være valid da datamaterialet samsvarer med hva som var undersøkelsens intensjon å få opplysninger om. Samsvaret mellom intensjon og funn indikerer forskningens gyldighet. Dette er sentralt når det kommer til kravet om validitet (Grønmo, 2016, s. 241; Thagaard, 2013, s. 204). I den sammenheng kan en se arbeidet med å revidere ungdata-spørreskjemaet, som gjøres hvert tredje år, som et ledd i å bevare undersøkelsens validitet. Dersom spørsmål i spørreundersøkelsen ikke fungerer som tiltenkt justeres skjemaet og på den måten styrkes også undersøkelsens validitet.

Ivaretakelsen av kravet om validitet vil i min studie blant annet være avhengig av hvor transparent prosessen er. Kapittel 4.4 kan sies å være et viktig ledd i denne prosessen fordi hvordan studiens nøkkelbegreper måles og operasjonaliseres avgjør studiens målevaliditet. Det er her grunnlaget for de konklusjoner jeg gjør ligger og uten å redegjøre for hvordan fortolkningene er relevante i forhold til fenomenet jeg studerer, forholdet mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme, så er ikke resultatene særlig gyldige (Thagaard, 2013, s. 205). Metodekapittelet vil av den grunn ha en sentral plass i denne avhandlingen fordi kapittelet er med på å styrke konklusjonene.

4.3.3 Informasjonsplikt og samtykke

Da Ung i Telemark er en anonym undersøkelse er det ikke hentet informert samtykke fra ungdommene som deltar. Derimot blir alle elevene og deres foresatte informert gjennom skriftlige informasjonsskriv i god tid, minst to uker før undersøkelsen skal gjennomføres. Det er mulig for foresatte å reservere sine barn fra å delta, men skolen må få beskjed om

dette før undersøkelsen. Skolene blir også oppfordret til å henvise til Ungdatas nettside for mer informasjon om undersøkelsen (Frøyland, 2015; Ungdata, 2016a).

4.3.4 Personvern

Ung i Telemark-undersøkelsen er som nevnt en anonym selvrapporterende spørreundersøkelse. Enkeltpersoner skal derfor ikke kunne identifiseres på noen måte før eller etter undersøkelsen. Resultatene bruker statistikk om ungdommen som en gruppe, eller undergrupper basert på alder eller kjønn, og ikke som enkeltpersoner. Ungdata-undersøkelsen er tilmeldt og godkjent av personvernombudet for forskning (NSD), men det er NOVA som er ansvarlig for innsamling og oppbevaring av datamaterialet med hensyn til ivaretagelse av enkeltpersoners integritet og konfidensialitet (Ungdata, 2016a). Et eksempel på hvordan personvernet blir ivaretatt tydeliggjøres ved at ungdomsskoleelevne i Hjartdal, Nissedal og Fyresdal, på grunn av lavt elevantall, ikke ble spurt om hvilket klassetrinn de tilhører. I figurer og tabeller basert på klassetrinn utelates derfor disse kommunene. På denne måten er det ikke rom for å identifisere enkeltpersoner (Aase et al., 2015, s. 14).

Mye av forarbeidet og de etiske refleksjonene rundt undersøkelsen er allerede gjort i og med at jeg bruker et eksisterende datagrunnlag. Det jeg har måtte gjøre er å søke NOVA om tilgang til datamaterialet fra Ung i Telemark 2015. Med tilgang til dette materialet må jeg vise aktsomhet i hvordan det oppbevares. Datagrunnlaget vil derfor oppbevares på en passordbeskyttet pc som kun brukes av meg.

Selv om mye allerede ligger klart på forhånd når man går inn i et prosjekt som Ungdata så finnes det et grunnleggende prinsipp som har vært svært viktig i denne avhandlingen og som er svært viktig i all vitenskapelig virksomhet, og det er prinsippet om vitenskapelig redelighet. Jeg vil gi en kort presentasjon av hva dette prinsippet innebærer slik at det synliggjøres hvordan det ivaretas i avhandlingen.

4.3.5 Vitenskapelig redelighet

Å vise god henvisningsskikk har stått sentralt i denne avhandlingen på lik linje som det skal i all vitenskapelig virksomhet. Dette innebærer at plagiat, det å utgi andres arbeid for sitt eget, ikke bør forekomme (Grimen, 2004, s. 411; Thagaard, 2013, s. 24). Ved å sitere til andres arbeid er vi, som Grønmo (2016) påpeker, etisk forpliktet til å informere om dette og skal oppgi hvor man har det fra. Jeg har brukt Endnote X8 for å sikre at referansene presenteres riktig, samt for å lette arbeidet med avhandlingens litteraturliste.

4.4 Operasjonalisering av problemstilling

For å måle sammenhengene mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme er det nødvendig å operasjonalisere de ulike variablene i problemstillingen. Dette innebærer at det må foreligge presise formuleringer for hvordan variablene skal måles og hvordan variablene representeres i datagrunnlaget (Grønmo, 2016, s. 87). I det følgende vil jeg belyse hvordan indikatorene for de ulike variablene er definert. Nøkkelvariablene er tilfredshet, fremtidsoptimisme og sosial ulikhet. Videre har jeg valgt å sette inn seks kontrollvariabler; alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring.

En samlet oversikt over hvordan variablene er operasjonalisert finnes i tabell 23 der alle originale spørsmål og de konstruerte variablene med svaralternativer er satt opp samlet.

4.4.1 Hvordan er indikatoren for tilfredshet definert?

Tilfredshet er operasjonalisert gjennom spørsmålsbatteriet *Fornøydhets med livet*. Batteriet består av seks spørsmål og kaster lys over hvor fornøyde eller misfornøyde ungdommene er med sine foreldre, venner, skolen, lokalmiljøet, helsa og utseendet sitt. I hvert spørsmål måles graden av fornøydhets gjennom fem svaralternativer. Spennet går fra «Svært misfornøyd» til «Svært fornøyd», med et nøytralt midtpunkt «Verken fornøyd eller misfornøyd». Variablene er altså målt på ordinalnivå med fem svarkategorier hvilket

er typisk for Likert-skalaer; holdningsskalaer som består av et antall negative eller positive utsagn om et fenomen (Grønmo, 2016, s. 205).

Tabell 1 Deskriptiv statistikk for separate mål i spørsmålsbatteriet om tilfredshet på ulike livsområder. Prosent, gjennomsnitt og standardavvik. N=6427

	<i>Foreldre</i>	<i>Venner</i>	<i>Skolen</i>	<i>Lokal- miljøet</i>	<i>Helsa</i>	<i>Ut- seendet</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	6	5	9	7	7	11
<i>Litt misfornøyd</i>	5	3	8	8	9	12
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	6	6	15	18	15	18
<i>Litt fornøyd</i>	13	20	32	29	30	32
<i>Svært fornøyd</i>	71	67	36	38	40	27
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>Gjennomsnitts verdi</i>	4,39	4,41	3,78	3,82	3,86	3,51
<i>Standardavvik</i>	1,14	1,05	1,25	1,22	1,23	1,30

Tabellen viser at ungdommene er mest tilfreds med sine foreldre og venner og minst tilfreds med utseendet. Verdien «svært fornøyd» representerer en stor andel av utvalget, den har altså høyest frekvens innenfor samtlige livsområder, med unntak av tilfredshet med utseendet. Det at frekvensen er så høy på denne verdien betyr at det er her vi finner fordelingsmodusverdi. Innenfor samtlige livsområder må man opp til «litt fornøyd» for å finne fordelingsmedian. Det er her utvalget fordeler seg i to. Både modus og median gjenspeiler at en stor andel oppgir at de er fornøyd på ulike områder ved sine liv.

Samlemål

For å måle ungdommenes tilfredshet vil jeg i de bivariate analysene, gjennom kryss-tabeller, bruke de separate målene i tilfredshetsbatteriet. I regresjonsanalysene vil jeg bruke et samlemål for livstilfredshet; en additiv indeks der hver av variabelenes verdier

slås sammen. Summen av ungdommens verdier på hver av de ulike enkeltvariablene avgjør hvilke verdier de får i den nye sammensatte tilfredshetsindeksen.

Indekskonstruksjonen krever at variablene i spørsmålsbatteriet måler noe av det samme fenomenet (Eikemo & Clausen, 2012, s. 68). Det må derfor være en teoretisk og empirisk sammenheng mellom variablene som er slått sammen (Grønmo, 2016, s. 298). I avhandlingen er den teoretiske sammenhengen at de ulike variablene måler hvor tilfredse ungdommene er, riktignok på ulike livsområder. Jamført med Næss (2011b, s. 18) handler livskvalitet om psykisk velvære, det å ha en grunnstemning av glede. Å ha positive vurderinger om sitt liv; det å være tilfreds, anses derfor som en sentral indikator for personer med høy livskvalitet og motsatt for de med svært lav livskvalitet.

Den empiriske sammenhengen mellom de ulike variablene i dette datasettet er målt gjennom det statistiske målet Cronbach's Alpha. Cronbach's Alpha måler indeksens validitet; om måleresultatet kan generaliseres, og avklarer om og i hvilken grad variablene er mål på samme fenomen (Grønmo, 2016, s. 298; Skog, 2004, s. 97). Størrelsen på Cronbach's Alpha varierer mellom 0 og 1, der 0 indikerer absolutt fravær av statistisk sammenheng, og 1 indikerer absolutt samvariasjon (Berglund, 2004, s. 576). Graden av samvariasjon i det aktuelle spørsmålsbatteriet for tilfredshet er målt til 0,854 og det blir anbefalt at den skal ligge over 0,7 (Pallant, 2016, s. 101). Dette indikerer at samlemålets validitet er høy.

Tabell 2 Deskriptiv statistikk av samlemål for tilfredshet (0-24, jo høyere, jo mer tilfreds)

<i>Verdi</i>	<i>Tilfredshetsindeks</i>
<i>Lavest</i>	0
<i>Høyest</i>	24
<i>Gjennomsnittsverdi</i>	17,78
<i>Standardavvik</i>	5,48
<i>N</i>	6427

Den laveste verdien (0) viser til de som er svært misfornøyd på alle enkeltvariablene som inngår i målet mens den høyeste verdien (24) viser de som er svært fornøyd på alle. Gjennomsnittsverdien på 17,78 tegner et bilde av at vi har nokså tilfredse ungdommer i Telemark hvilket samsvarer med det bildet som er tegnet for dagens ungdomsgenerasjon på landsbasis (Bakken, 2017, s. 2).

Det problematiske med indekser er at informasjonsinnholdet reduseres. Man mister blant annet muligheten til å se hvordan indeksverdien kan være resultat av ulike kombinasjoner av verdier på de separate målene i spørsmålsbatteriet (Grønmo, 2016, s. 297). Indeksen skiller heller ikke mellom de ulike indikatorene og om noen er viktigere enn andre (Berglund, 2004, s. 575), men til gjengjeld er den trolig et mer robust mål på fenomenet jeg ønsker å belyse enn de separate målene hver for seg (Bakken et al., 2016, s. 28; Barstad, 2014, s. 147-148; Kobro, 2017, s. 54).

4.4.2 Hvordan er indikatoren for fremtidsoptimisme definert?

De forestillinger vi har om fremtiden kan sies å være viktige for hvor optimistiske vi er. Det kan imidlertid være uklarheter rundt spørsmål om fremtidige gjøremål. Slike spørsmål er hypotetiske hvilket innebærer at ungdommene må se for seg situasjoner som enda ikke har funnet sted og det kan dermed være vanskelig å besvare dem (Haraldsen, 1999, s. 191). Det blir likevel sagt at fremtidsforestillinger har en tendens til å være gode prediksjoner på den enkeltes fremtid (Hjort, 2016, s. 8) og det er påvist sterke korrelasjoner mellom optimisme og livstilfredshet i nåtid (Nes & Tambs, 2011, s. 104-105).

I Ungdata-undersøkelsen finnes det et spørsmålsbatteri som fanger opp hvordan de unge tenker om sin fremtid. Ved å undersøke spørsmålsbatteriets empiriske sammenheng; hvor godt batteriet måler samme teoretiske fenomen, viser Cronbach's Alpha at variablene i batteriet kun har en samvariasjon på 0,534 og den bør helst ligge over 0,7 (Pallant, 2016, s. 101). Siden samvariasjonen er svak har jeg valgt å benytte kun ett av spørsmålene i batteriet for å identifisere fremtidsoptimisme hos ungdommene. Jeg har valgt et spørsmål som jeg opplever som et mer direkte uttrykk for fremtidsoptimisme;

«Tror du at du vil komme til å få et godt og lykkelig liv?». Svarkategoriene er «Ja», «Nei» og «Vet ikke». I den videre analysen velger jeg å slå sammen kategoriene for «Nei» og «Vet ikke», slik at variabelen fremtidsoptimisme kun har to verdier: «Ja» og «Nei/Vet ikke». Sammenslåingen er gjort for å gjøre målet mer hensiktsmessig. Fordi jeg er interessert i å få frem om telemarkungdommene er fremtidsoptimistiske eller ikke er det tilstrekkelig med to verdiklasser som belyser dette. Det viktige er å identifisere dem som ikke svarer ja. En annen årsak til sammenslåingen er at det er veldig få som svarer nei, kun 2 prosent av utvalget, noe som kan være problematisk i noen av analysene.

Dersom jeg hadde valgt et av de andre spørsmålene i batteriet ville det i større grad vært jeg som definerte fremtidsoptimisme for de unge ved å tillegge utdanningsplaner og materielle forhold høy verdi. Jeg ville i så tilfelle ikke tatt hensyn til at hver enkelt kan ha ulike preferanser for hva de betegner som et godt og lykkelig liv. Med den valgte operasjonaliseringen bruker jeg i stedet den enkeltes subjektive oppfatning som mål på fremtidsoptimisme.

Tabell 3 Deskriptiv statistikk for fremtidsoptimisme blant ungdom i Telemark

Hvordan tror du at framtida di vil bli? Tror du at du? - Vil komme til å få et godt og lykkelig liv?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ja</i>	4847	75
<i>Nei/Vet ikke</i>	1580	25
<i>N</i>	6427	100

Tre av fire ungdommer i Telemark kan altså kalles fremtidsoptimistiske dersom man bruker denne operasjonaliseringen. Dette er en nokså høy andel.

4.4.3 Hvordan er indikatorene for sosial ulikhet definert?

I mange livskvalitetsstudier måles sosial ulikhet ut i objektive kriterier, som inntekt, yrke og utdanningskvalifikasjoner (Schiefloe, 2011, s. 246). Foreldrenes yrkesposisjon og inntekt er ikke dimensjoner som måles i denne avhandlingen fordi datamaterialet ikke

inneholder den slags informasjon. Det er flere grunner til dette. For det første er det av anonymitetshensyn og for det andre er det på grunn av ungdommens begrensede kunnskap om familiens inntekt og yrker (Bakken et al., 2016, s. 22; Samdal et al., 2016, s. 50). Derimot brukes tre andre objektive dimensjoner i et mål for sosioøkonomisk status; foreldrenes utdanningsnivå, antall bøker i hjemmet og det materielle velstandsnivået i familien. I tillegg måles subjektiv fattigdom gjennom et spørsmål om ungdommenes vurdering av familiens økonomiske situasjon de to siste årene. Dette kommer av ønsket om å inkludere den enkeltes opplevelse av eget liv som alternativ til de klassiske objektive kriteriene som måler sosial ulikhet uavhengig av hvordan det oppleves for enhetene man studerer (Barstad, 2014, s. 15).

Foreldrenes utdanningsnivå

Denne dimensjonen kaster lys over hvilket utdanningsnivå ungdommenes foreldre har. Den gir ikke informasjon om hvilken type utdanning dette gjelder, men konsentrerer seg om nivået ved å spørre om far og mor har høyere utdanning. Svaralternativene er «ja» og «nei». I likhet med Bakken et al. (2016, s. 23) vil jeg konstruere et samlemål på foreldrenes utdanningsnivå. Dette gjøres ved å slå spørsmålene sammen til en skala fra 0-3 der respondenter som oppgir at begge foreldrene er uten høyere utdanning gis skåren 0. De som oppgir at de har en forelder med høyere utdanning gis en skår på 1,5 mens de som har to foreldre med høyere utdanning gis full skår, altså 3.

Det er knyttet usikkerhet til om målet virkelig fanger opp foreldrenes utdanningsnivå (Bakken et al., 2016, s. 24; Kobro, 2017, s. 61). Av den grunn har Bakken et al. (2016, s. 24) gjennomført en analyse der de sammenlignet de unges karakterprestasjoner og foreldrenes utdanningsnivå. Tidligere studier har vist en sammenheng mellom karakterprestasjoner og foreldrenes utdanningsnivå. Ettersom også Bakken et al. (2016, s. 24) fant en korrelasjon er konklusjonen at målet til en viss grad fanger opp det etterspurte utdanningsnivået. Jeg velger derfor å bruke denne dimensjonen, samtidig som jeg også er bevisst på at den kan romme «statistisk støy».

Antall bøker i hjemmet

Den andre dimensjonen for de unges sosioøkonomiske status måles gjennom hvor mange bøker ungdommene tror de har hjemme. Spørsmålet benyttes som en indikator på familiens kulturelle kapital; familiens akademiske ressurser (Bakken et al., 2016, s. 24).

Det kan være viktig å trekke frem at det stilles spørsmål til om vår digitaliserte hverdag har svekket den fysiske bokas plass og betydning i våre liv og om dette igjen svekker dimensjonen som mål på sosioøkonomisk status. Jeg velger i den sammenheng å vise til Bakken et al. (2016, s. 24-25) som trekker frem at målet er relevant å bruke som indikator på sosioøkonomisk situasjon fordi bøker fremdeles koster relativt mye, at rapportering av antall bøker varierer en god del mellom respondentene og at tidligere analyser har vist at det er en sammenheng mellom antall bøker i hjemmet og de unges skoleprestasjoner.

Velstandsnivået i familien

Den tredje dimensjonen for sosioøkonomisk status måler familiens tilgang på materielle ressurser. Gjennom fire spørsmål i Ungdata-undersøkelsen blir respondentene bedt om å svare på hvor mange biler familien har, om han/hun har eget soverom, hvor mange ferier familien har reist på det siste året og hvor mange datamaskiner familien har. Dimensjonen kaster lys over velstandsnivået i familien og omtales på engelsk som FAS (Family Affluence Scale). Målet har blant annet vært i Ungdatas grunnmodul siden 2014, men brukes også av HEVAS (en annen landsdekkende spørreundersøkelse), og er en revidert versjon som er tilpasset den økonomiske og teknologiske utviklingen som har funnet sted siden målet ble utviklet på 1990-tallet (Bakken et al., 2016, s. 25-26; Samdal et al., 2016, s. 50).

Hvorvidt dimensjonen er egnet som mål på SØS kan diskuteres i lys av at det er få barn og unge i Norge som vokser opp med store materielle mangler i dag (Sandvik, 2015). I tillegg kan slike mangler skyldes familiens preferanser og prioriteringer fremfor påtvunget berøvelse (Fløtten, 2009, s. 38). Det er likevel slik at lavinntektsfamilier, især enslige forsørgere, ikke har råd til de samme materielle godene som andre barnefamilier. Å dra på en ukes ferie er en av godene som de med lavest inntekt ikke har råd til (Sandvik,

2016). Av den grunn kan dimensjonen sies å fange opp det den er tiltenkt nettopp fordi FAS blant annet kaster lys over ungdommenes ferieopplevelser.

En felles indeks for dimensjonene

For å gjøre en solid måling av de unges sosioøkonomiske situasjon vil jeg som Bakken et al. (2016, s. 28) kategorisere ungdommen i grupper basert på hvor de befinner seg på en tenkt sosial stige. Fem trinn på stigen konstrueres ved at de tre dimensjonene som fanger opp familienes tilgang på ressurser; herunder også økonomisk og kulturell kapital, slås sammen til en ny indeks. Indeksen er basert på en inndeling i kvintiler; en deling av materialet i fem like store deler, altså om lag 20 prosent i hver gruppe. Den vil derfor kunne si noe om familiens posisjon på en sosioøkonomisk skala og vil gjøre det mulig å kategorisere og rangere ungdommene i ulike SØS-grupper; de med svært lav SØS, lav SØS, middels SØS, høy SØS og svært høy SØS (Bakken et al., 2016, s. 28).

Et alternativt mål på sosial ulikhet: subjektiv fattigdom

I tillegg til det objektive målet for sosial ulikhet i form av sosioøkonomisk status vil jeg også bruke et subjektivt mål som belyser hvordan ungdommene selv vurderer sin families økonomiske situasjon. Subjektiv fattigdom måles her gjennom spørsmålet «Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?». Svarkategoriene for denne variabelen er «Vi har hatt god råd hele tida», «Vi har stort sett hatt god råd», «Vi har verkene hatt god råd eller dårlig råd», «Vi har stort sett hatt dårlig råd» og «Vi har hatt dårlig råd hele tida».

Tabell 4 Deskriptiv statistikk over subjektiv fattigdom

Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de to siste årene?

	Antall	Prosent
Vi har hatt god råd hele tida	2449	38
Vi har stort sett hatt god råd	2217	35
Vi har verken hatt god råd eller dårlig råd	1286	20
Vi har stort sett hatt dårlig råd	310	5
Vi har hatt dårlig råd hele tida	85	1
Mangler svar	80	1
Total	6427	100,0

Mange ungdommer opplever å ha hatt god råd hele tiden eller har opplevd at de stort sett har hatt god råd gjennom de to siste årene. Det ser dermed ut til at det er svært få ungdommer som vokser opp i familier med dårlig råd. Dersom man ser dårlig råd i sammenheng med et lavt materielt velstandsnivå så bekreftes dette bildet når man undersøker hvor mange ungdommer som verken har bil, eget soverom, har vært på ferie med familien eller har datamaskin. Kun 1 prosent av ungdommene ser ut til å vokse opp i familier med vedvarende dårlig råd eller i familier med svært lavt materielt velstandsnivå.

4.4.4 Kontrollvariabler

For at sammenhengen mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme ikke skal tillegges en betydning som egentlig skyldes andre årsaker vil jeg i den multivariate regresjonsanalysen kontrollere for alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring.

Alder

I Ungdata 2017 Nasjonale resultater viser Bakken (2017) at prosentandelen som er fornøyd på ulike livsområder synker for hvert trinn på ungdomsskolen. Dette gjelder på områder som tilfredshet med foreldre, lokalmiljø, skole og helse. Samtidig øker andelen som opplever stress og som har et høyt nivå av depressive symptomer med alderen. Det

vil derfor være interessant å undersøke om tilfredshet synker med alderen også i Telemarksutvalget.

Likeså viser de nasjonale resultatene fra perioden 2015-17 at det har vært en nedgang i andelen fremtidsoptimistiske ungdom (Bakken, 2017, s. 4). Hvordan dette fordeler seg etter alder kommer ikke frem i rapporten. Å bruke alder som kontrollvariabel kan av den grunn kaste lys over om alder er av betydning for hvilke fremtidsforestillinger den unge har.

Alder måles i analysen etter hvilket klassetrinn ungdommene oppgir at de tilhører.

Kjønn

Kjønn er interessant som kontrollvariabel fordi studier har påpekt store kjønnsforskjeller i selvrapporterte psykiske helseplager. Jenter rapporterer at de er mer plaget enn gutter, og særlig har jenteandelen med psykiske helseplager økt de siste ti årene (I. M. Eriksen et al., 2017, s. 7). Det foregår store debatter omkring denne tematikken og selv om det er veldig aktuelt er det ikke mitt hovedfokus, men siden det kontrolleres for kjønn kan avhandlingen likevel forstås som aktuell for debattene.

I analysen er kjønn kodet som en dummyvariabel der gutter er kodet 0 og jenter er kodet 1. Utvalget består av ca. 50 prosent gutter og 50 prosent jenter

Sosial støtte

Svake relasjoner til foreldre og venner ser ut til å ha en negativ effekt på de unges psykiske helse, og foreldrerelasjonen ser ut til å være av størst betydning (Andersen & Dæhlen, 2017, s. 42). Av den grunn vil jeg kontrollere for foreldrestøtte og vennskapsstøtte i analysen.

Sosial støtte måles etter om ungdommene opplever å kunne henvende seg til foreldre eller venner dersom de har et personlig problem. Svaralternativene er «Helt sikkert», «Kanskje» og «Nei». I analysen har jeg laget ett sett av to dummyvariabler både for foreldreindikatoren og venneindikatoren. De som kanskje ville søkt støtte er kodet med

1 i den første dummyen. I den andre dummyen er de som ikke ville søkt støtte kodet til 1. For begge dummyene er referansegruppen (0) de som helt sikkert ville søke støtte hos sine foreldre eller venner.

Stemningsleie

I Ungdata-undersøkelsen finnes det et spørsmålsbatteri som fanger opp ungdommenes stemningsleie uten at dette er et klinisk mål. Siden stemningsleie er en dimensjon som kan brukes for å kategorisere temperament (Tetzchner, 2012, s. 500) anser jeg batteriet som relevant i denne sammenheng.

Ungdommene blir bedt om å oppgi hvor ofte de i løpet av den siste uka har: «Følt at alt er et slit», «Hatt søvnproblemer», «Følt deg ulykkelig, trist eller deprimert», «Følt håpløshet med tanke på framtida», «Følt deg stiv eller anspent», «Bekymret deg for mye om ting», «Følt deg ensom» eller «Vært sint og aggressiv». Svaralternativene er «Ikke plaget i det hele tatt», «Lite plaget», «Ganske mye plaget» og «Veldig mye plaget».

For å undersøke om batteriet egner seg som et samlemål for stemningsleie i analysen har jeg målt dets empiriske sammenheng med Cronbach`s alpha. Verdien på 0,906 vitner om at batteriet er svært nær en absolutt samvariasjon og av den grunn velger jeg å konstruere et samlemål basert på de enkelte variablene i batteriet. Samlemålet vil være konstruert slik at det er mulig å identifisere de med et negativt stemningsleie. Variabelen er derfor konstruert som en dummyvariabel der de som får en gjennomsnittsverdi på tre eller høyere når de separate variablene summeres på en skala kodes med 1. De resterende kodes med 0. Med andre ord er verdien 1 et uttrykk for at de unge er ganske mye eller veldig mye plaget av depressive symptomer. 6 prosent av ungdommene havner innunder denne kategorien.

Utdanningsplaner

Det blir sagt at individualisering synliggjøres ved at de sosiale båndene som en gang bestemte vår identitet, våre muligheter, er blitt svekket. Utdanningsinstitusjonene har blant annet gjort sosial mobilitet mulig fordi utdanning er for alle og mulighetene er mange. Å kvalifisere seg gjennom utdanning anses derfor som en måte å ta kontroll over

eget liv og egen fremtid på (Krange & Øia, 2005, s. 101). Jeg ønsker derfor å undersøke om manglende utdanningsplaner har sammenheng med de unges tilfredshet og om ungdom med lav fremtidsoptimisme også mangler utdanningsplaner. Ved å kontrollere for utdanningsplaner undersøker jeg om forholdet mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme er spuriøst.

Et av spørsmålene i Ungdata-undersøkelsen belyser nettopp om ungdommene tror de vil kvalifisere seg gjennom høyere utdanning. «Tror du at du vil komme til å ta utdanning på universitet eller høyskole?». Svaralternativene er «Ja», «Nei» og «Vet ikke». I regresjonsanalysen har jeg gjort om disse verdiene til to dummyvariabler der «Ja» blir referansegruppe (0) for «Vet ikke» og «Nei» som kodes med 1 i hver sin dummy. Denne operasjonaliseringen viser at 27 prosent av telemarkungdommene er usikre på om de skal ta høyere utdanning mens 10 prosent mangler utdanningsplaner.

Skolemestring

Det blir sagt at mestring; opplevelsen av å fungere godt, er viktig for hva man føler og vurderer. Dermed kan det å oppleve mestring forstås som betydningsfullt for den enkeltes livskvalitet (Reneflot et al., 2018, s. 151). Av den grunn kan det være interessant å undersøke om det å oppleve å ikke mestre skolearbeidet har sammenheng med tilfredshet og om det eventuelt svekker eller styrker sammenhengen mellom nøkkelvariablene.

I Telemarksmodulen i Ungdata-undersøkelsen møter ungdommene på ulike utsagn som de skal ta stilling til. Et av utsagnene tar for seg det å ikke mestre skolearbeidet. Ungdommene må ta stilling til om de synes det de jobber med på skolen ofte er for vanskelig. Det er fire svarkategorier; «Stemmer svært godt», «Stemmer ganske godt», «Stemmer ganske dårlig» og «Stemmer svært dårlig». Med bakgrunn i at det kun er fire svaralternativer og at verdi en og to, og likeledes verdi tre og fire, kan gi noe av den samme informasjonen velger jeg å operasjonalisere denne variabelen som en dummy. Verdiene «Stemmer svært godt» og «Stemmer ganske godt» slås sammen og kodes med 1. Verdiene «Stemmer ganske dårlig» og «Stemmer svært dårlig» kodes med 0. Denne

operasjonaliseringen viser at 31 prosent av ungdommene synes det de jobber med på skolen ofte er for vanskelig.

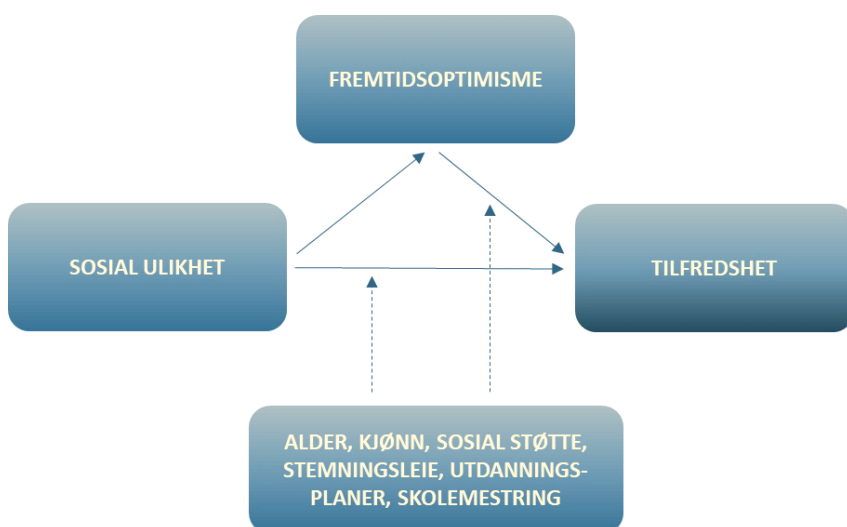
4.5 Analysemetoder

Forskningsspørsmålene besvares ved at jeg først undersøker forholdet mellom de to indikatorene for sosial ulikhet og de to avhengige variablene i bivariate analyser: krysstabeller. En krysstabell gjør det mulig å undersøke, beskrive og sammenligne fordelingen mellom to eller flere variabler (Kristiansen, 2007, s. 48-51). Avhengig av hvilke målenivå variablene befinner seg på analyseres disse gjennom bruk av korrelasjonskoeffisientene gamma eller phi for å kunne si om det er statistiske sammenhenger mellom variablene. Gamma kalles rangkorrelasjonskoeffisient, på linje med Spearmans test, fordi beregningen er basert på om enhetene parvis er rangert likt eller ulikt på variablene i analysen. Gamma varierer mellom -1 og +1 der 0 indikerer at det ikke er sammenheng mellom variablene. Den måler monotone sammenhenger, styrke og retning, men ikke sammenhengens form og tar ikke hensyn til par med samme verdi på variablene (Eikemo & Clausen, 2012, s. 86; Grønmo, 2016, s. 324-326).

Prosentdifferansen i krysstabellene vil også brukes som mål på statistisk sammenheng. Dette innebærer at dersom de betingede prosentfordelingene er ulike og i tillegg er ulik den marginale fordelingen så er det en sammenheng mellom variablene. Dersom prosentfordelingene er like, både de betingede og de marginale, da er variablene uavhengige (Ringdal, 2013, s. 329). Hver av krysstabellene presenteres så med en kji-kvadrattest. Denne testen kan si om nullhypotesen; at det ikke er sammenheng mellom variablene som inngår i krysstabellen, skal forkastes eller ikke. I avhandlingen bruker jeg et signifikansnivå på $<0,05$ som grense for når nullhypotesen kan forkastes. Dersom testen viser at variabelenes p-verdi er mindre enn signifikansnivået støttes den alternative hypotesen; at det er en sammenheng, med 95 prosent sannsynlighet eller mer (Ringdal, 2013, s. 268 og 339). Det kan likevel være verdt å nevne at i populasjonsstudier, slik som Ungdata-undersøkelsen, så er slutningsstatistikk teoretisk ikke nødvendig. Dette kommer av at utvalget består av populasjonen man studerer. Til tross for at det teoretisk er unødvendig velger jeg å bruke slutningsstatistikk av flere grunner; undersøkelsens

svarprosent er ikke 100 prosent og det er en sedvane å gjøre det i kvantitative undersøkelser, også basert på Ungdata.

Den bivariate analysen gir altså svar på om det forekommer statistiske sammenhenger; om to fenomener tenderer til å inntreffe samtidig (Fekjær, 2016, s. 57). Siden jeg ikke nøyer meg med å kun finne en forekomst av sammenhenger, men også er ute etter å kvantifisere sammenhengene; altså kunne si noe om hvor mye Y (avhengig variabel) øker eller avtar når X (uavhengig variabel) øker med en enhet, må den kvantitative teknikken heves (Skog, 2004, s. 214). Dessuten ønsker jeg å kontrollere for effekten fra andre variabler slik at eventuelle spuriøse forhold avdekkes. Jeg gjennomfører derfor en multivariat OLS-regresjonsanalyse der tilfredshet utgjør den avhengige variabelen. Et sett av tre regresjonsmodeller settes opp. I den første utgjør indikatoren for fremtidsoptimisme den uavhengige variabelen (Modell 1). I modell 2 setter jeg inn en indikator for sosial ulikhet. For å bestemme hvilken indikator for sosial ulikhet som skal inkluderes sammenlignes det objektive og det subjektive målet i de bivariate analysene. Målet som viser sterkest sammenheng med den avhengige variabelen inkluderes. I modell 3 kontrollerer jeg også for andre faktorer som litteraturgjennomgangen har vist er relevante; alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. Sammenhengene som skal undersøkes i analysen kan illustreres i følgende figur.

Figur 1 Sammenhengene som skal undersøkes er illustrert i denne figuren

Analysens fremgangsmåte er basert på en antatt kausal retning. Det er i den sammenheng viktig å være klar over at årsaksretningen mellom sosioøkonomisk situasjon og livskvalitet også kan gå motsatt vei i hvert fall i en voksen populasjon. Med andre ord; tilfredshet og fremtidsoptimisme kan ha effekt på den enkeltes sosioøkonomiske situasjon ved at mennesker som er fornøyde og optimistiske stiller sterkere på arbeidsmarkedet, i relasjoner og har større sjanse for å lykkes med sine mål (Barstad, 2014, s. 174; Carver, Scheier & Segerstrom, 2010, s. 884). Nå er trolig denne effekten mer aktuell for et voksent utvalg som har mulighet til å påvirke sin sosioøkonomiske situasjon mer direkte. Ungdom derimot er i større grad priggitt sine foreldres situasjon og det er derfor nærliggende å tenke at den antatte kausale retningen er egnet som utgangspunkt i denne avhandlingen.

Forholdet mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet kan også gå motsatt vei sammenlignet med retningen som angis i Figur 1, for hva kommer først; godfølelsen eller optimismen? I avhandlingen forstår jeg de begge som dimensjoner av livskvalitet fordi de begge kan si noe om ungdommenes velvære; altså om de har en grunnfølelse av glede. Fokuset har derfor vært å inkludere dem begge, ikke å avdekke en presis kausal retning. Nå blir det imidlertid sagt at optimisme kan forstås som en del av vår personlighet; som en personlig ressurs. Optimisme har derfor betydning for hva vi føler når vi møter utfordringer og hvordan vi takler dem (Carver et al., 2010, s. 881). I det henseende kan denne ressursen, som enkelte mener vi er født med, være avgjørende for om vi føler oss tilfreds eller ikke. Fremtidsoptimisme er derfor inkludert som uavhengig variabel i modell 1 for å undersøke om og hvorvidt den er årsak til tilfredshet blant ungdom i Telemark.

For å ta hensyn til at fremtidsoptimisme også anses som en dimensjon av livskvalitetsbegrepet og det usikre kausalitetsspørsmålet mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet vil jeg også gjennomføre en logistisk regresjonsanalyse der jeg undersøker oddsen for å være fremtidspessimist. Dette gjøres gjennom en enkel modell der tilfredshet inkluderes som uavhengig variabelen på linje med indikatorene for sosial ulikhet og de resterende kontrollvariablene. Jeg har valgt å fokusere på pessimisme fremfor optimisme i den logistiske analysen fordi det å være pessimist er mer spesielt og sjeldent enn det å være optimist. Analysen kan derfor kaste lys over hva som øker eller eventuelt reduserer

sannsynligheten for å være pessimistisk med tanke på fremtiden. Denne binære logistiske tilnærmingen er et supplement til hovedanalysen, men nødvendig for å kunne besvare det andre forskningsspørsmålet så godt som mulig.

Det er faktisk ikke mulig å si noe presist om årsakssammenhengen i denne studien. En forutsetning for å kunne gjøre det er om man har data fra flere tidspunkter; en longitudinell undersøkelse (Fekjær, 2016, s. 96; Midtbø, 2016, s. 114). I og med at avhandlingen er basert på en tverrsnittsundersøkelse kan jeg kun referere til et øyeblikksbilde av sammenhengene. I regresjonsanalysene vil jeg likevel kunne beskrive i hvilken retning og grad sosial ulikhet påvirker ungdommenes tilfredshet. Ikke minst er det mulig å kontrollere for bakenforliggende variabler. Sammensetningen av modellene er altså egnet til å belyse mulige årsakssammenhenger.

5 Bivariate analyser

I dette kapittelet vil avhandlingens første empiri presenteres i form av bivariate analyser. Disse analysene er knyttet til begge forskningsspørsmålene.

1. Er ungdom med høy sosioøkonomisk status mer tilfredse enn ungdom med lav sosioøkonomisk status, og har de sterkere fremtidsoptimisme?
2. Hvilke sammenhenger finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme?

Kapittelet er delt inn i tre underkapitler. De to første tar for seg hvert sitt forskningsspørsmål. Det siste er en oppsummering. I tillegg vil oppsummeringen inneholde en sammenligning av indikatorene SØS og subjektiv fattigdom. Sammenligningen danner utgangspunkt for hvem av indikatorene som blir valgt som indikator for sosial ulikhet i regresjonsanalysen.

5.1 Sosioøkonomisk status, tilfredshet og fremtidsoptimisme

Det første forskningsspørsmålet innebærer å undersøke sammenhengene mellom sosioøkonomisk status og henholdsvis tilfredshet og fremtidsoptimisme. Dette gjøres gjennom krysstabeller der hver og en av tilfredshetsvariablene, samt fremtidsoptimismevariablen, analyseres hver for seg. Målet er å kaste lys over om ungdom med høy sosioøkonomisk status er mer tilfredse på ulike områder enn ungdom med lav sosioøkonomisk status, og om de har sterkere fremtidsoptimisme.

Tabell 5 Tilfredshet med foreldre etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med foreldrene dine?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	8	6	4	5	5	6
<i>Litt misfornøyd</i>	7	5	6	4	3	5
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	9	7	6	4	4	6
<i>Litt fornøyd</i>	14	15	13	10	12	13
<i>Svært fornøyd</i>	63	68	71	76	77	71
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$X^2=113,357$, $df=16$, $p<0,000$, $\Upsilon=0,157$

Denne tabellen viser at ungdom med høy SØS er noe mer tilfredse med foreldrene sine enn ungdom med lav SØS. Korrelasjonskoeffisienten Gamma (Υ) er på 0,157 og indikerer at det er liten grad av korrelasjon mellom foreldretilfredshet og SØS. Kjikvadrattesten gir en signifikansverdi på 0,000 hvilket indikerer at det er statistisk signifikante forskjeller i tilfredshet etter SØS og at forskjellen altså med overveiende sannsynlighet kan generaliseres; det vil si overføres til resten av populasjonen.

Tabell 6 Tilfredshet med venner etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med vennene dine?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	6	5	4	4	4	5
<i>Litt misfornøyd</i>	4	3	3	3	2	3
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	7	7	5	5	4	6
<i>Litt fornøyd</i>	21	21	21	17	20	20
<i>Svært fornøyd</i>	62	64	67	72	69	67
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$X^2=52,925$, $df=16$, $p<0,000$, $\Upsilon=0,096$

Når det gjelder tilfredshet med venner så viser denne tabellen at det er forskjeller mellom SØS-gruppene. Det er i gruppen høy SØS vi finner størst andel som er svært tilfredse. Gamma er 0,096 og indikerer at det ikke er en statistisk korrelasjon mellom vennetilfredshet og SØS, men det er likevel statistisk signifikante forskjeller i fordelingen av tilfredshet med venner blant de ulike sosioøkonomiske statusgruppene.

Tabell 7 Tilfredshet med skolen etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med skolen din?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	9	10	9	7	8	9
<i>Litt misfornøyd</i>	9	9	8	6	9	8
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	18	16	15	15	13	15
<i>Litt fornøyd</i>	31	30	32	34	35	32
<i>Svært fornøyd</i>	34	35	36	37	35	36
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$X^2=34,609$, $df=16$, $p<0,004$, $Y=0,037$

Denne tabellen viser at det ikke er fullt så store forskjeller mellom SØS-gruppene når det gjelder skoletilfredshet. Andelen som er svært fornøyd med skolen er atskillig lavere enn andelen som er svært fornøyd med foreldre og venner, og det er en større andel som er svært eller litt misfornøyd med skolen. Gamma er 0,037 og indikerer ingen statistisk samvariasjon. Signifikansverdien for kjiqvadratet er 0,004 og er fremdeles under det signifikansnivået som er satt som grenseverdi. Av den grunn kan en si at det er statistisk signifikante, men relativt beskjedne, forskjeller i skoletilfredshet etter SØS slik det fremkommer av tabell 7.

Tabell 8 Tilfredshet med lokalmiljøet etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med lokalmiljøet ditt?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	8	9	7	6	6	7
<i>Litt misfornøyd</i>	9	8	8	7	7	8
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	21	19	18	17	18	18
<i>Litt fornøyd</i>	29	28	28	30	30	29
<i>Svært fornøyd</i>	34	36	38	40	40	38
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$\chi^2=32,731$, $df=16$, $p<0,008$, $\gamma=0,062$

Tabellen viser at andelen som er svært fornøyde er høyere i de øverste SØS-gruppene, og lavest blant dem med lav SØS. Det er likevel slik at de som er svært fornøyde utgjør den største gruppen i alle SØS-gruppene. Gamma er 0,062 og viser som de foregående ingen statistisk korrelasjon. Signifikansverdien på 0,008 indikerer at det er visse statistisk signifikante forskjeller, men det er likevel den høyeste p-verdien målt i disse analysene.

Tabell 9 Tilfredshet med helsen etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med helsen di?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	9	8	6	6	6	7
<i>Litt misfornøyd</i>	11	11	8	8	7	9
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	19	15	14	13	12	15
<i>Litt fornøyd</i>	29	31	29	29	30	30
<i>Svært fornøyd</i>	32	34	42	44	46	40
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$\chi^2=111,082$, $df=16$, $p<0,000$, $\gamma=0,132$

Tabellen viser at andelen som er svært fornøyd med egen helse øker for hver SØS-gruppe. Forskjellen i tilfredshet mellom de med svært lav og de med svært høy SØS er betydelige. Gamma er 0,132 og vitner om en svak positiv samvariasjon. Kjikvdrattesten gir 0,000 i signifikansverdi og dermed kan det sies at det er statistisk signifikante forskjeller i helsetilfredshet etter SØS. Med overveiende stor sannsynlighet gjelder ikke dette bare her i dette utvalget, men også populasjonen for øvrig.

Tabell 10 Tilfredshet med utseendet etter SØS (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/ misfornøyd er du med utseendet ditt?</i>	<i>Svært lav SØS</i>	<i>Lav SØS</i>	<i>Middels SØS</i>	<i>Høy SØS</i>	<i>Svært høy SØS</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	14	13	10	11	10	11
<i>Litt misfornøyd</i>	14	12	11	11	10	12
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	19	19	18	17	18	18
<i>Litt fornøyd</i>	29	31	34	31	35	32
<i>Svært fornøyd</i>	24	25	27	30	27	27
<i>Total</i>	100	100	100	100	100	100
<i>N</i>	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$X^2=49,368$, $df=16$, $p<0,000$, $\gamma=0,071$

Tabellen viser at andelen som er svært tilfredse med utseende sitt er høyest hos de med «nest høy» SØS, men i motsetning til de andre livsområdene er det de som er litt fornøyd med utseendet som utgjør den største gruppen innenfor de ulike SØS-gruppene. Gamma er 0,071 hvilket indikerer at det ikke er en statistisk samvariasjon. Igjen gir kjikvadrat-testen en signifikansverdi på 0,000 og sammenhengen kan derfor sies å være statistisk signifikant.

Tabell 11 Fremtidsoptimisme etter SØS (relativ fordeling)

Tror du at du vil komme til å få et godt og lykkelig liv?	Svært lav SØS	Lav SØS	Middels SØS	Høy SØS	Svært høy SØS	Total
Ja	68	73	77	79	81	75
Nei/vet ikke	32	27	23	21	19	25
Total	100	100	100	100	100	100
N	1224	1314	1224	1464	1201	6427

$\chi^2=77,900$, $df=4$, $p<0,000$, $\phi=0,110$

Tabellen viser at en stor andel av utvalget tror de kommer til å få et godt og lykkelig liv, i alt hele 75 prosent. De fleste ungdommene har altså fremtidsoptimisme slik jeg operasjonaliserer det her; dette gjelder innenfor alle grupper. Andelen optimister er likevel høyest blant de med svært høy SØS og andelen som ikke tror eller er usikre på om de vil få et godt og lykkelig liv er høyest blant de med svært lav SØS. Tabellen viser at det er relativt store forskjeller i optimisme etter SØS og at optimismen øker for hvert SØS-trinn. Operasjonaliseringen har dermed vist en viss sosial gradient i fremtidsoptimisme. Korrelasjonsmålet Phi (ϕ), som brukes her fordi en av variablene er på nominalnivå, er 0,110 og indikerer at det kun er en svak statistisk samvariasjon mellom fremtidsoptimisme og SØS. Kjikvadrattesten indikerer at det er statistisk signifikante forskjeller mellom disse variablene med sin verdi på 0,000.

5.2 Subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme

Det andre forskningsspørsmålet går ut på å undersøke hvilke sammenhenger som finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme. Også her vil sammenhengene undersøkes gjennom krysstabeller og gjennom korrelasjonsmålene gamma og phi.

I disse bivariate analysene har jeg valgt å gjøre målet for subjektiv fattigdom til en tredelt variabel. Dette gjøres for å opprettholde forutsetningen for en kjikvadrattest, som innebærer at det ikke kan være færre enn 5 enheter som ligger til grunn for beregningen i noen av tabellens celler (Pallant, 2016, s. 218). Før sammenslåingen ble det synlig at en celle i tabellen tilfredshet med foreldre etter subjektiv fattigdom og tre celler i tabellen

tilfredshet med venner etter subjektiv fattigdom bryter forutsetningen for denne testen. Ved å slå sammen verdi 1 og 2 og likeså slå sammen 4 og 5 rettet jeg opp i denne problematikken.

Tabell 12 Tilfredshet med foreldre etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med foreldrene dine?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	8	6	5	5
<i>Litt misfornøyd</i>	13	6	4	5
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	13	9	4	6
<i>Litt fornøyd</i>	22	17	11	13
<i>Svært fornøyd</i>	44	61	76	71
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2=294,972$, $df=8$, $p<0,000$, $\gamma=0,346$

Tabellen viser relativt store forskjeller i tilfredshet etter opplevd økonomi. Andelen som er svært fornøyd er 44 prosent blant dem som har hatt dårlig råd og 76 prosent blant dem som har hatt god råd. I gruppen av ungdom som er svært misfornøyd er det liten forskjell etter subjektiv fattigdom. Større variasjon finner vi blant dem som er litt misfornøyd eller de som svarer verken eller. Korrelasjonskoeffisienten Gamma er 0,346. Dette indikerer at det er en svak til moderat statistisk sammenheng. Kjikvadratetesten gir en signifikansverdi på 0,000 hvilket betyr at nullhypotesen kan forkastes. Det er altså statistisk signifikante og relativt store forskjeller i foreldretilfredshet etter subjektiv fattigdom.

Tabell 13 Tilfredshet med venner etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med vennene dine?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	3	4	5	5
<i>Litt misfornøyd</i>	9	4	2	3
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	13	8	4	5
<i>Litt fornøyd</i>	29	24	18	20
<i>Svært fornøyd</i>	46	59	71	67
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$\chi^2=223,679$, $df=8$, $p<0,000$, $\gamma=0,270$

Tabellen viser at en stor andel av ungdommene er svært fornøyd med sine venner. Det er likevel store forskjeller etter opplevd økonomi. Ungdom som oppgir at de har hatt god råd er mer tilfredse med sine venner enn ungdom som har hatt dårlig råd. Som i foreldretilfredshetsvariabelen er det et motsatt forhold for de som er litt fornøyde. Her er andelen som har hatt dårlig råd større enn de som har hatt god råd. Gamma er 0,270 og indikerer at den statistiske samvariasjonen er svak. Kjikvdrattesten gir en signifikansverdi på 0,000. Så også her er det statistisk signifikante og sterke forskjeller i tilfredshet etter subjektiv fattigdom.

Tabell 14 Tilfredshet med skolen etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med skolen din?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	12	10	8	8
<i>Litt misfornøyd</i>	13	10	7	8
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	23	21	13	15
<i>Litt fornøyd</i>	27	29	34	32
<i>Svært fornøyd</i>	25	30	38	36
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2=138,448$, $df=8$, $p<0,000$, $\gamma=0,198$

Tabellen viser at andelen som er fornøyd med skolen er mye lavere blant ungdom som har hatt dårlig råd enn blant dem som har hatt god råd. I motsetning til skoletilfredshet målt etter SØS ser vi at denne fremstillingen, skoletilfredshet etter subjektiv fattigdom, viser en tydelig sosial gradient. Skoletilfredshet øker altså etter hvor god råd familien har. Gamma er 0,198 og indikerer en svak positiv samvariasjon. Nullhypotesen kan forkastes siden kjiqvadrattesten gir en signifikansverdi på 0,000. Det er altså en statistisk signifikant forskjell mellom skoletilfredshet etter opplevd økonomi.

Tabell 15 Tilfredshet med lokalmiljøet etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med lokalmiljøet ditt?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	12	9	7	7
<i>Litt misfornøyd</i>	16	11	6	8
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	27	23	16	18
<i>Litt fornøyd</i>	26	29	29	29
<i>Svært fornøyd</i>	20	28	42	38
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2=212,909$, $df=8$, $p<0,000$, $\gamma=0,273$

Denne tabellen viser at det er stor variasjon i tilfredshet med lokalmiljøet etter hvor god eller dårlig økonomi ungdommen har opplevd å ha. Kun 20 prosent i gruppen med dårlig råd er svært fornøyde. Det skiller dermed hele 22 prosentpoeng mellom de med dårlig råd og de med god råd. Korrelasjonsmålet Gamma er på 0,273 og indikerer at samvariasjonen mellom tilfredshet med lokalmiljøet og ungdommens opplevde økonomiske situasjoner er svak positiv. Igjen viser kjiqvdrattesten at det er en statistisk signifikant forskjell i tilfredshet mellom de ulike gruppene.

Tabell 16 Tilfredshet med helsa etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med helsa di?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	13	8	6	7
<i>Litt misfornøyd</i>	24	13	7	9
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	21	22	12	14
<i>Litt fornøyd</i>	24	29	30	30
<i>Svært fornøyd</i>	18	28	45	40
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2 = 362,736$, $df=8$, $p < 0,000$, $\gamma = 0,331$

Denne tabellen viser at de med dårlig råd også er de som er minst tilfredse med egen helse. Fremstillingen viser at forskjellen er betydelig. Andelen som er svært fornøyde er mer enn dobbelt så høy blant de med god råd som blant dem med dårlig råd. På andre enden av skalaen ser vi at andelen som er svært misfornøyde er mer enn dobbelt så høy blant de med dårlig råd sammenlignet med de med god råd. Gamma er 0,331 og indikerer en svak positiv statistisk samvariasjon. På grunnlag av kjiqvdrattestens signifikansverdi på 0,000 forkastes nullhypotesen og det kan sies at det er statistisk signifikante forskjeller mellom variablene.

Tabell 17 Tilfredshet med utseendet etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Hvor fornøyd/misfornøyd er du med utseendet ditt?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Svært misfornøyd</i>	27	14	10	11
<i>Litt misfornøyd</i>	20	16	10	12
<i>Verken fornøyd eller misfornøyd</i>	23	22	17	18
<i>Litt fornøyd</i>	20	31	33	32
<i>Svært fornøyd</i>	12	18	30	27
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2=283,149$, $df=8$, $p<0,000$, $\gamma=0,295$

Tabellen viser at det også er store variasjoner i tilfredshet med utseendet etter opplevd økonomi. Kun 12 prosent av de som har opplevd dårlig råd er svært fornøyd med sitt utseendet mot 30 prosent blant de med god råd. Utover dette viser tabellen at tilfredshet med utseendet skiller seg noe fra de øvrige områdene som har blitt undersøkt. Relativt få er svært fornøyd med sitt utseendet dersom vi sammenligner med tilfredsheten på andre områder: hvor mange som er svært fornøyd med foreldre, venner, skolen, lokalmiljø og helse. Gamma er 0,295 hvilket igjen indikerer at korrelasjonen er svak positiv. Signifikansverdien målt gjennom kjiqvadrattesten er 0,000. Det er altså statistisk signifikante forskjeller mellom gruppene i hvordan de vurderer utseendet sitt.

Tabell 18 Fremtidsoptimisme etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

<i>Tror du at du vil komme til å få et godt og lykkelig liv?</i>	<i>Vi har hatt dårlig råd</i>	<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	<i>Vi har hatt god råd</i>	<i>Total</i>
<i>Ja</i>	53	67	80	76
<i>Nei/vet ikke</i>	47	33	20	25
<i>Total</i>	100	100	100	100
<i>N</i>	395	1286	4666	6347

$X^2=207,589$, $df=2$, $p<0,000$, $\phi=0,181$

Tabellen viser at det er store forskjeller i fremtidsoptimisme etter om man har opplevd at familien har hatt god eller dårlig råd. Andelen som ikke tror de vil få et godt og lykkelig liv er mer enn dobbelt så høy blant de med dårlig råd enn blant de med god råd. Det er et oppsiktsvekkende funn. Korrelasjonsmålet Phi er 0,181 hvilket indikerer at det er en svak statistisk samvariasjon mellom variablene. Siden signifikansverdien også her er på 0,000 forkastes nullhypotesen og det kan sies at det er statistisk signifikante forskjeller i fremtidsoptimisme etter subjektiv fattigdom.

I og med at et slikt hypotetisk mål; et spørsmål om fremtiden, kan sies å fremkalle tidsbegrensede svar; altså at ungdommene svarer ut i fra hvordan det føles i øyeblikket, kan svaret være situasjonsavhengig (Haraldsen, 1999) s. 178. Dette kan bety at ungdommenes svar kan endre seg ved neste lignende spørsmål og at de dermed er inkonsekvente i sin besvarelse. Spørsmålet som jeg har valgt å benytte som mål på fremtidsoptimisme kommer noe etter et annet spørsmål som kan sies å fange opp noe av det samme fenomenet. Her blir ungdommene spurt om de i løpet av den siste uka har vært plaget av å føle håpløshet med tanke på framtida. Jeg bruker derfor dette spørsmålet til å undersøke om den store forskjellen i fremtidsoptimisme etter subjektiv fattigdom også gjorde seg gjeldende gjennom en alternativ tilnærming. Resultatet er like oppsiktsvekkende. Andelen som er ganske/veldig mye plaget av å føle håpløshet med tanke på fremtiden er dobbelt så høy blant de med dårlig råd enn blant de med god råd (Tabell 41 i vedlegg 2).

5.3 Oppsummering av funn

Med disse bivariate analysene er det nå mulig å svare på forskningsspørsmålene. Når det gjelder det første spørsmålet, om ungdom med høy SØS er mer tilfredse enn de med lav SØS og om de har sterkere fremtidsoptimisme, så er svaret et ubetinget ja basert på disse statistiske analysene. Ungdom med høy SØS er mer tilfredse enn ungdom med lav SØS. Likeså viser analysen at ungdom med høy SØS oftere er fremtidsoptimistiske. Siden signifikansverdien for sammenhengen med sosioøkonomisk status innenfor hvert livs-område har ligget godt under signifikansnivået som er satt på 0,05 så kan det sies at det er statistisk signifikante forskjeller i tilfredshet og fremtidsoptimisme etter SØS.

Når det gjelder det andre forskningsspørsmålet, om hvilke sammenhenger som finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme, så kan det sies at sammenhengene mellom disse variablene er sterkere enn de tilsvarende for det objektive SØS-målet. Analysen viser at ungdom som har opplevd å ha god økonomi er de som oppgir at de er mest tilfredse. På motsatt side viser analyser med det subjektive målet at de som har opplevd å ha dårlig råd er de som oftest er misfornøyde. Selv om flertallet i alle grupper er fremtidsoptimistiske er det også veldig store forskjeller i fremtidsoptimisme etter hvilken opplevelse ungdommene har av familiens økonomi. Signifikansverdien har ligget på 0,000 innenfor alle livsområdene hvilket indikerer at det er statistisk signifikante forskjeller mellom de ulike gruppene når det gjelder tilfredshet og fremtidsoptimisme.

En annen måte å fremstille forskjellene på er ved å sammenligne gjennomsnittlig tilfredshet mellom de ulike SØS-gruppene og de ulike gruppene for opplevd økonomi. Dette gjøres ved hjelp av den additive tilfredshetsindeksen som går fra 0-24 (jo høyere, jo mer tilfreds).

Tabell 19 Gjennomsnittlig grad av tilfredshet etter SØS og subjektiv fattigdom

	<i>Gjennomsnitt</i>	<i>N</i>	<i>Standardavvik</i>
<i>Svært lav SØS</i>	16,89	1224	5,74
<i>Lav SØS</i>	17,33	1314	5,67
<i>Middels SØS</i>	17,95	1224	5,31
<i>Høy SØS</i>	18,32	1464	5,31
<i>Svært høy SØS</i>	18,33	1201	5,23
<i>Total</i>	17,78	6427	5,48
<i>Vi har hatt dårlig råd</i>			
<i>Vi har verken hatt god eller dårlig råd</i>	14,30	395	5,15
<i>Vi har hatt god råd</i>	16,49	1286	5,37
<i>Vi har hatt god råd</i>	18,44	4666	5,36
<i>Total</i>	17,79	6347	5,48

Tabellen ovenfor viser systematisk variasjon i gjennomsnittlig tilfredshet etter sosial ulikhet. Snittet er lavest blant de med svært lav SØS og de som har opplevd å ha dårlig råd og stiger med økende SØS eller bedre råd. Snittet er høyest blant de med svært høy SØS og de som har opplevd å ha god råd, men når det gjelder SØS er det i praksis ingen forskjell på gjennomsnittet i de to øverste gruppene. Dette er ikke helt uventet, for tidligere studier i samme sjanger har vist at målene ikke skiller alminnelige familier fra velstående familier (Sletten, 2016, s. 16).

Tabellen over viser også at de ulike standardavvikene er speilvendt innad i gruppene. I det objektive målet er det størst spredning blant de med svært lav SØS mens for det subjektive målet er det størst spredning blant de med god råd og de med verken god eller dårlig råd. Jeg vil likevel ikke gå dypere inn i dette i denne avhandlingen, fokuset rettes heller mot at begge indikatorene viser systematisk variasjon i tilfredshet, men at det også er forskjeller målene imellom. Tabellen under kaster lys over disse forskjellene.

Tabell 20 Kjikvadrattester av sammenhengene mellom tilfredshet og fremtidsoptimisme og de to indikatorene for sosial ulikhet

	SØS		Subjektiv fattigdom	
	χ^2	P-verdi	χ^2	P-verdi
Foreldre	113,357	0,000	294,972	0,000
Venner	52,925	0,000	223,679	0,000
Skolen	34,609	0,004	138,448	0,000
Lokalmiljøet	32,731	0,008	212,909	0,000
Helsa	111,082	0,000	362,736	0,000
Utseendet	49,368	0,000	283,149	0,000
Fremtidsoptimisme	77,900	0,000	207,589	0,000

For begge målene ser vi at det er tilfredshet med helse og foreldre som gir mest utslag og skole og lokalmiljø som gir minst utslag. Det er imidlertid forskjeller på hvilke som gir mest og minst utslag mellom målene. Der sammenhengen mellom foreldretilfredshet og SØS gir størst utslag innenfor det objektive målet gir sammenhengen mellom helse-tilfredshet og subjektiv fattigdom mest utslag innenfor det subjektive målet.

I og med at sammenhengene er sterkere for det subjektive målet er det subjektiv fattigdom som vil bli brukt som indikator for sosial ulikhet i den lineære regresjonsanalysen, men det betyr ikke at jeg forlater det objektive målet her. SØS-målet vil inngå i en alternativ regresjonsmodell for å kunne si noe om effekten av de to ulike indikatorene utgjør vesentlige forskjeller for regresjonsmodellens forklaringsprosent.

6 Multivariate analyser

I dette kapittelet vil jeg gjennom multivariate regresjonsanalyser gjøre en ytterligere undersøkelse av sammenhengene mellom fremtidsoptimisme, sosial ulikhet og tilfredshet. Først gjøres dette gjennom et sett med tre regresjonsmodeller; hierarkisk regresjon med OLS (lineær regresjon). OLS (på norsk; minste kvadratsums metode) er den mest pålitelige metoden å estimere parameterne i regresjonsligningen. Med andre ord; denne metoden kan gi mål på hvordan dataene fordeler seg langs en regresjonslinje der summen av de kvadrerte avvikene er minimalisert (Midtbø, 2016, s. 95; Skog, 2004, s. 222).

I regresjonsmodell 1 utgjør indikatoren for fremtidsoptimisme den uavhengige variabelen. I modell 2 setter jeg inn subjektiv fattigdom som mål på sosial ulikhet. I modell 3 kontrollerer jeg så for alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring.

Deretter undersøker jeg oddsene for å være fremtidspessimist gjennom en logistisk regresjonsanalyse. Innholdet i modellen; altså variablene som er inkludert i analysen, er svært lik innholdet i den lineære regresjonsanalysen. Unntaket er at variabelen for tilfredshet og fremtidsoptimisme bytter plass og SØS inkluderes direkte i modellen på linje med subjektiv fattigdom.

6.1 Regresjonsanalysens forutsetninger

Den lineære regresjonsanalysen bygger på en del forutsetninger som må kontrolleres og gjøres rede for. Det er særlig fire forhold ved forutsetningene jeg vil undersøke nærmere; relevansen til variablene som er med, om det er lineære sammenhenger mellom de uavhengige og den avhengige variabelen, om modellen har kolinearitetsproblemer og om residualene er normalfordelte.

Variablenes relevans

Variablene som brukes i regresjonsmodellen følger av hva litteraturgjennomgangen har vist som relevant for tematikken. Det er imidlertid ikke uvanlig at begrensninger ved blant

annet datamaterialet hindrer at alle relevante variabler tas med i variabelutvalget. Selv om variablene som er inkludert er et resultat av tidligere forskning, teoretisk perspektiv og tilgjengelighet i det empiriske materialet (Ringdal, 2013, s. 416), kan en ikke utelate at det kan være andre utenforliggende variabler som kunne ha vært relevante for analysen. Dette innebærer at det kan foreligge sammenhenger som jeg ikke oppdager eller får fastslått i denne avhandlingen.

Lineær sammenheng

En annen forutsetning er at det skal være linearitet; det skal være lineære sammenhenger mellom de uavhengige variablene og den avhengige. I realiteten er det imidlertid lite sannsynlig at alle sammenhenger er lineære, men om de er det blir tolkningsarbeidet lettere (Eikemo & Clausen, 2012, s. 97). De fleste kontrollvariablene i analysen møter ikke kravet om fem verdier eller flere så disse variablene er gjort om til dummyvariabler. Dette innebærer at hver koeffisient viser effekten av å tilhøre gruppen som verdien 1 representerer sammenlignet med effekten av å tilhøre den gruppen som verdien 0 representerer: dette er referansegruppen. Med en slik omkoding ivaretas linearitetsforutsetningen automatisk.

Kolinearitet

Regresjonsanalysen forutsetter at de uavhengige variablene ikke sammenfaller i en slik grad at det skaper problemer for analysen. For å undersøke graden av samspill er Pearson's korrelasjonskoeffisient blitt benyttet. Kolinearitetsanalysen ¹ viser at fremtidsoptimisme og foreldrestøtte har høyest korrelasjon med en koeffisient på -0,27. I følge Pallant (2016, s. 159) bør korrelasjonen ikke være høyere enn 0,7 og ifølge Skog (2004, s. 288) så er kolinearitetsproblemet lite dersom den er under 0,5. Ingen av korrelasjonene mellom de uavhengige variablene overskrider disse kritiske grensene og en kan dermed si at kolinearitet ikke er et stort problem for avhandlingens lineære regresjonsanalyse.

¹ Se tabell 39 i vedlegg 2 for fullstendig kolinearitetsanalyse

Normalfordelte residualer

Etter å ha undersøkt residualene ble det slått fast at disse ikke er normalfordelte. Residualene er venstreskjeve og medfører derfor et brudd på OLS-regresjonens forutsetninger (Eikemo & Clausen, 2012, s. 147). Jeg har av den grunn forsøkt å løse dette med å manipulere den avhengige variabelen; tilfredshetsindeksen. To ulike transformasjoner er gjort hvilket innebærer at den avhengige variabelen modifiseres matematisk for å oppnå en bedre fordeling (Pallant, 2016, s. 98). Jeg har brukt henholdsvis en reflektert (snudd) og kvadrert transformering (Modell 4) og en reflektert og logaritmisk transformering (Modell 5). Residualene ser noe mer normalfordelte ut etter manipulering².

Til tross for svakheter ved den avhengige variabelens residualfordelinger og de påfølgende konsekvenser for regresjonsmodellen er det likevel den vanlige additive jeg bruker i analysens hovedmodell. Dette beror på at tilleggsanalysene³ med alternative versjoner av modell 1-3 kan sies å støtte hovedmodellen ved å vise samme hovedresultater. Det er de samme variablene som gir utslag og signifikansnivåene er stort sett like. Tilliten til hovedmodellens resultater kan dermed sies å være styrket, samtidig ville kompleksiteten ved å tolke en av de alternative versjonene være betydelige. Det ville blant annet kreve at koeffisientene tolkes som noe annet enn direkte effekter på den avhengige variabelen. For å gjøre tolkningen forståelig ville det da vært mest hensiktsmessig å transformere tilbake til original målestokk (Ringdal, 2013, s. 424), men dette ligger utenfor denne avhandlingens ramme.

Det er viktig å være klar over hovedmodellens svakheter, men svakhetene ville imidlertid ha vært av større betydning dersom utvalgsstørrelsen hadde vært liten. Utvalgsstørrelsen i denne studien er relativ stor og det kan dermed sies at bruddet får liten innvirkning på resultatenes substansielle innhold (Eikemo & Clausen, 2012, s. 145).

² Se vedlegg 3 for residualer fra hovedmodell og fra to modeller med transformering

³ Se tabell 40 i vedlegg 2 for tilleggsanalyse med ulike transformeringer

6.2 Lineær regresjonsanalyse

Tabell 21 Betydningen av fremtidsoptimisme og sosial ulikhet for tilfredshet (0-24, jo høyere, jo mer tilfreds), kontrollert for alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. Lineær regresjon (OLS). N=5522.

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	B	Standard-feil	B	Standard-feil	B	Standard-feil
	15,18***	0,14	15,93***	0,15	19,78***	0,25
Fremtidsoptimisme:						
Tror på et godt og lykkelig liv (ref.: har ikke tro)	3,45***	0,16	3,13***	0,16	1,81***	0,17
Sosial ulikhet:						
Familien har ikke hatt god råd (ref.: familien har hatt god råd/verken god/dårlig)			-1,94***	0,16	-1,29***	0,16
Kontrollvariabler:						
9. klasse (ref.: 8. klasse)					-0,57**	0,19
10. klasse (ref.: 8. klasse)					-1,24***	0,19
Vg1 (ref.: 8. klasse)					-0,56**	0,19
Jente (ref.: gutt)					-1,36***	0,14
Ville kanskje søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)					-0,31*	0,14
Ville ikke søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)					-0,89***	0,21
Ville kanskje søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)					-1,10***	0,15
Ville ikke søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)					-2,68***	0,20
Negativt stemningsleie (ref.: positivt stemningsleie)					-2,76***	0,30
Usikker på høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)					-0,28	0,15
Ikke planer om høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)					-0,94***	0,22
Syns skolearbeidet ofte er for vanskelig (ref.: syns ikke skolearbeidet er for vanskelig)					-0,90***	0,14
Standardfeil til regresjonsmodellen	5,28		5,21		4,94	
Gj.sn. VIF	1,00		1,03		1,23	
Justert R ²	0,07		0,10		0,19	

*p<0.05 **p<0.01 ***p<0,001

6.2.1 Modell 1: Fremtidsoptimisme

Variabelen har en signifikant positiv sammenheng med grad av tilfredshet. Modellen predikerer at de som tror de vil få et godt og lykkelig liv er mer tilfredse enn de som ikke tror det. Gjennomsnittet på tilfredshetsindeksen øker gjennomsnittlig med hele 3,45 poeng når ungdommen er fremtidsoptimist.

Modell 1 med fremtidsoptimisme som uavhengig variabel forklarer 7 prosent av variasjonen på den avhengige variabelen.

6.2.2 Modell 2: Fremtidsoptimisme og sosial ulikhet

Sosial ulikhet måles gjennom variabelen subjektiv fattigdom og har på linje med fremtidsoptimisme en signifikant sammenheng med grad av tilfredshet. Sammenhengen er negativ. Modellen predikerer altså at ungdom som opplever at familien har dårlig råd er mindre tilfredse enn ungdom som opplever at familien har god råd. Gjennomsnittet på tilfredshetsindeksen reduseres med 1,94 som effekt av å ha dårlig råd.

Som det fremgår av modell 2 reduseres koeffisienten for fremtidsoptimisme noe når sosial ulikhet inkluderes i analysen. Effekten av å være optimistisk reduseres til 3,13. Dette kan tolkes som at sammenhengen mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet er svakt konfundert av sosial ulikhet. Med andre ord har sosial ulikhet en selvstendig negativ sammenheng med tilfredshet.

I modell 2, der både fremtidsoptimisme og sosial ulikhet er inkludert, øker justert R^2 til 10 prosent og endringen er statistisk signifikant. Dette betyr at sosial ulikhet er med på å forklare variasjonen i tilfredshet.

6.2.3 Modell 3: Kontrollvariablene alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring

Alder har betydning for tilfredshet i denne populasjonen av skoleungdom. Modellen predikerer at det å gå i 10 klasse reduserer graden av tilfredshet med -1,24 i forhold til

det å gå i 8 klasse. Dersom man ser nærmere på B-koeffisientene til hvert klassetrinn ser man at gjennomsnittet på tilfredshetsindeksen reduseres for hvert trinn på ungdomsskolen. Modellen predikerer dermed at ungdom i 10 klasse er mindre tilfredse enn ungdom på de øvrige trinnene.

Kjønn har også betydning for tilfredshet. Variabelen for å være jente har en signifikant sammenheng med den avhengige variabelen. Sammenhengen er negativ hvilket betyr at jenter er mindre tilfredse enn gutter. Modellen predikerer at det å være jente reduserer tilfredshet med -1,36 poeng.

Variablene for sosial støtte viser at det er signifikante sammenhenger mellom dem og den avhengige variabelen. Modellen predikerer at effekten av å ikke søke støtte hos venner reduserer de unges tilfredshet med -0,89 poeng. Videre predikerer modellen at tendensen til å ville søke støtte hos foreldrene har relativt stor betydning for tilfredshet. Begge de to dummyvariablene er signifikant negative. Dersom ungdommene sier at de kanskje vil søke støtte hos foreldre når de har personlige problemer reduseres graden av tilfredshet med -1,10. For ungdommene som sier de ikke vil søke støtte reduseres graden av tilfredshet med -2,68. Selv om både venner og foreldres støtte ser ut til å være viktig viser modellen at foreldrestøtten har størst effekt og dermed er av større betydning for grad av tilfredshet. Med andre ord: Foreldrerelasjoner ser ut til å være viktigere enn vennerelasjoner for disse ungdommenes tilfredshet.

Neste kontrollvariabel som er inkludert i analysen måler negativt stemningsleie. I modellen observerer vi at ungdommenes stemningsleie spiller en signifikant rolle for hvor tilfredse de er. Sammenhengen er negativ, og modellen indikerer at det å ha et negativt stemningsleie reduserer gjennomsnittet av tilfredshet med -2,76 poeng. Dette angir den sterkeste sammenhengen med tilfredshet av alle de uavhengige variablene i modell 3, men i modell 1 er effekten av optimisme 3,45.

Videre viser modellen at det ikke er en signifikant sammenheng mellom de som er usikre på om de kommer til å ta høyere utdanning og den avhengige variabelen. Derimot ser vi at det å ikke ha slike utdanningsplaner spiller en signifikant rolle for grad av tilfredshet.

Sammenhengen er negativ og det indikeres at det å ikke ha planer om høyere utdanning reduserer gjennomsnittet på tilfredshetsindeksen med henholdsvis -0,94 poeng.

Modellens siste kontrollvariabel; skolemestring, viser også en signifikant sammenheng. Det indikeres at de som svarer at de synes det de jobber med på skolen ofte er vanskelig også er mindre tilfredse. Tilfredshetsgjennomsnittet reduseres med -0,90 poeng som effekt av å synes skolearbeidet ofte er vanskelig.

Når kontrollvariablene; alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring, inkluderes i modell 3 reduseres koeffisienten til fremtidsoptimisme til 1,81. Signifikansnivået holder seg likevel stabilt gjennom de ulike modellene hvilket betyr at sammenhengen mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet er signifikant også når det kontrolleres for bakenforliggende variabler. Endringen i koeffisienten viser likevel at kontrollvariablene har en relativ stor betydning for sammenhengen mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet. Dette betyr at sammenhengen også modereres av bakenforliggende årsaker.

Videre observeres også en reduksjon i koeffisienten for sosial ulikhet når kontrollvariablene inkluderes i analysen. Dette betyr at effekten av sosial ulikhet svekkes når vi tar hensyn til at ungdommene er ulike med tanke på alder, kjønn, sosial støtte, stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. Med andre ord: Sosial ulikhet påvirker ungdommenes tilfredshet direkte, men bakenforliggende forhold modererer effekten.

For å kunne si noe mer om kontrollvariablenes effekt har jeg undersøkt hvem som skaper de store endringene i nøkkelvariablene. Dette har jeg gjort gjennom en kontrollkjøring ved å inkludere en og en kontrollvariabel i regresjonsmodellen. Ut ifra denne kjøringen ser det ut til at kontrollvariabelen kjønn skaper størst endring i de unges tilfredshet. Også skolemestring og foreldrestøtte ser ut til å ha betydelig effekt på tilfredshet. Når det gjelder hva som moderer effekten av subjektiv fattigdom mest så ser det ut til å være foreldrestøtte og de unges stemningsleie mens effekten av SØS modereres mest av skolemestring og foreldrestøtte.

Justert R^2 øker fra 0,10 til 0,19 etter at jeg har inkludert alle kontrollvariablene i modell 3. Dette betyr at kontrollvariablene bidrar relativt mye til å forklare variasjonen av tilfredshet.

6.2.4 Betydningen av subjektive og objektive indikatorer for sosial ulikhet

For å undersøke om det subjektive målet på sosial ulikhet skiller seg fra det objektive målet i en multivariat analyse har jeg kjørt en alternativ regresjonsmodell med SØS-målet som uavhengig variabel i stedet for subjektiv fattigdom (Modell 6, Tabell 40 i vedlegg 2). Denne analysen (som baserer seg på modell 3 der alle variabler er inkludert) viser at det kun er dummyvariabelen som måler SØS-gruppe 1 mot SØS-gruppe 5 (referansegruppa, som altså består av dem med svært høy SØS) som har en signifikant sammenheng med tilfredshet (-0,46*). De resterende gruppene gir ikke tilstrekkelige utslagsforskjeller og er dermed ikke signifikante.

Modell 6 som inkluderer det objektive målet forklarer 18 prosent av variasjonen på den avhengige variabelen mot hovedmodellens forklaringsprosent på 19. De substansielle resultatene; de andre variabelenes effekt, er mer eller mindre de samme når jeg erstatter det subjektive målet med det objektive målet på sosial ulikhet.

Når vi sammenligner hvilke utslag det objektive og det subjektive målet har på tilfredshetsindeksen kontrollert for alle de andre uavhengige variablene ser vi at subjektiv fattigdom altså gir større forskjeller i tilfredshet slik jeg også fant i de bivariate analysene. Dette er interessant og jeg vil derfor drøfte dette som eget punkt i drøftingskapittelet.

6.3 Logistisk regresjonsanalyse

Selv om hovedfokuset for den multivariate analysen hittil har vært en OLS-regresjon er det av hensyn til spørsmålet om kausalitet mellom tilfredshet og fremtidsoptimisme også interessant å gjennomføre en alternativ regresjonsanalyse der fremtidspessimisme utgjør den avhengige variabelen. Siden denne variabelen er dikotom (fremtidsoptimist eller fremtidspessimist) innebærer dette en logistisk tilnærming. En binær logistisk regresjonsanalyse vil kunne si noe om sannsynligheten for å være fremtidsoptimist eller

fremtidspessimist. Med unntak av en dummyvariabel for SØS, der de med svært lav SØS og de med lav SØS kodes 1 og de resterende kodes 0, er variablene de samme som i OLS-regresjonen.

Den utforskende fasen viste at det ikke var kollinearitetsutfordringer knyttet til denne modellen. Videre sjekket jeg utfallet av å inkludere et samspillsledd for tilfredshet og kjønn og et for tilfredshet og stemningsleie. Ingen av samspillsvariablene ble statistisk signifikante og de ble derfor heller ikke inkludert i analysen.

Siden den logistiske modellen også er var for at det kan være missing data i noen av kombinasjonene undersøkte jeg om det manglet enheter; om det var tomme celler som kunne skape problemer for modellen. Jeg fant ingen kombinasjoner som ga tomme celler og det var heller ikke celler med færre enn fem enheter.

Tabell 22 Sannsynligheten for å være fremtidspessimist. Logistisk regresjon. Modell med tilfredshet, subjektiv fattigdom, lav SØS, alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. N=5522.

	Modell 1	
	B	OR
	-1,43	0,24***
Tilfredshet (0-24):		
Jo høyere, jo mer tilfreds	-0,07	0,93***
Sosial ulikhet:		
Familien har ikke hatt god råd (ref.: familien har hatt god råd/verken god eller dårlig råd)	0,39	1,48***
Lav SØS (ref.: høy SØS)	0,15	1,16*
Kontrollvariabler:		
9. klasse (ref.: 8. klasse)	0,01	1,01
10. klasse (ref.: 8. klasse)	0,13	1,14
Vg1 (ref.: 8. klasse)	0,14	1,15
Jente (ref.: gutt)	0,19	1,21*
Ville kanskje søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)	0,29	1,34***
Ville ikke søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)	0,49	1,64***
Ville kanskje søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)	0,61	1,85***
Ville ikke søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)	1,17	3,22***
Negativt stemningsleie (ref.: positivt stemningsleie)	1,28	3,59***
Usikker på høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)	0,85	2,34***
Ikke planer om høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)	0,10	1,10
Syns skolearbeidet ofte er for vanskelig (ref.: syns ikke skolearbeidet er for vanskelig)	0,18	1,20*
Testobservator -2LL	5149,786	
Hosmer & Lemeshow (p-verdi)	0,15	
Pseudo R ² (Cox and Snell/Nagelkerke)	16% / 24%	

*p<0.05 **p<0.01 ***p<0,001

6.3.1 Betydningen av tilfredshet

Modellen viser at oddsen for å være fremtidspessimist reduseres jo mer tilfreds ungdommene er. Siden tilfredshet er en kontinuerlig variabel er det viktig å få frem at oddsratioen på 0,93 gjelder for hvert trinn på tilfredshetsindeksen. Dette betyr at sannsynligheten for å være fremtidspessimist er 0,93 ganger lavere for hvert trinn «opp» på indeksen sammenlignet med «trinnet» under. Vi kan også observere at denne sammenhengen er statistisk signifikant.

6.3.2 Betydningen av sosial ulikhet

Opplevd fattigdom

Modellen viser at ungdom som har opplevd å ha dårlig råd har en statistisk signifikant høyere sannsynlighet for å være fremtids pessimister sammenlignet med ungdom som har opplevd å ha god råd. Oddsratioen viser at det er 1,48 ganger større sannsynlighet for at ungdommene som har opplevd dårlig råd er fremtids pessimister.

Lav SØS

Ungdom med lav SØS har også en statistisk signifikant høyere sannsynlighet for å være fremtids pessimister enn ungdom med høy SØS. Sannsynligheten er 1,16 ganger høyere. Det observeres imidlertid at SØS-målet har en svakere styrke, både når det gjelder signifikansnivå og oddsratio, enn hva det subjektive målet har. Dette samsvarer med funnene fra OLS-regresjonen.

6.3.3 Betydningen av alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring

Alder utgjør ingen statistisk signifikant forskjell for om ungdommen er fremtids pessimister, men modellen viser at det å være jente gir større sannsynlighet for å være fremtids pessimist. Det er 1,21 ganger større sannsynlighet for at jenter er fremtids pessimister sammenlignet med gutter.

Det observeres at det å kanskje ville søke støtte hos venner (1,34) og foreldre (1,85) når man har personlige problemer gir større sannsynlighet for å være fremtids pessimist sammenlignet med de som ville søkt støtte. Enda mer sannsynlig er det å være fremtids pessimist dersom man ikke vil søke støtte hos venner (1,64) eller foreldre (3,22). Ut i fra modellen ser det ut til at det å ikke ville søke støtte hos foreldre er det som øker sannsynligheten for å være fremtids pessimist mest.

Dersom ungdommen har et negativt stemningsleie er det en statistisk signifikant høyere sannsynlighet, faktisk 3,59 ganger så høy sannsynlighet for at ungdommen også er fremtids pessimist, sammenlignet med ungdom med et mer positivt stemningsleie.

Også det å være usikker på om man skal ta høyere utdanning gir en statistisk signifikant større sannsynlighet for å være fremtidspessimist sammenlignet med ungdommer som ser for seg at de skal ta høyere utdanning. Usikkerheten gjør sannsynligheten 2,34 ganger større. Det som overrasker meg videre er at det å ikke ha planer om høyere utdanning ikke gir en statistisk signifikant høyere sannsynlighet for å være fremtidspessimist. Modellen viser dermed at det å være usikker gjør det mer sannsynlig å være pessimistisk med tanke på fremtiden enn det å ikke ha planer eller å ha planer om utdanning på universitet eller høyskole.

Til slutt ser vi at opplevelsen av å ikke mestre skolearbeidet gir en statistisk signifikant høyere sannsynlighet (1,25) for å være fremtidspessimist sammenlignet med de som ikke opplever at det de jobber med på skolen ofte er vanskelig.

Modellen i sin helhet forklarer mellom 16 (Cox and Snell) og 24 (Nagelkerke) prosent av variasjonen i fremtidspessimisme. Videre ser vi at Hosmer & Lemeshow testen gir et signifikans nivå på 0,15 hvilket styrker modellens troverdighet, for denne bør ligge over 0,05 for at modellen skal kunne omtales som godt tilpasset dataene (Pallant, 2016, s. 176).

6.4 Oppsummering av funn

Den lineære regresjonsanalysen gir følgende funn: For det første ser vi at ungdommene som svarer at de tror de kommer til å leve et godt og lykkelig liv er mer tilfredse enn de som ikke viser samme optimisme. Vi observerer at fremtidsoptimisme spiller en signifikant rolle for ungdommenes tilfredshet.

For det andre viser analysen at det også er en signifikant sammenheng mellom sosial ulikhet og tilfredshet. Ungdommens opplevelse av familiens økonomiske situasjon ser ut til å påvirke hvor tilfredse de er. Modellen predikerer at gjennomsnittet av tilfredshet reduseres som effekt av å ha opplevd dårlig råd. Dette samsvarer med funnene fra den bivariate analysen der vi observerte at ungdom som har opplevd å ha god økonomi er de som oftest oppgir at de er svært fornøyde.

Det den lineære regresjonsanalysen også avdekker, som ikke var tilgjengelig gjennom den bivariate analysen, er at sammenhengene mellom fremtidsoptimisme og tilfredshet, og mellom sosial ulikhet og tilfredshet svekkes når kontrollvariablene inkluderes i modellen. Det at effektene svekkes når det kontrolleres for mulige bakenforliggende årsaker betyr at noe av den observerte sammenhengen vi ser henholdsvis i Modell 1 og Modell 2 altså handler om de forhold som kontrollvariablene beskriver. Bakenforliggende forhold er med på å påvirke ungdommenes tilfredshet, samtidig som fremtidsoptimisme og sosial ulikhet begge har en selvstendig betydning.

For det tredje viser analysen at alder spiller en signifikant rolle for ungdommenes tilfredshet. Ungdom i 10 klasse er mindre tilfredse enn ungdom på de øvrige trinnene. Vi observerer dessuten at gjennomsnittet for tilfredshet ser ut til å reduseres for hvert av klassetrinnene på ungdomsskolen. Analysen viser også at jenter er mindre tilfredse enn gutter.

For det fjerde viser den lineære regresjonsanalysen at sosial støtte; det å ville søke støtte hos venner og foreldre, fremstår som viktig siden effekten av å ikke ville gjøre det er så stor. Foreldrestøttevariabelen fremstår som den variabelen med størst effekt av dummyvariablene, etter negativt stemningsleie. Det å ha negativt stemningsleie og det å oppleve å ha dårlige foreldrerelasjoner er av større betydning for tilfredshet enn det å være fremtidsoptimist, enn alder eller det å ha dårlige vennerelasjoner. Videre viser analysen at det å ikke ha planer om høyere utdanning og det å oppleve at skolearbeidet ofte er vanskelig også spiller en signifikant rolle for ungdommenes tilfredshet.

Etter å ha kontrollert for disse mulige bakenforliggende faktorene viser regresjonsanalysen at kontrollvariablene har relativ sterk betydning for sammenhengene mellom fremtidsoptimisme, sosial ulikhet og tilfredshet. Kontrollvariablene i seg selv står for hele 9 prosent av variasjonen av tilfredshet.

Den logistiske regresjonsanalysen viser mye av det samme som den lineære analysen, men alder og det å ikke ha planer om høyere utdanning gir ikke en statistisk signifikant høyere sannsynlighet for å være fremtidspessimist. Derimot øker sannsynligheten for å

være pessimist betraktelig dersom ungdommen har et negativt stemningsleie, dårlige foreldrerelasjoner eller er usikker på fremtidig utdanning. Opplevd fattigdom og lav sosio-økonomisk status gir også økt sannsynlighet for å havne i gruppen fremtidspessimist; det subjektive målet gir igjen en sterkere sammenheng enn det objektive målet. På den andre siden ser vi at jo mer tilfreds ungdommene er, jo mindre er sannsynligheten for at de er fremtidspessimister.

For å knytte disse funnene til forskningsspørsmålene så kan man basert på disse to ulike multivariate regresjonsanalysene bekrefte at det er sammenhenger mellom sosio-økonomisk status, tilfredshet og fremtidsoptimisme og mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme. Ungdom med høy SØS er mer tilfredse enn ungdom med lav SØS, og de er også mer fremtidsoptimistiske. Det samme resultatet viser seg for det subjektive målet for sosial ulikhet der de som har opplevd å ha dårlig råd er mindre tilfredse og mindre optimistiske med tanke på fremtiden enn de som har opplevd å ha god råd. Sosial ulikhet ser altså ut til å påvirke ungdommenes tilfredshet og fremtidsoptimisme samtidig som andre forhold også er av betydning. I flere tilfeller er disse andre forholdene av større betydning enn den sosiale ulikheten, slik det fremkommer av disse multivariate analysene.

De multivariate analysene understreker at tilfredshet påvirker de unges optimisme/pessimisme og omvendt, men andre forhold er også av betydning. Både stemningsleie, sosial støtte og sosial ulikhet ser ut til å være svært viktig.

7 Drøfting

I dette kapittelet vil jeg bruke ulike teoretiske perspektiver som ramme til hvordan vi kan forstå de empiriske funnene. Teoriene er tidligere blitt belyst i kapittel 3. De empiriske funnene viser til at hvordan ungdommene har det og hvordan de ser for seg fremtiden har en tydelig sammenheng med deres subjektive og objektive sosioøkonomiske situasjon. Samtidig ser ungdommenes stemningsleie og relasjoner ut til å være vel så viktig for deres livskvalitet. Til å begynne med vil jeg trekke frem hvordan min metodiske tilnærming har vist at det er forskjeller mellom det objektive og det subjektive målet for sosial ulikhet. Det vil derfor være hensiktsmessig å drøfte hva som kan være årsaken til dette før jeg rammer inn andre funn.

7.1 Mindre forskjeller med SØS

Mine funn viser at det objektive målet gir mindre variasjon i de avhengige variablene og at sammenhengenes styrke er lavere enn for det subjektive målet. Det kan være flere grunner til dette. For det første oppgir flertallet av ungdommene at de har foreldre med høyere utdanning, men ut ifra hva vi vet om utdanningsnivået i Telemark kan en stille spørsmål til hvor representativt dette målet egentlig er. Utdanningsnivået i Telemark er blant et av de laveste i landet (Aase, 2015), hvorav andelen med høyere utdanning på opptil 4 år er 20,5 prosent (Statistisk Sentralbyrå, 2017). Dermed kan det se ut til at foreldrenes utdanningsnivå er noe overrapportert som følge av at ungdommene mangler kunnskap om foreldrenes faktiske utdanning.

Videre oppgir samtlige av ungdommene i Telemark at de har eget soverom. Dermed fanger ikke spørsmålet opp forskjeller i boligstandard mellom de ulike konstruerte SØS-gruppene slik det gjør for andre geografiske områder. Dette kan bero på at det er billigere å kjøpe og bo i Telemark i forhold til større byer der kvadratmeterprisen er høyere (Kobro, 2017, s. 92).

Svært mange oppgir også at de har to eller flere biler og to eller flere datamaskiner i familien. Det at så mange vokser opp uten slike materielle mangler kan vitne om at denne indikatoren ikke lenger fanger opp forhold som bidrar til sosiale forskjeller. Målets kvalitet

kan dermed være svekket. Med andre ord; operasjonaliseringen av SØS for ungdom fungerer kanskje ikke så godt lenger og en revidering er kanskje nødvendig.

Dette kan således forklare hvorfor det kun fremkommer statistisk signifikante forskjeller mellom de med svært lav SØS og de med svært høy SØS og ikke blant de resterende SØS-gruppene (se modell 6 i tabell 40 vedlegg 2). Det er likevel viktig å påpeke at mine funn viser en sammenheng mellom SØS, tilfredshet og fremtidsoptimisme, men det ville kanskje vært større variasjon mellom SØS-gruppene dersom målet bestod av færre grupper. Sletten (2016, s. 16) påpekte i sin studie at målet gjorde det vanskelig å skille de to øverste SØS-gruppene fra hverandre og dermed valgte hun å slå sammen disse gruppene. Også Kobro (2017, s. 96) trekker frem denne problematikken i sin studie der hun i sitt Telemarksutvalg ikke finner en sosial gradient i depressive symptomer i motsetning til det landsdekkende utvalget. Først når hun slår sammen gruppene til tre SØS-grupper oppnår hun den samme sosiale gradienten.

En annen mulig årsak til at det objektive målet viser mindre forskjeller enn det subjektive målet er at ungdommene kan vurdere sin egen situasjon som verre enn den egentlig er og verre enn hva deres sosioøkonomiske status tilsier. Det subjektive målet kan derfor gi større utslag fordi det tar hensyn til den enkeltes opplevde sosiale virkelighet.

Dette illustrerer hvor viktig definisjoner og operasjonaliseringer er, og til tross for velferdsforskningens lange historie med objektive mål så blir det kanskje vanskelig, i dagens velferdsdiskusjon i Norge, å drive forskning uten å forholde oss til subjektive mål. For det første fordi helsefremmende arbeid i dag innebærer å sette individet i fokus og for det andre fordi utviklingen i subjektiv livskvalitet ikke samsvarer med den norske levekårsutviklingen (Barstad, 2014, s. 350). Det ser derfor ut til at det skjer noe på det individuelle og sosiale planet som ikke det objektive målet fanger opp.

I og med at det kanskje er i spenningen mellom det individuelle og det sosiale at «alt» skjer så vil jeg i det neste kapitlet se nærmere på hvordan de unges livskvalitet kan forstås i et slikt samspill mellom individuelle og sosiale forhold.

7.2 Det er ikke hvor mye man har, men hvordan man tar det?

Det ble i den lineære analysen påvist at fremtidsoptimisme har en selvstendig sammenheng med tilfredshet og at effekten av å være optimist er av ganske stor betydning for hvor tilfredse ungdommene er. Analysen viste at effekten av optimisme faktisk er sterkere enn effekten av sosial ulikhet (Tabell 21). Dermed er det kanskje ikke hvor mye ungdommene har, men hvordan de tar det som er avgjørende for deres livskvalitet. For å forstå dette kan vi rette blikket mot teoriene om personlighetstrekk. Optimisme kan forstås som et personlighetstrekk som kan knyttes til positiv emosjonalitet fordi det som kjennetegner disse personene er deres tro på at de mestrer. Ungdom med denne mestringstroen er ifølge teoriene sterkere beskyttet mot stress og er i større grad rustet til å møte og håndtere utfordringer på en måte som leder til høy livskvalitet (I. M. Eriksen et al., 2017, s. 22).

På den andre siden viser funnene at et negativt stemningsleie reduserer ungdommenes tilfredshet og har faktisk størst effekt av alle variablene i den lineære modellen (Tabell 21). Dersom det er slik at trekk ved vår personlighet kan forutsi om vi er utsatte for psykiske plager eller ikke så kan en kanskje anta at noen av ungdommene i gruppen med negativt stemningsleie har en personlighet som er dominert av negativ emosjonalitet. Ungdom som møter og håndterer livshendelser på en måte som er karakteristisk for negativ emosjonalitet; med nedstemthet, engstelse, aggressivitet eller skyhet, er ikke i like stor grad beskyttet mot uønskede konsekvenser av egen atferd og møter derfor også oftere utfordringer som igjen forsterker eventuelle depressive symptomer (Mathiesen et al., 2007, s. 45). Det er imidlertid viktig å påpeke at ungdommenes stemningsleie er målt ut i fra om ungdommene har vært lite eller mye plaget av depressive symptomer i løpet av den siste uka. Jeg har dermed ikke belegg for å si at dette er stabile egenskaper ved ungdommene og at dette kjennetegner deres personlighet. Det jeg derimot kan si er at effekten av et negativt stemningsleie står i tråd med den effekten det sies at negativ emosjonalitet har for den enkeltes livskvalitet.

Dermed kan psykologiske tilstander hos individet se ut til å være av betydning for hvordan ungdommene har det og hvordan de tar den situasjonen de befinner seg i. Hvorvidt disse psykologiske tilstandene er medfødte egenskaper som forholder seg stabile gjennom

livet ligger utenfor denne avhandlingen å undersøke, men spørsmålet om stabilitet er heller ikke så relevant. En slik top-down tilnærming er kritisert for å være statisk og deterministisk. Derfor bør psykologiske tilstander hos individet også forstås ut i fra den konteksten de oppstår i. I stedet for å fokusere på personlighetstrekk som stabile og essensielle egenskaper ved individet er det mer givende å se personlighetstrekk i lys av kulturelle og sosiale forhold.

7.2.1 Nye krav, men samme emosjoner

Dersom ungdommenes måte å håndtere sin situasjon på er kulturelt betinget kan en gjennom et kulturanalytisk perspektiv se funnene i lys av hva som karakteriserer emosjonell og sosial regulering i dagens vestlige kultur. For å lykkes, både sosialt og i utdanning, er reguleringsferdigheter nødvendig. I skolesammenheng har denne ferdigheten, hvilket kan knyttes til selvstyring, vært viktig siden elever fikk «ansvar for egen læring» på 1980-tallet (Madsen, 2017, s. 148). Den vestlige kulturen vektlegger dermed at unge skal ha kontroll over tanker, følelser og atferd slik at de samsvarer med hva omgivelsene forventer av dem.

En kan dermed tenke seg at unge som ikke mestrer eller har forutsetninger for å kunne regulere seg etter hva som anses som normalt blir stemplet med diagnoser. Et eksempel på dette kan være økningen av andelen barn og unge, hvorav gutter utgjør tre av fire, som er blitt diagnostisert med ADHD (Attention Deficit Hyperactive Disorder) (Madsen, 2017, s. 148) i nyere tid. Selv om ADHD har vist seg å være biologisk betinget er det flere som påpeker at også trekk ved tiden vi lever i er av betydning for den økte utbredelsen. Kravene om selvkontroll, som resultat av at ytre disiplin er skiftet ut med indre disiplin, kan føre til at mange unge opplever mistilpasning til skolen (Madsen, 2017, s. 150-151). Slik jeg ser det vil en slik mistilpasning kunne redusere den enkeltes livskvalitet her og nå, men også i et fremtidig perspektiv fordi det påvirker hvordan den enkelte opplever seg selv og sine muligheter. Dette viser seg også kanskje i analysen gjennom at det å oppleve og ikke mestre det som det arbeides med på skolen kan redusere de unges tilfredshet og gjør det mer sannsynlig å være fremtidspessimist.

Det er ofte gutter som trekkes frem som de som oftest opplever mistilpasning til skolen og som dominerer frafallsgruppen fra videregående skole, men det er ikke ensbetydende med at det går dårligere for gutta i voksen alder (Vogt, 2018, s. 182). Studier har faktisk vist at voksenlivet er verre for jenter som dropper ut av skolen enn for gutter. Færre jenter havner i arbeid, de mottar oftere arbeidsavklaringspenger, er oftere uføretrygdede og når de er i jobb så tjener de mindre og dominerer sykefraværstatistikken. Ut ifra dette kan det se ut til at det er viktigere for jenter å prestere på skolen enn for gutter (Vogt, 2018, s. 182-183), og kanskje er det derfor jeg finner at jenter er mindre tilfredse og mindre optimistiske enn gutter, for de har rett og slett mer å tape. Funnet om at jenter er mindre tilfredse og optimistiske er i tråd med tidligere forskning som viser at andelen jenter med psykiske plager har økt mer enn andelen gutter (I. M. Eriksen et al., 2017, s. 7; Reneflot et al., 2018, s. 170). På den ene siden kan en stille spørsmål til om det er reelt at stadig flere ungdommer, og da særlig jenter, får psykiske plager. Blir de virkelig «(p)sykere og (p)sykere»?

Dersom økningen av psykiske lidelser blant ungdommen er reell får gjerne samtidens krav skylden. Kravene om selvkontroll kan gjøre en vond situasjon verre for de som ikke mestrer det livet gir og tar det på «rett» måte, og likeså kan det bli vanskelig å orientere seg dersom de møter motstridende forventninger. Det blir sagt at barn og unge kan møte på slike motstridende forventninger også i skolen. Problemer kan oppstå når lærerplanen; med sine planlagte læringserfaringer, og den skjulte lærerplanen; med ikke-planlagte læringserfaringer, ikke samsvarer. Der læreplandokumentene legger opp til at ungdommene skal hevde seg, være kritiske og aktive, kan den skjulte lærerplanen som styres av det som ligger i skolens vegger; altså uformelle regler og normer, belønne den motsatte atferden fordi altfor selvhevdende barn og unge også kan oppleves som problematiske (Nordahl, 2010, s. 57-58; Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005, s. 197). De formelle og uformelle læringserfaringene barn og unge tar med seg fra skolen vil derfor slik jeg ser det være av betydning for hvordan de forstår seg selv og hvordan de «tar» det livet gir og har gitt dem. Så dersom skolen bidrar til at de unge utvikler en god selvfølelse, gjennom opplevelsen av mestring, vil det kunne redusere og eventuelt forebygge konsekvensene av negativ emosjonalitet.

På den andre siden kan en stille spørsmål til om andelen unge med psykiske plager øker fordi det har kommet et klarere skille mellom hva som er «normalt» og hva som er «unormalt» slik ADHD økningen kanskje kan forstås. Ut ifra en slik normalitetsforklaring ser det ut til å ligge en ide om at psykiske lidelser ikke kan reduseres til enkeltindividets psyke eller genetiske disposisjoner, men at psykiske lidelser fremstår som sosiale avvik alt etter som hvordan omgivelsene reagerer på dem. De unges atferd kan derfor stemples som avvikende dersom atferden ikke samsvarer med sosiale normer (Norvoll, 2013, s. 45). Det å være ung med psykiske plager kan derfor forstås som «unormalt» på den måte at sykdomsbildene endres ved at kulturen «skaper» sykdommene. Med andre ord; det kan være samfunnets måte å disiplinere på.

Siden de unge også vokser opp i en tid med forestillinger om at de tilhører generasjon prestasjon kan det å ha psykiske plager også forstås som «normalt» fordi «alle» har det. De unge som oppgir at de er plaget med depressive symptomer forsøker kanskje rett og slett å leve opp til forventningene ved å spille rollen som en stresset og presset ungdomsgenerasjon.

I forlengelsen av dette kan en også stille spørsmål til om økningen skjer fordi det i dag er større åpenhet om psykisk helse (Soest & Hyggen, 2013, s. 99-100). Dersom det er slik at økningen i psykiske lidelser bunner i at det er større åpenhet i dag enn tidligere kan det anses som en ønsket utvikling fordi flere får hjelp til å håndtere dette på et tidligere tidspunkt (Madsen, 2017, s. 166). Det kan imidlertid også diskuteres hvor positivt det er å ha et for stort fokus på psykisk helse.

At kunnskap om psykisk helse gir bedre psykisk helse er kanskje en uskreven «sannhet» som burde modifieres dersom man ser det med Nordtug og Engelsruds (2016) «briller». Disse brillene ser det slik at det å inkludere livsmestring som eget fag i skolen ikke nødvendigvis vil bidra til at det blir mindre psykiske plager blant ungdommene fordi språket; ordene som brukes for å snakke om følelser, allerede ser ut til å være godt implementert hos ungdommene. Derimot begrenses de unge flinke jentenes handlingsrom fordi det legges enda flere forventninger til hvordan de skal kontrollere; altså uttrykke sine tanker, sine følelser og sin atferd. Det tas derfor ikke hensyn til at det de

uttrykker, gjennom språket, ikke nødvendigvis samsvarer med deres faktiske emosjoner og dermed kan forekomsten av eventuelle depressive symptomer øke i lys av økt fokus på psykisk helse (Nordtug & Engelsrud, 2016, s. 5).

Jeg har ikke grunnlag for å si at årsaken til at ungdommenes forverrede psykologiske tilstand er det ene eller det andre, til det er fenomenet altfor komplekst. I tillegg faller det utenfor avhandlingens rammer. Økningen i forekomsten av psykisk plager kan imidlertid forstås på ulike måter, og vår forståelse av fenomenet vil kunne ha betydning for hvilke krav som stilles til de unges emosjonelle og sosiale kompetanse og hva vi skal gjøre med det.

Siden jeg har forstått psykologiske tilstander i lys av kontekst er alder også kanskje et element som kan være verdt å trekke frem. Alder viste seg i den lineære regresjonsanalysen som viktig for de unges tilfredshet og dette kan indikere at individets psykologiske tilstand også kan variere med alderen. I ungdomstiden; hvilket er en tid der det forventes at de unge trer ut av seg sitt barnlige jeg, skjer det en hel del både med kropp og psyke. Perioden kan for mange være preget av økt emosjonalitet og en økt opplevelse av at ting går i motbakke. Det kan se ut til at ungdomsperioden, som innebærer både hormonelle og sosiale endringer, kan gjøre ungdommene mer usikre enn tidligere siden det som oppleves som valgfrihet; «du kan bli hva du vil», forsterkes i overgangen fra barndom til ungdom (Tetzchner, 2012, s. 681). Slik jeg ser det vil det igjen kunne påvirke den enkeltes tilfredshet. I og med at analysen predikerer at telemark-ungdommen er mest tilfredse når de går i 8 klasse for så å være minst tilfredse i 10 klasse kan en forklaring være at den «stormfulle» perioden blir mer intensiv for 15-16 åringene. Det er da de skal ta første valg om utdanningsretning og valget mellom høyere utdanning eller yrkesutdanning foretas i realiteten også i 10 klasse. For de unge er dette et grunnleggende livsvalg. I tillegg er det slik at kravene om prestasjoner blir større for hvert ungdomsskoletrinn hvorav det virkelig gjelder i 10 klasse. Uten gode prestasjoner kan det være vanskelig å komme inn på en rekke studielinjer og dermed øker presset og stresset for ungdommene.

Oppsummert peker dette på at psykologiske tilstander hos individet kan være avgjørende for hvordan man håndterer både lykke og lidelser (Madsen, 2017, s. 141), men diskusjonen peker også på at forhold på systemnivå kan fungere som premissleverandør for hvilke emosjoner som er «tillatt» og hvordan disse best kan uttrykkes for å samsvare med hva som anses som normalt. Siden jeg hittil har hatt blikket rettet mot den kulturelle konteksten kan det være hensiktsmessig å gå videre til de unges relasjonelle kontekst. Jeg skifter derfor teoretisk perspektiv og retter blikket mot hvordan funnene kan forstås i lys av tilhørighet og sosial kapital.

7.3 Det er ikke hva man har, men hvem man har og hvordan man har dem?

Mine funn viser at sosial støtte, og særlig foreldrerelasjonen, ser ut til å være viktig for de unges tilfredshet og at med svake relasjoner øker sannsynligheten for å være fremtids-pessimist. Dette samsvarer med tidligere forskning som viser til at sosial støtte og tilhørighet er viktig for den enkeltes livskvalitet (Nes & Clech-Aas, 2011, s. 78). Effekten av å ikke søke støtte hos foreldre er, ifølge regresjonsanalysene, viktigere enn effekten av å ha opplevd dårlig råd og dermed er det kanskje ikke hva man har, men hvem man har og hvordan man har dem som er avgjørende for telemarkungdommens livskvalitet.

Denne tematikken kan derfor sees i lys av teorijennomgangen av tilhørighet og sosial kapital som viste hvordan en vi-følelse, det å tilhøre et fellesskap, er en viktig beskyttelse mot ensomhet og sosial isolasjon (Barstad, 2014, s. 303-305; Barstad & Sandvik, 2015, s. 20). Vi-følelsen, og da især den som er knyttet til det relasjonelle fellesskapet; det man har til foreldre og venner, kan åpne opp for at de unge har noen å dele personlige problemer med. Det å ha noen å dele vanskelige tanker og følelser med viser seg å være viktig for de unges tilfredshet og fremtidsoptimisme (Tabell 21 og Tabell 22).

Det blir også sagt at de sosiale relasjonenes styrke er viktigere enn mengden relasjoner (Barstad, 2014, s. 302-303). Dersom vi forstår styrken på relasjonene knyttet til om de unge ville søkt støtte hos venner eller familie kan det å ikke søke støtte vitne om svake relasjoner. Det å kanskje ville søke støtte kan deretter forstås som en middels sterk relasjon mens de ungdommene som sier de ville søkt støtte hos venner og familie har

sterke relasjoner til sine nærmeste. Ut ifra analysen predikerer en svak foreldrerelasjon en større reduksjon i tilfredshet enn hva en svak vennerelasjon gjør. Likeså øker sannsynligheten for å være fremtidspessimist mer dersom den unge har en svak relasjon til sine foreldre enn hva gjelder om de har en svak vennerelasjon. Begge er riktignok av signifikant betydning for ungdommenes livskvalitet.

På bakgrunn av hva det ser ut til at disse nære relasjonene, som vi kan forstå som bonding sosial kapital, betyr for den enkelte vil jeg trekke frem at det også kunne vært interessant å undersøke den brobyggende (bridging) sosiale kapitalens betydning. Jeg har ikke med et slik mål i denne avhandlingen og jeg har derfor ikke grunnlag for å si noe om dette, men basert på tidligere forskning så ville også slike mer distanserte relasjoner trolig ha vist seg å være av betydning.

Den bivariate analysen viste for øvrig at de aller fleste av ungdommene er tilfredse med sine foreldre og sine venner, og tidligere forskning har vist at samtlige ungdommer i Telemark har minst en venn de kan stole på (Aase et al., 2015, s. 4). Ut ifra dette kan det se ut til at den enkelte ungdom har tilhørighet til minst ett fellesskap. Det kan imidlertid tenkes at ikke alle disse fellesskapene omtales som sosial kapital i positiv forstand. For tilhørighet til et miljø med risikoatferd omtales snarere som negativ kapital og forstås ofte som negativt forbundet med den enkeltes livskvalitet. Her kan det hende man tar «feil» fordi «dårlige» relasjoner; altså relasjoner mellom ungdom i mer belastede miljøer, viser seg å være bedre enn ingen relasjoner, ifølge Sletten (2013, s. 132 og 146). I det henseendet er kanskje ikke negativ kapital så negativ likevel, og kan forstås som beskyttelse fordi en får dekt det grunnleggende behovet for tilhørighet. Det er imidlertid ikke sagt at den «negative» kapitalen ikke kan utgjøre risiko for de unge i overgangen til voksenlivet og for deres muligheter i fremtiden, men kanskje handler det ikke om et enten eller, men et både og, fordi tilhørighet er så viktig for den unges tilfredshet og for hvilke forestillinger han/hun har om fremtiden.

Det at «negativ» kapital også kan sees som sosial kapital ser jeg i sammenheng med hvordan Coleman bruker begrepet sosial kapital; som en ressurs som ligger i de sosiale relasjonene mellom aktørene (Barstad, 2014, s. 56). Dermed er ikke sosial kapital en

ressurs som er forbeholdt noen få, men en ressurs som er tilgjengelig gjennom både gode og «dårlige» relasjoner. Det spiller derfor ingen rolle hvor tilhørigheten oppstår så lenge relasjonene er sterke og båndet er gjensidig.

Videre kan tematikken forstås i lys av at tilhørighet også er en identifikasjonsprosess. En prosess som både skjer individuelt, hvorav den unge kan velge å ta del i eller ta avstand fra majoriteten av jevnalderfellesskapet, men også som en sosial prosess der noen har makt til å inkludere eller ekskludere (Gulløy, 2017, s. 126-127; May, 2011, s. 368). Identifikasjonsprosessen kan dermed forstås som viktig for den enkeltes tanker om seg selv, sin situasjon og sin fremtid fordi vi vurderer oss selv gjennom å sammenligne oss med andre.

7.3.1 Kraften i sosial sammenligning

Hvem de unge sammenligner seg med kan ifølge teorien om sammenligning utgjøre en forskjell for den enkeltes livskvalitet. Sammenligner de seg med de som tilsynelatende har mer ressurser enn hva de selv har kan sammenligningen resultere i at den unge opplever sin egen situasjon som ganske dårlig. Dersom ungdommen sammenligner seg med de som tilsynelatende har mindre ressurser kan opplevelsen av egen situasjon være ganske god. Nå er det imidlertid slik at dersom den unge ikke lykkes på samme måte som sin referansegruppe; enten det gjelder materiell velstand, prestasjoner eller lignende så kan det resultere i redusert livskvalitet (Festinger, 1954). Dermed er det kanskje ikke hva ungdommene har, men hvem de sammenligner seg med som er avgjørende for deres livskvalitet.

Kort oppsummert viser dette at selv om de unges relasjoner og styrken på tilknytningen kan være avgjørende for identifiseringsprosessen, er også hvem de sammenligner seg med av betydning. Siden det i dag forventes at den enkelte finner sin egen identitet mer eller mindre på «egenhånd» kan det tenkes at sosial sammenligning er mer utbredt i samtiden nettopp fordi det handler mer om individualiseringsprosesser enn tradisjoner og tilskrevne roller. Dette utgjør tematikken i neste perspektiv der jeg vil presentere hvordan vi kan forstå funnene i lys av individualiseringsprosesser. For å samle eventuelle

løse tråder vil funnet om betydningen av sosial ulikhet for de unges livskvalitet også stå sentralt i dette perspektivet.

7.4 Det er hva man har som bestemmer hva man får?

De deskriptive funnene viser at et stort flertall ungdommer er tilfredse og optimistiske med tanke på fremtiden. Dersom vi knytter dette til teorien om selvbestemmelse som peker på at autonomi er et grunnleggende psykologisk behov, et behov som i stor grad ivaretas i den tiden vi lever i fordi de unge tilsynelatende er frie subjekter med kontroll over sine egne liv, kan individualiseringsprosessene forstås som en viktig årsak til denne fornøyde og optimistiske ungdomsgenerasjonen.

På den andre siden, om man ser autonomi som et lykkesskapende fenomen, samsvarer ikke økningen i psykiske plager blant unge med et tilfredsstilt autonomibehov. Dermed kan Eriksen (2008, s. 27) se ut til å ha rett i at ungdommen, som homo optionis, med uendelig mange valgmuligheter opplever en mangel på orden og stabilitet. En slik uoversiktighet kan slik jeg ser det ha negativ innvirkning på den enkelte ungdoms livskvalitet, selv om noen ser ut til å være mer rustet enn andre til å møte prosessene som ligger i kjølvannet av individualiseringen. Derfor kan det diskuteres om individualiseringen har en tosidig effekt. For selv om vi har en forestilling om at mulighetene er mange og åpne for alle så viser mine hovedfunn at sosial ulikhet påvirker ungdommens tilfredshet og fremtidsoptimisme direkte; jo mer de unge har, jo mer fornøyd og fremtidsoptimistiske ser de ut til å være. Dermed er kanskje ikke mulighetene for å «lykkes» lik for alle og det er mulig at hva man har også bestemmer hva man får.

7.4.1 Den tosidige effekten av individualisering

Den tosidige effekten av individualisering kan forstås i sammenheng med de to ulike stereotypiske holdningene man har til oppvekst i dag; alt var bedre før eller alt er bedre nå. For noen så er det ikke lett å være ung i dag, mens for andre så er det heller ikke så galt. Hva som gjelder for hvem kan ifølge mine funn altså se ut til å bero på hvilken sosioøkonomisk situasjon den unge vokser opp i og hvilke muligheter det gir.

Skjevfordelte muligheter?

Selv om det blir sagt at det å være ung i dag handler om løsrivelse fra tradisjoner; hvor de unge må trå opp sine egne spor, betyr det ikke at dagens foreldre har mistet sin funksjon (Sommer, 2014, s. 148). Funnet som viser hvordan svake foreldrerelasjoner ser ut til å være av større betydning for de unges tilfredshet og fremtidsoptimisme enn svake vennerelasjoner kan bekrefte dette. Så selv om det kommer en tid da jevnaldrende tar over, eller i alle fall kompletterer foreldre som den primære sosialiseringssagenten (Frønes, 2013, s. 23), er kvaliteten på forholdet mellom de unge og deres foreldre av større betydning for den enkeltes livskvalitet hva fremkommer av mine funn. De tankene vi over lengre tid har hatt om at jevnalderfellesskapet betyr mest og «tar over» i tenårene som «kompassnål» må kanskje modifiseres ut i fra mine funn, for ironisk nok ser det ut til at mer frihet og individualisering ender opp med at de unge blir mer avhengig av hva slags foreldre de har.

I og med at individualiseringsprosessene ikke bare innebærer endrede betingelser for barn og unge, men også har endret hvilke forventninger vi har til relasjoner mellom barn og deres foreldre og hvilke krav som stilles til foreldreskapet så er det interessant å se hvordan ungdommens livskvalitet kan forstås ut i fra kunnskapssamfunnets foreldreskap.

Det ligger i dag en forventning om at barn-foreldrerelasjonen skal være sterk; relasjonen skal være tett og nær (Hegna et al., 2017, s. 88), men tidligere forskning har vist at unge som vokser opp i familier med god ressurstilgang har sterkere relasjoner enn unge i familier med mindre ressurser (Bakken et al., 2016, s. 117). Likeså har OECD (2015, s. 177) vist at kommunikasjonen innad i velstående familier er bedre enn for de ressursfattige. Terskelen for å dele personlige problemer kan derfor være større for ungdom som lever under vanskelige levekår enn for de med høyere velstand. Dersom vi ser de relativt sterke sammenhengene mellom sosial støtte, tilfredshetsnivå og fremtidsoptimisme i lys av hvordan sosioøkonomisk situasjon kan påvirke relasjoners styrke så vil dette kunne påvirke hvem de unge har nære seg og hvordan de har dem; altså relasjonenes styrke. Så sosial ulikhet ser ut til å påvirke den enkeltes livskvalitet direkte, men også gjennom å legge betingelser for relasjonenes styrke.

Ungdom som ikke har en tett og god kontakt med foreldrene sine vil derfor kunne få merke negative følger av dette og av at foreldrestil også varierer med sosioøkonomisk situasjon. Ikke alle foreldre har forutsetninger for å stimulere og være utviklingsstøttende, og heller ikke alle deler de samme ideene om barnas fremtid, men i og med at mye handler om kvalifisering i dag er de unge mer eller mindre avhengige av foreldre som involverer seg og tar del i deres anliggender, både hjemme og i deres fritidsaktiviteter (Glaser, 2008, s. 129). Som motvekt til sosial reproduksjon som forklaring til barn og unges skoleprestasjoner trekker Birkemo (2002) frem en alternativ forklaring. Alternativet handler om at foreldrenes engasjement er viktigere enn sosioøkonomisk situasjon (Brenna, 2008, s. 150), men i og med at foreldrenes innsats og hvordan de strukturerer sine barns hverdagsliv ser ut til å variere med sosioøkonomisk situasjon (Lareau, 2011, s. 286-287; Ljunggren & Dahlgren, 2010, s. 144) kan vi tenke oss at den dominante, «borgerlige» foreldrestilen kanskje bidrar til å gjøre ungene bedre rustet til å tåle utdanningssamfunnets krav. Å ha slike mestningsressurser kan redusere sannsynligheten for stressrelaterte plager, for kravene om prestasjoner finnes der for alle, men i og med at den enkelte tillegges og tillegger seg selv mye av skylden for det som går «galt», enten det gjelder skole eller seg selv som person, vil den «indre» disiplinen kanskje ramme hardest hos dem som tåler det dårligst (Ljunggren & Dahlgren, 2010, s. 17).

Mulighetene, og for så vidt begrensningene, er og blir ut i fra dette skjevfordelt i samfunnet. De som har blitt gitt større muligheter til å lykkes, mens de som ikke har blitt begrenset av det de mangler. Opphopningseffekter er derfor i høy grad tilstede også i dag. Dermed kan det sies at vår individualistiske kultur har en bakside. Baksiden av medaljen er, slik jeg ser det, hvordan enkelte ungdommers livskvalitet reduseres som følge av mer eller mindre skjulte strukturelle forhold fordi oppmerksomheten rettes mot ideen om det autonome og unike individet. Så når alt kommer til alt så er det kanskje hva man har som bestemmer hva man får slik det også var i tidligere samfunnsformasjoner.

7.5 Oppsummerende betraktninger

I drøftingen har jeg forsøkt å belyse hvordan funnene mine om telemarkungdommenes livskvalitet kan forstås i lys av psykologiske tilstander hos individet, i lys av tilhørighet og sosial kapital og i lys av individualiseringsprosesser. Basert på mine funn kan det sies at

de unges situasjon; om de har det godt eller ikke og om de er optimistiske eller ikke, kan ha sammenheng med alle de tre ulike perspektivene. Hvordan de unge tar sin situasjon kan bero på både genetiske disposisjoner og livshendelser, men kulturelle betingelser legger rammer for hvordan en forstår psykologiske tilstander som fenomen og for hvilken personlighet en bør ha for å havne innunder kategorien normal.

Videre kan også de unges livskvalitet bero på hvilke relasjoner de har til andre og særlig i stor grad hvor tett og nært forhold de har til sine foreldre. Ikke minst kan «dårlige» relasjoner vise seg å være viktig for de unges livskvalitet her og nå, men også for fremtiden fordi også slike relasjoner kan tilføre de unge tanker om at de er ønsket og at de tilhører et fellesskap.

Det er et fenomen som har vært spesielt interessant å trekke inn i perspektivet om tilhørighet og sosial kapital og det er sosial sammenligning. Hvem de unge sammenligner seg med, hvem som er deres referansegruppe, kan i stor grad ha betydning for hvordan den unge opplever seg selv, sin egen situasjon og sin egen fremtid. Dette perspektivet har jeg imidlertid ingen data på, og det kan derfor være nødvendig å belyse at det er noe jeg har resonnert meg frem til gjennom litteratur og teori.

Sist, men ikke minst, kan de prosesser som er særegent for oppvekst i dag åpne veier for enkelte, men også begrense andre fordi de ikke har det som trengs for å lykkes i vår individualistiske kultur. Ut i fra drøftingen og basert på avhandlingens hovedfunn kan det se ut til at nøkkelen til høy livskvalitet er opplevelsen av å ha relativt god økonomi, gode foreldrerelasjoner, mestre skoleanliggende, ha optimisme, tilfredshet samt ett positivt stemningsleie.

8 Avslutning

Utgangspunktet for denne avhandlingen har vært å undersøke hvordan levekårsutfordringene i Telemark påvirker de unges livskvalitet. Fokuset resulterte i følgende problemstilling: *Hvordan er sammenhengene mellom sosial ulikhet, tilfredshet og fremtidsoptimisme blant unge i Telemark?*

For å besvare dette spørsmålet på best mulig måte utarbeidet jeg to forskningsspørsmål. *Er ungdom med høy sosioøkonomisk status mer tilfredse enn ungdom med lav sosioøkonomisk status, og er de mer fremtidsoptimistiske? og Hvilke sammenhenger finnes mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme?*

Disse spørsmålene har fungert som en rettesnor gjennom avhandlingen og har vært avgjørende for hvilke analysemetoder jeg har brukt og for hva slags empiri jeg har samlet inn. Funnene mine bør derfor sees i lys av de definisjoner og operasjonaliseringer jeg har valgt for denne avhandlingen.

Jeg startet med bivariate analyser for å besvare forskningsspørsmålene. Disse statistiske analysene viste at det var forskjeller i tilfredshet og fremtidsoptimisme etter sosioøkonomisk status og etter subjektiv fattigdom. Ungdom med høy SØS ser ut til å både være mer tilfredse og mer fremtidsoptimistiske enn ungdom med lav SØS og ungdom som har opplevd å ha god råd oppgir oftere at de er tilfredse og fremtidsoptimistiske enn ungdom som har opplevd å ha dårlig råd. Selv om begge målene for sosial ulikhet viste variasjon i tilfredshet og fremtidsoptimisme var det det subjektive målet; altså ungdommens opplevelse av familien økonomiske situasjon, som ga de sterkeste sammenhengene. Hvorfor målene ga ulike styrker av sammenhenger kan bero på at det objektive målet ikke fanger opp det som skjer på det individuelle og sosiale planet.

Funnene fra de bivariate analysene ble bekreftet både gjennom en lineær- og en logistisk regresjonsanalyse. Disse statistiske analysene viste derfor også sammenhenger mellom sosioøkonomisk status, tilfredshet og fremtidsoptimisme og mellom subjektiv fattigdom, tilfredshet og fremtidsoptimisme. Selv om sosial ulikhet ser ut til å påvirke de unges tilfredshet direkte og øker de unges sannsynlighet for å være fremtidspessimister ble det

imidlertid tydelig at bakenforliggende faktorer har relativ stor betydning for sammenhengene. Effekten av det subjektive målet for sosial ulikhet ble mest svekket av foreldre-relasjoner og stemningsleie, mens SØS ble mest svekket av foreldrere-relasjoner og skole-mestring. I det henseendet er det viktig å trekke frem at det fremdeles kan være en eller flere bakenforliggende faktorer som jeg ikke har oppdaget og som kan påvirke både det ene og det andre.

Blant kontrollvariablene som er inkludert i denne avhandlingen viste det seg at kjønn, skolemestring, de unges stemningsleie og deres foreldrere-relasjoner er av stor betydning for hvor tilfredse ungdommene er. Ikke minst øker sannsynligheten for å være fremtids-pessimist langt mer for ungdommer med et negativt stemningsleie og for ungdommer som har svake foreldrere-relasjoner. Dermed kan kanskje styrking av foreldrere-relasjoner forstås som potensiale for endring for ungdommer som ikke er tilfredse eller optimistiske med tanke på fremtiden.

Selv om andelen fremtids-pessimistiske ungdom har vist seg og ikke være så stor så har analysene indikert at det er ungdommer fra familier med lav SØS og ungdommer som har opplevd å ha dårlig råd som dominerer denne kategorien. Ut i fra dette kan det se ut til at det i det fremtidige helsefremmende og forebyggende arbeidet vil være viktig å rette blikket mot hvordan man kan heve utsatte barns tro på seg selv og sin egen fremtid. Kanskje kan et sted å begynne være leksefrie skoler? Det diskuteres jo om et slikt tiltak kan redusere sosiale forskjeller i læringsutbytte fordi ungdommene ikke lenger vil være prisgitt sine foreldres støtte og stimulering. Kanskje kan leksefrie skoler gi mindre stress-relaterte plager, øke den enkeltes selvtillit og gi disse ungdommene håp og fremtidsstro. I Telemark vurderer nå Kragerøpolitikere å innføre leksefrie skoler (Åbergsjord, 2018). Om tiltaket ender opp med å implementeres eller ikke er for tidlig å si, men dersom det blir det vil det være spennende å se om flere kommuner følger etter.

I lys av økningen av depressive symptomer blant unge, og da særlig blant jenter, kan tiltaket om livsmestring som fag på videregående skole også være interessant å følge videre. Om ikke lenge, fra høsten 2018, starter Østfold-skolene opp med folkehelse og livsmestring som en del av skolens pedagogiske innhold. Fra 2020 følger alle videre-

gående skoler i landet etter og skal undervise i temaet (Klausen, 2018). Det vil derfor i årenes løp være interessant å se om tiltaket, det å gi unge kunnskap om psykisk helse, faktisk gir bedre helse og livskvalitet.

Alt i alt så indikerer mine funn at det er sammenhenger mellom sosial ulikhet og livskvalitet blant unge i Telemark. Jo mer de unge har, jo mer lykkelig er de. Dermed kan det se ut til at levekårsutfordringene som fylket sliter med definitivt også rammer de unge.

Referanseliste

Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forl.

Aase, K. N. (2015). Utdanningsnivået i Telemark er noe lavere enn i resten av landet.

Hentet 27.03.18 fra www.telemarksbarometeret.no/Folkehelse/Oppvekst-og-levekaarsforhold/Utdanningsnivaet-i-Telemark-er-noe-lavere-enn-i-resten-av-landet#.Wrn4wkxJPZ

Aase, K. N., Bentsen, A. & Møller, G. (2015). *Ung i Telemark 2015*. Hentet fra

<https://www.telemark.no/Media/Files/Folkehelse/Ung-i-Telemark/2015/Rapport-Ung-i-Telemark-2015>.

Andersen, P. L. & Dæhlen, M. (2017). *Sosiale relasjoner i ungdomstida : Identifisering og beskrivelse av ungdom med svake relasjoner til foreldre, skole og venner*. (NOVA rapport 8/17).

Hentet fra www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2017/Sosiale-relasjoner-i-ungdomstida.

Andrews, T. (2003). "Nytt ideologisk grunnlag for forebyggende helsearbeid : En

diskusjon av syn på makt og endring. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 6(1), 30-42.

Bakken, A. (2016). *Ungdata 2016, Nasjonale resultater*. (NOVA rapport 8/16). Hentet

fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2016/Ungdata-2016.-Nasjonale-resultater>.

Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017, Nasjonale resultater*. (NOVA rapport 10/17). Hentet

fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2017/Ungdata-2017>.

Bakken, A. & Elstad, J. I. (2012). *For store forventninger? Kunnskapsløftet og ulikhetene i grunnskolekarakterer*. (NOVA rapport 7/12). Hentet fra

https://www.udir.no/Upload/Rapporter/2012/NOVA_slutt.pdf?epslanguage=no.

Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv : Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* (NOVA rapport 3/16). Hentet fra

<http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2016/Sosiale-forskjeller-i-unges-liv>.

- Barstad, A. (2014). *Levekår og livskvalitet : vitenskapen om hvordan vi har det*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Barstad, A. & Sandvik, L. (2015). *Deltaking, støtte, tillit og tilhørighet :En analyse av ulikhet i sosiale relasjoner med utgangspunkt i levekårsundersøkelsene*. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/publikasjoner/deltaking-stotte-tillit-og-tilhorighet>.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. & Steinberg, R. J. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. doi: 10.1037/0033-2909.117.3.497
- Ben-Arieh, A. (2008). The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future. *The official Journal of the International Society of Child Indicators*, 1(1), 3-16. doi: 10.1007/s12187-007-9003-1
- Berglund, F. (2004). Indekskonstruksjon: Kun et spørsmål om teknikk? ; en empirisk gjennomgang. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 45(3), 567-586.
- Birkemo, A. (2002). *Læringsmiljø og utvikling*. Oslo: Universitetet i Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt i samarbeid med Unipub.
- Brenna, L., R. (2008). Foreldre som barnas første og viktigste lærere. I V. Glaser & J. Bølstad (Red.), *Moderne oppvekst : nye tider - nye krav* (s. 149-165). Oslo: Universitetsforl.
- Bunting, M. & Lødding, B. (2017). Selvregulering i møte med samfunnsendringene - stabile karaktertrekk eller kompetanser som skolen kan forme? *Skolesamfunnet : Kompetansekraft og ungdomsfelleskap* (s. 55-74). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879-889. doi: 10.1016/j.cpr.2010.01.006
- de Koster, W. M., Aupers, S. P. & Houtman, D. P. (2013). *Paradoxes of Individualization : Social Control and Social Conflict in Contemporary Modernity*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- De Neve, J.-E. & Ward, G. (2017). Happiness at work. I J. Helliwell, F., R. Layard & J. Sachs, D. (Red.), *World Happiness Report 2017* (s. 144-174).

- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
- Diener, E. (2013). The Remarkable Changes in the Science of Subjective Well-Being. *Perspectives on Psychological Science*, 8(6), 663-666. doi: 10.1177/1745691613507583
- Diener, E. & Zeaman, D. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. doi: 10.1037/0033-2909.95.3.542
- Dyb, H. (2017). Psykiske helseplager fortsetter å øke blant ungdom. Hentet 05.10.17 fra <http://forskning.no/barn-og-ungdom/2017/08/svaert-mange-unge-opplever-skolestress/produsert-og-finansiert-av/hogskolen-i-oslo-og-akershus>
- Eikemo, T. A. & Clausen, T. H. (2012). *Kvantitativ analyse med SPSS : en praktisk innføring i kvantitative analyseteknikker* (2. utg. utg.). Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Elstad, J. I. (2010). Spørreundersøkelsens fallgruber. I D. Album, M. N. Hansen & K. Widerberg (Red.), *Metodene våre : eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (s. 155-169). Oslo: Universitetsforl.
- Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2017). *Et av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt*. Hentet 09.08.17 fra <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/ett-av-ti-barn-tilhorer-en-husholdning-med-vedvarende-lavinntekt>
- Eriksen, I. M., Sletten, M. A., Bakken, A. & Von Soest, T. (2017). *Stress og press blant ungdom : Erfaringer, årsaker og utbedrelse av psykiske helseplager*. (NOVA rapport 6/17). Hentet fra www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2017/Stress-og-press-blant-ungdom.
- Eriksen, T. B. (2008). Oppvekst i det moderne. I V. Glaser & J. Bølstad (Red.), *Moderne oppvekst : nye tider og nye krav* (s. 27-33). Oslo: Universitetsforl.
- Eriksen, T. H. (2008). *Storeulvsyndromet : jakten på lykken i overflodssamfunnet*. Oslo: Aschehoug.

- Eriksen, T. H. (2011). Er religiøse mer lykkelige enn andre? I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 245-250). Bergen: Fagbokforl.
- Eurostat. (2013). Quality of life - facts and views - overall life satisfaction. Hentet fra http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_in_Europe_-_facts_and_views_-_overall_life_satisfaction
- Fekjær, S. B. (2016). *Statistikk i praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison process. *Human relations*, 7(117), 117-140.
- Fløtten, T. (2009). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Folkehelseinstituttet. (2017). *Fakta om livskvalitet og trivsel hos barn og unge*. Hentet 13.09.2017 fra <https://www.fhi.no/fp/barn-og-unge/oppvekst/fakta-om-livskvalitet-og-trivsel-ho/>
- Frønes, I. (2007). Theorizing Indicators: On Indicators, Signs and Trends. *Social Indicators Research*, 83(1), 5-23. doi: 10.1007/s11205-006-9061-7
- Frønes, I. (2011). *Moderne barndom*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Frønes, I. (2013). *Å forstå sosialisering*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Frønes, I. (2017). Kompetansesamfunnets utfordringer. I M. Bunting & G. Moshuus (Red.), *Skolesamfunnet : Kompetansekrav og ungdomsfelleskap* (s. 17-33). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Frøyland, L. R. (2015). *Ungdata - Lokale ungdomsundersøkelser : Dokumentasjon av variablene i spørreskjemaet*. (NOVA dokumentasjonsrapport 2015). Hentet fra <http://www.ungdata.no/Forskning/Metode-og-dokumentasjon>.
- Fyrand, L. (2016). *Sosialt nettverk : teori og praksis* (3. utg. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Glaser, V. (2008). Individualisering av barnet - nye tider og nye krav. I V. Glaser & J. Bølstad (Red.), *Moderne oppvekst : nye tider, nye krav* (s. 122-133). Oslo: Universitetsforl.
- Glaser, V. & Bølstad, J. (2008). *Moderne oppvekst : nye tider, nye krav*. Oslo: Universitetsforl.

- Gomez, V., Krings, F., Bangerter, A. & Grob, A. (2009). The influence of personality and life events on subjective well-being from a life span perspective. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 345-354. doi: 10.1016/j.jrp.2008.12.014
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. doi: 10.1086/225469
- Grimen, H. (2004). *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter* (3. utg. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Grødem, A. S. (2011). Den gode barndommen - ved politikkenes grense. I A. Hatland (Red.), *Veivalg i verlferdspolitikken* (s. 15-31). Bergen: Fagbokforl.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforl.
- Grønseth, A. S. (2009). Møte med unge tamilske flyktnings smerte : Fellesskap basert på gjensidighet eller likhet? I K. Eide, N. Qureshi, A. M. Rugkåsa & H. Vike (Red.), *Over profesjonelle barrierer : et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge* (s. 174-188). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Gulløy, E. (2017). Skole + tilhørighet = lokal tilhørighet? I M. Bunting & G. Moshuus (Red.), *Skolesamfunnet : kompetansekrav og ungdomsfellesskap* (s. 124-153). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Gustavsen, K. (2011). *Sosiale ulikheter i oppvekst - en humanitær utfordring*. (TF-rapport 283). Hentet fra https://www.telemarksforsking.no/publikasjoner/detalj.asp?r_ID=1881.
- Haraldsen, G. (1999). *Spørreskjemametodikk : etter kokebokmetoden*.
- Heggen, K., Helland, H. & Lauglo, J. (2013). *Utdannings sosiologi*. Oslo: Abstrakt forl.
- Hegna, K., Eriksen, I. M., Sletten, M. A., Strandbu, Å. & Ødegård, G. (2017). Ungdom og psykisk helse - endringer og kontekstuelle forklaringer. I M. Bunting & G. Moshuus (Red.), *Skolesamfunnet : Kompetansekrav og ungdomsfellesskap* (s. 75-94). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Helliwell, J., F., Huang, H. & Wang, S. (2017). The social foundations of world happiness. I J. Helliwell, F., R. Layard & J. Sachs, D. (Red.), *World Happiness Report 2017* (s. 8-46). Hentet fra <http://worldhappiness.report/>.
- Helliwell, J., F., Layard, R. & Sachs, J., D. (2017). *World Happiness Report 2017*. Hentet fra <http://worldhappiness.report/>

- Helse- og omsorgsdepartementet. (2015). *Folkehelsemeldingen : Mestring og muligheter*. (Meld. St. 19 (2014-2015)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-2014-2015/id2402807/sec1>.
- Helsedirektoratet. (2017). *Program for folkehelsearbeid i kommunene 2017-2027 : En satsing for å fremme barn og unges psykiske helse og livskvalitet*. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/folkehelsearbeid-i-kommunen/program-for-folkehelsearbeid-i-kommunene>.
- Hjort, J. L. (2016). Oslo youth between individualization and class. A study of orientations towards the future.
- Hundeide, K. (2006). Diskurser, redskaper og kontrakter i barns utvikling : Et kulturpsykologisk perspektiv. I L. M. Gulbrandsen (Red.), *Oppvekst og psykologisk utvikling* (s. 272-291). Oslo: Universitetsforl.
- Høgskolen i Sørøst-Norge. (2017). Studieplan for masterstudium i forebyggende arbeid med barn og unge. Hentet 14.09.16 fra https://www.usn.no/studier/studie-og-emneplaner/#/studyplan/981_2017H
- Jørgensen, H. & van der Weele, J. (2009). Vold i storfamiliekontekst - Erfaringer fra alternativ til vold. I K. Eide, N. Qureshi, A. M. Rugkåsa & H. Vike (Red.), *Over profesjonelle barrierer : et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge* (s. 59-79). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Klausen, J.-F. (2018). Nå skal mental helse inn på timeplanen. Hentet 12.04 fra <https://www.nrk.no/ostfold/na-skal-mental-helse-inn-pa-timeplanen-1.13997793>
- Kobro, O. (2017). *Ungdoms ulike forutsetninger* (Master Høgskolen i Sørøst-Norge). Hentet fra https://www.telemark.no/Media/Files/Folkehelse/Materiell-fra-Folkehelse/Masteroppgave_Oda-Kobro
- Kováč, L. (2012). The biology of happiness. *EMBO reports*, 13(4), 297-302. doi: 10.1038/embor.2012.26
- Kränge, O. & Øia, T. (2005). *Den nye moderniteten : ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Kristiansen, J. E. (2007). *Tall kan temmes! : om å bruke og formidle statistikk*. Kristiansand: IJ-forl.

- Kvello, Ø. (2008). Tidlig samspills betydning for barn og unges vennskap med jevnaldrende : Vi kommer alle hjemmefra. I V. Glaser & J. Bølstad (Red.), *Moderne oppvekst : nye tider, nye krav* (s. 34-59). Oslo: Universitetsforl.
- Lareau, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life, Second Edition with an Update a Decade Later* (2nd ed., with an update a decade later. utg.): United States: University Of California Press.
- Ljunggren, J. & Dahlgren, K. (2010). *Klassebilder : ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforl.
- Lucas, R. E. & Diener, E. (2009). Personality and Subjective Well-Being. I E. Diener (Red.), *The Science of Well-Being. Social Indicators Research Series* (Vol. 37, s. 75-102). Dordrecht: Springer.
- Madsen, O. J. (2017). *Den terapeutiske kultur* (2. utg. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Major, E. F. (2011). *Bedre føre var - : psykisk helse: helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger* Vol. 2011:1.
- Markussen, E. (2016). Forskjell på folk! I K. Reegård & J. Rogstad (Red.), *De frafalne : om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* (s. 22-61). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mathiesen, K. S., Kjeldsen, A., Skipstein, A., Karevold, E., Torgersen, L. & Helgeland, H. (2007). *Trivsel og oppvekst - barndom og ungdomstid*. (Rapport 2007:5). Oslo: Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/moba/pdf/rapport-20075-trivsel-og-oppvekst--barndom-og-ungdomstid-pdf.pdf>.
- May, V. (2011). Self, Belonging and Social Change. *Sociology*, 45(3), 363-378. doi: 10.1177/0038038511399624
- Midtbø, T. (2016). *Regresjonsanalyse for samfunnsvitere : med eksempler i Stata*. Oslo: Universitetsforl.
- Milde, S. H. (2012). Hjernen er en tidsmaskin. Hentet 22.09.17 fra <http://forskning.no/hjernen-psykologi/2012/11/hjernen-er-en-tidsmaskin>
- Moum, T. & Mastekaasa, A. (2011). Kan livskvalitet studeres empirisk? I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 52-68). Bergen: Fagbokforl.

- Nes, R. B. & Clech-Aas, J. (2011). *Psykisk helse i Norge : tilstandsrapport med internasjonale sammenligninger* Vol. 2011:2. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/moba/pdf/rapport-20112-psykisk-helse-i-norge.-tilstandsrapport-med-internasjonale-sammenligninger..pdf>
- Nes, R. B. & Tambs, K. (2011). Personlighet og livskvalitet. I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 103-110). Bergen: Fagbokforl.
- Nordahl, T. (2010). *Eleven som aktør : fokus på elevens læring og handlinger i skolen* (2. utg. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Nordahl, T., Sørli, M.-A., Manger, T. & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge*. Bergen: Fagbokforl.
- Nordtug, B. & Engelsrud, G. (2016). Boken som mangler, ord som går på tomgang og sykt flinke jenter: Kunnskap og helse. *Tidsskrift for kjønnsforskning*(03-04), 3-19. doi: 10.18261/issn.1891-1781-2016-03-04-02
- Norges forskningsråd. (2017). Om HelseOmsorg21. Hentet 09.08.17 fra https://www.forskningsradet.no/prognett-helseomsorg21/Om_HelseOmsorg21/1253985487322
- Norvoll, R. (2013). Samfunnsvitenskapelige perspektiver på psykisk helse og psykiske helsetjenester. I R. Norvoll (Red.), *Samfunn og psykisk helse* (s. 38-72). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Næss, S. (2011a). Forskjeller mellom land. I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 226-236). Bergen: Fagbokforl.
- Næss, S. (2011b). Språkbruk, definisjoner. I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 15-51). Bergen: Fagbokforl.
- OECD. (2015). *How's life? 2015 : measuring well-being*. Paris: OECD Publishing.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual : A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS* (6 utg.): Open University Press.
- Reegård, K. & Rogstad, J. (2016). *De Frafalne : om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.

- Reneflot, A., Aarø, L. E., Aase, H., Reichborn-Kjennerud, T., Tambs, K. & Øverland, S. (2018). *Psykisk helse i Norge*. (Rapport 2018). Hentet fra <https://www.fhi.no/publ/2018/psykisk-helse-i-norge/>.
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold : samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (3 utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Rothbart, M. K. & Bates, J. E. (1998). Temperament. I N. Eisenberg & W. Damon (Red.), *Handbook of child psychology : Social, emotional, and personality development* (5 utg., Vol. 3, s. 105-176). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Ryan, R. M., Huta, V. & Deci, E. (2008). Living well: a self-determination theory perspective on eudaimonia. *An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 9(1), 139-170. doi: 10.1007/s10902-006-9023-4
- Samdal, O., Mathisen, F. K. S., Torsheim, T., Diseth, Å. R., Fismen, A. S., Larsen, T., . . . Årdal, E. (2016). *Helse og trivsel blant barn og unge*. (Hemil-rapport 1/2016). Hentet fra <http://filer.uib.no/psyfa/HEMIL-senteret/HEVAS/HEMIL-rapport2016.pdf>.
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforl.
- Sandstrom, G. M. & Dunn, E. W. (2014). Social interactions and well-being: the surprising power of weak ties.(Report). *Personality & Social Psychology Bulletin*, 40(7), 910-922. doi: 10.1177/0146167214529799
- Sandvik, L. (2015). Fortsatt få fattige og sosialt ekskluderte i Norge. Hentet fra <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/fortsatt-fa-fattige-og-sosialt-ekskluderte-i-norge>
- Sandvik, L. (2016). Hver femte familie med lav inntekt har ikke råd til ferie. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/hver-femte-familie-med-lav-inntekt-har-ikke-rad-til-ferie>
- Schiefloe, P. M. (2011). *Mennesker og samfunn : innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforl.
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Oslo: Samlaget.
- Skog, O.-J. (2004). *Å forklare sosiale fenomener : en regresjonsbasert tilnærming* (2. [rev. og utvidet] utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sletteland, N. & Donovan, R. M. (2012). *Helsefremmende lokalsamfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13–16-year-old Norwegians. *Journal of Youth Studies*, 13(3), 291-315. doi: 10.1080/13676260903520894
- Sletten, M. A. (2011). *Å ha, å delta, å være en av gjengen : Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv* (Doktorgradsavhandling). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15158/dravh-ma-sletten.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Sletten, M. A. (2013). Betydningen av å lykkes sosialt i ungdomstiden - er "dårlige venner" bedre enn ingen venner? I T. Hammer & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor : Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s. 139-149). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Sletten, M. A. (2016). Psykiske plager blant ungdom: sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene. *Barn i Norge*, 8-23.
- Soest, T. v. & Hyggen, C. (2013). Psykiske plager blant ungdom og unge voksne - hva vet vi om utviklingen i de siste årtiene? I T. Hammer & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor : Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet* (s. 88-109). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sommer, D. (2014). *Barndomspsykologi : små barn i en ny tid* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Statistisk Sentralbyrå. (2017). *Befolkningens utdanningsnivå*. Hentet 19.04.18 fra <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv/aar>
- Strandbu, Å., Gulløy, E., Andersen, P. L., Seippel, Ø. & Dalen, H. B. (2017). Ungdom, idrett og klasse: Fortid, samtid og framtid. *Norsk sosiologisk tidsskrift [elektronisk ressurs]*, 1(2), 132-151.
- Sund, E. R. (2010). *Sosial kapital - teorier og perspektiver*. Oslo: Helsedirektoratet. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/publikasjoner/sosial-kapital-teorier-og-perspektiver-en-kunnskapsoversikt-med-vekt-pa-folkehelse>.
- Telemark fylkeskommune. (2016). *Folkehelse i Telemark : Oversikt over helsetilstand og påvirkningsfaktorer*. (Helserapport, 2016). Hentet fra <https://www.telemark.no/Media/Files/Folkehelse/Materiell-fra-Folkehelse/Folkehelse-i-Telemark-2016>.
- Tetzchner, S. v. (2012). *Utviklingspsykologi*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode* (4. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Ungdata. (2016a). Personvern. Hentet 22.09.17 fra <http://www.ungdata.no/Om-undersøkelsen/Personvern>
- Ungdata. (2016b). Spørreskjemaet. Hentet 21.09.17 fra <http://www.ungdata.no/Om-undersøkelsen/Spoerreskjemaet>
- United nations Human Rights. (1966). FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Hentet fra <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>
- Vike, H. (2004). *Velferd uten grenser : den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Oslo: Akribe.
- Vike, H. & Eide, K. (2009). Kulturanalyse, minoritetsperspektiv og psykososialt arbeid. I K. Eide, N. Qureshi, A. M. Rugkåsa & H. Vike (Red.), *Over profesjonelle barrierer : et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge* (s. 13-37). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Vogt, K. C. (2018). Svartmaling av gutter. *Norsk sosiologisk tidsskrift*(02), 177-193. doi: 10.18261/issn.2535-2512-2018-01-06
- Vrålstad, S. (2017a). Arbeid og utdanning. *Slik har vi det - livskvalitet og levekår, utgave 2017*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/arbeid-og-utdanning>
- Vrålstad, S. (2017b). Livskvalitet. *Slik har vi det - Livskvalitet og levekår, utgave 2017*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/livskvalitet>
- Vrålstad, S. (2017c). Sosiale relasjoner. *Slik har vi det - Livskvalitet og levekår, utgave 2017*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/sosiale-relasjoner>
- Vrålstad, S. (2017d). Økonomiske ressurser. *Slik har vi det – livskvalitet og levekår, utgave 2017*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/okonomiske-ressurser>
- Wiese, V. (2011). Oppvekst - kvalitet i unge liv? I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (Red.), *Livskvalitet : Forskning om det gode liv* (s. 155-169). Bergen: Fagbokforl.
- Wormnæs, O. (1996). *Vitenskap - enhet og mangfold*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Østby, Y., Walhovd, K. B., Tamnes, C. K., Grydeland, H., Westlye, L. T. & Fjell, A. M. (2012). Mental time travel and default-mode network functional connectivity in the developing brain. *PNAS*, *109*(42), 16800-16804. doi: 10.1073/pnas.1210627109

Åbergsjord, I. (2018). Flere skoler skal teste leksefri. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/rL9eEm/Flere-skoler-skal-teste-leksefri>

Oversikt over tabeller og figurer

Feil! Fant ikke referansekilden.

Tabell 1 Deskriptiv statistikk for separate mål i spørsmålsbatteriet om tilfredshet på ulike livsområder. Prosent, gjennomsnitt og standardavvik. N=6427

Tabell 2 Deskriptiv statistikk av samlemål for tilfredshet (0-24, jo høyere, jo mer tilfreds)

Tabell 3 Deskriptiv statistikk for fremtidsoptimisme blant ungdom i Telemark

Tabell 4 Deskriptiv statistikk over subjektiv fattigdom

Tabell 5 Tilfredshet med foreldre etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 6 Tilfredshet med venner etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 7 Tilfredshet med skolen etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 8 Tilfredshet med lokalmiljøet etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 9 Tilfredshet med helsa etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 10 Tilfredshet med utseendet etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 11 Fremtidsoptimisme etter SØS (relativ fordeling)

Tabell 12 Tilfredshet med foreldre etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 13 Tilfredshet med venner etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 14 Tilfredshet med skolen etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 15 Tilfredshet med lokalmiljøet etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 16 Tilfredshet med helsa etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 17 Tilfredshet med utseendet etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 18 Fremtidsoptimisme etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Tabell 19 Gjennomsnittlig grad av tilfredshet etter SØS og subjektiv fattigdom

Tabell 20 Kjikvadrattester av sammenhengene mellom tilfredshet og fremtidsoptimisme og de to indikatorene for sosial ulikhet

Tabell 21 Betydningen av fremtidsoptimisme og sosial ulikhet for tilfredshet (0-24, jo høyere, jo mer tilfreds), kontrollert for alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. Lineær regresjon (OLS). N=5522.

Tabell 22 Sannsynligheten for å være fremtids pessimist. Logistisk regresjon. Modell med tilfredshet, subjektiv fattigdom, lav SØS, alder, kjønn, sosial støtte, negativt stemningsleie, utdanningsplaner og skolemestring. N=5522.

Tabell 23 Oversikt over hvordan variablene er operasjonalisert i avhandlingen

Tabell 24 Deskriptiv statistikk over fars utdanningsnivå

Tabell 25 Deskriptiv statistikk over mors utdanningsnivå

Tabell 26 Deskriptiv statistikk over antall bøker i hjemmet

Tabell 27 Deskriptiv statistikk over om familien har bil

Tabell 28 Deskriptiv statistikk over om ungdommen har eget soverom

Tabell 29 Deskriptiv statistikk over antall familieferier det siste året

Tabell 30 Deskriptiv statistikk over familiens datamaskiner

Tabell 31 Deskriptiv statistikk for klassetrinn

Tabell 32 Deskriptiv statistikk for kjønn

Tabell 33 Deskriptiv statistikk for vennestøtte

Tabell 34 Deskriptiv statistikk for foreldrestøtte

Tabell 35 Deskriptiv statistikk for stemningsleie

Tabell 36 Deskriptiv statistikk over utdanningsplaner

Tabell 37 Deskriptiv statistikk over skolemestring

Tabell 38 Forklaring av variabler i korrelasjonsmatrisen (Tabell 39)

Tabell 39 Korrelasjonsmatrise (Pearsons korrelasjon) av alle de uavhengige variablene i den lineære regresjonsanalysen

Tabell 40 Alternativ regresjonsanalyse med hovedmodell, en modell med reflektert og kvadrert transformasjon, en modell med en reflektert og logaritmisk transformasjon og en modell med objektivt mål for sosial ulikhet

Tabell 41 Følt håpløshet med tanke på framtida etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

Vedlegg

Vedlegg 1: Oversikt over operasjonaliserte variabler

Tabell 23 Oversikt over hvordan variablene er operasjonalisert i avhandlingen

Teoretisk begrep	Variabelnavn	Variabelbeskrivelse	Verdi
Livskvalitet	Tilfredshet (bivariat)	Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt? 1. Foreldrene dine 2. Vennene dine 3. Skolen du går på 4. Lokalmiljøet der du bor 5. Helsa di 6. Utseendet ditt	0 = Svært misfornøyd 1 = Litt misfornøyd 2 = Verken fornøyd eller misfornøyd 3 = Litt fornøyd 4 = Svært fornøyd
	Tilfredshet (multivariat)	Tilfredshetsindeks	0-24 (jo høyere, jo mer tilfreds)
	Fremtidsoptimisme (bivariat)	Hvordan tror du at fremtida di vil bli? Tror du at du ... Vil komme til å få et godt og lykkelig liv?	1 = Ja 2 = Nei/Vet ikke
	Fremtidsoptimisme (multivariat)	Hvordan tror du at fremtida di vil bli? Tror du at du ... Vil komme til å få et godt og lykkelig liv?	0 = Tror ikke på et godt og lykkelig liv 1 = Tror på et godt og lykkelig liv
Sosial ulikhet	Sosioøkonomisk bakgrunn (objektivt mål)	Har faren og moren din utdanning på universitet eller høyskole? 1. Far 2. Mor	1 = Ja 2 = Nei

Teoretisk begrep	Variabelnavn	Variabelbeskrivelse	Verdi
Sosial ulikhet	Sosioøkonomisk bakgrunn (objektivt mål)	Hvor mange bøker tror du det er hjemme hos dere? NB! Èn meter bøker tilsvarer omtrent 50 bøker	1 = Ingen bøker 2 = Mindre enn 20 bøker 3 = 20-100 bøker 4 = 100-500 bøker 5 = 500-1000 bøker 6 = Mer enn 1000 bøker
		Har familien din bil?	1 = Nei 2 = Ja 3 = Ja, to eller flere
		Har du eget soverom?	1 = Ja 2 = Nei
		Hvor mange ganger har du reist på et sted på ferie med familien din i løpet av det siste året?	1 = Ingen ganger 2 = Èn gang 3 = To ganger 4 = Men enn to ganger
		Hvor mange datamaskiner har familien din?	1 = Ingen 2 = Èn 3 = To 4 = Men enn to
	SØS (bivariat)	SØS-indeks som kategoriserer ungdommene i fem grupper etter hvilken verdi de får når de objektive spørsmålene samles	1 = Svært lav SØS 2 = Lav SØS 3 = Middels SØS 4 = Høy SØS 5 = Svært høy SØS

Teoretisk begrep	Variabelnavn	Variabelbeskrivelse	Verdi
Sosial ulikhet	SØS (multivariat)	Fire dummyvariabler for SØS	0 = Svært høy SØS (ref.) 1 = Svært lav SØS 2 = Lav SØS 3 = Middels SØS 4 = Høy SØS
	Subjektiv fattigdom (subjektivt mål) (bivariat)	Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?	1 = Vi har hatt dårlig råd 2 = Vi har verken hatt god eller dårlig råd 3 = Vi har hatt god råd
	Subjektiv fattigdom (subjektivt mål) (multivariat)	Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?	0 = Familien har hatt god råd/har verken hatt god eller dårlig råd (ref.) 1 = Familien har ikke hatt god råd
Alder	Alder (multivariat)	Hvilket klassetrinn går du i?	0 = 8. klasse (ref.) 1 = 9. klasse 2 = 10. klasse 3 = Vg1
Kjønn	Kjønn (multivariat)	Er du gutt eller jente?	0 = Gutt (ref.) 1 = Jente
Sosial støtte	Vennskapsstøtte (multivariat)	Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Hvem ville du snakket med eller søkt hjelp hos?	0 = Ville søkt støtte hos venner (ref.) 1 = Ville kanskje søkt støtte hos venner 2 = Ville ikke søkt støtte hos venner
	Foreldrestøtte (multivariat)	Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Hvem ville du snakket med eller søkt hjelp hos?	0 = Ville søkt støtte hos foreldre (ref.) 1 = Ville kanskje søkt støtte hos foreldre 2 = Ville ikke søkt støtte hos foreldre

Teoretisk begrep	Variabelnavn	Variabelbeskrivelse	Verdi
Stemningsleie	Negativt stemningsleie (multivariat)	<p>Har du i løpet av den siste uka vært plaget av noe av dette?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Følt at alt er et slit 2. Hatt søvnproblemer 3. Følt deg ulykkelig, trist eller deprimert 4. Følt håpløshet med tanke på framtida 5. Følt deg stiv eller anspent 6. Bekymret deg for mye om ting 7. Følt deg ensom 8. Vært sint og aggressiv <p>Det er konstruert et samlemål av disse separate variablene. Gjennomsnittsverdi på 3 eller mer kodes med 1. De resterende kodes 0.</p>	<p>0 = Positivt stemningsleie (ref.)</p> <p>1 = Negativt stemningsleie</p>
Utdanningsplaner	Utdanningsplaner (multivariat)	<p>Tror du at du vil komme til å ta utdanning på universitet eller høyskole?</p>	<p>0 = Ja (ref.)</p> <p>1 = Vet ikke</p> <p>2 = Nei</p>
Mestring	Skolemestring (multivariat)	<p>Her kommer noen utsagn om hvordan det er å gå på skolen. Hvordan stemmer disse utsagnene med det du selv mener?</p> <p>Jeg synes det jeg jobber med på skolen ofte er for vanskelig</p>	<p>0 = Syns ikke skolearbeidet ofte er for vanskelig (ref.)</p> <p>1 = Syns skolearbeidet ofte er for vanskelig</p>

Vedlegg 2: Statistiske tabeller

Tabell 24 Deskriptiv statistikk over fars utdanningsnivå

Har faren din utdanning på universitet eller høyskole?

	Antall	Prosent
Ja	3568	56
Nei	2111	33
Mangler svar	748	12
N	6427	100

Tabell 25 Deskriptiv statistikk over mors utdanningsnivå

Har moren din utdanning på universitet eller høyskole?

	Antall	Prosent
Ja	4099	64
Nei	1708	27
Mangler svar	620	10
N	6427	100

Tabell 26 Deskriptiv statistikk over antall bøker i hjemmet

Hvor mange bøker tror du det er hjemme hos dere?

	Antall	Prosent
Ingen bøker	109	2
Mindre enn 20 bøker	767	12
20-100 bøker	2191	34
100-500 bøker	2113	33
500-1000 bøker	849	13
Mer enn 1000 bøker	353	6
Mangler svar	45	1
N	6427	100

Tabell 27 Deskriptiv statistikk over om familien har bil

Har familien din bil?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Nei</i>	154	2
<i>Ja, én</i>	1647	26
<i>Ja, to eller flere</i>	4617	72
<i>Mangler svar</i>	9	0
<i>N</i>	6427	100

Tabell 28 Deskriptiv statistikk over om ungdommen har eget soverom

Har du eget soverom?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ja</i>	6192	96
<i>Nei</i>	202	3
<i>Mangler svar</i>	33	1
<i>N</i>	6427	100

Tabell 29 Deskriptiv statistikk over antall familieferier det siste året

Hvor mange ganger har du reist et sted på ferie med familien din i løpet av det siste året?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ingen ganger</i>	794	12
<i>Én gang</i>	1439	22
<i>To ganger</i>	1396	22
<i>Mer enn to ganger</i>	2761	43
<i>Mangler svar</i>	37	1
<i>N</i>	6427	100

Tabell 30 Deskriptiv statistikk over familiens datamaskiner

Hvor mange datamaskiner har familien din?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ingen</i>	37	1
<i>Én</i>	271	4
<i>To</i>	926	14
<i>Mer enn to</i>	5144	80
<i>Mangler svar</i>	49	1
<i>N</i>	6427	100

Tabell 31 Deskriptiv statistikk for klassetrinn

Klassetrinn

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>8. trinn</i>	1570	24
<i>9. trinn</i>	1611	25
<i>10. trinn</i>	1592	25
<i>Vg1</i>	1654	26
<i>N</i>	6427	100

Tabell 32 Deskriptiv statistikk for kjønn

Kjønn

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Gutt</i>	3123	49
<i>Jente</i>	3108	48
<i>Mangler svar</i>	196	3
<i>N</i>	6427	100

Tabell 33 Deskriptiv statistikk for vennestøtte

Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Ville du snakket med eller søkt hjelp hos venner?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Helt sikkert</i>	3092	48
<i>Kanskje</i>	2379	37
<i>Nei</i>	831	13
<i>Mangler svar</i>	125	2
<i>N</i>	6427	100

Tabell 34 Deskriptiv statistikk for foreldrestøtte

Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Ville du snakket med eller søkt hjelp hos foreldre?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Helt sikkert</i>	2807	44
<i>Kanskje</i>	2322	36
<i>Nei</i>	1165	18
<i>Mangler svar</i>	133	2
<i>N</i>	6427	100

Tabell 35 Deskriptiv statistikk for stemningsleie

Stemningsleie

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ikke negativt stemningsleie</i>	6020	94
<i>Negativt stemningsleie</i>	366	6
<i>Mangler svar</i>	41	1
<i>N</i>	6427	100

Tabell 36 Deskriptiv statistikk over utdanningsplaner

Tror du at du vil komme til å ta utdanning på universitet eller høyskole?

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Ja</i>	4015	63
<i>Nei</i>	622	10
<i>Vet ikke</i>	1746	27
<i>Mangler svar</i>	44	1
<i>N</i>	6427	100

Tabell 37 Deskriptiv statistikk over skolemestring

Hvordan stemmer dette utsagnet med det du selv mener? -Jeg syns det jeg jobber med på skolen ofte er for vanskelig

	<i>Antall</i>	<i>Prosent</i>
<i>Stemmer svært godt</i>	466	7
<i>Stemmer ganske godt</i>	1506	23
<i>Stemmer ganske dårlig</i>	2982	46
<i>Stemmer svært dårlig</i>	848	13
<i>Mangler svar</i>	625	10
<i>N</i>	6427	100

Tabell 38 Forklaring av variabler i korrelasjonsmatrisen (Tabell 39)

1	Fremtidsoptimisme
2	Subjektiv fattigdom
3	Alder
4	Kjønn
5	Vennestøtte
6	Foreldrestøtte
7	Stemningsleie
8	Utdanningsplaner
9	Skolemestring

Tabell 39 Korrelasjonsmatrise (Pearsons korrelasjon) av alle de uavhengige variablene i den lineære regresjonsanalysen

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1	-0,16***	-0,06***	-0,08***	-0,12***	-0,27***	-0,24***	-0,18***	0,12***
2	-0,16***	1	0,09***	0,09***	0,04**	0,16***	0,12***	0,07***	-0,10***
3	-0,06***	0,09***	1	-0,01	-0,06***	0,12***	0,09***	0,00	-0,10***
4	-0,08***	0,09***	-0,01	1	-0,14***	0,7***	0,14***	-0,14***	-0,03*
5	-0,12***	0,04**	-0,06***	-0,14***	1	0,14***	0,08***	0,05***	0,01
6	-0,27***	0,16***	0,12***	0,07***	0,14***	1	0,18***	0,05***	-0,09***
7	-0,24***	0,12***	0,09***	0,14***	0,08***	0,18***	1	0,04**	-0,13***
8	-0,18***	0,07***	0,00	-0,14***	0,05***	0,05	0,04	1	-0,15***
9	0,12***	-0,10***	-0,10***	-0,03*	0,01	-0,09***	-0,13***	-0,15***	1

*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Tabell 40 Alternativ regresjonsanalyse med hovedmodell, en modell med reflektert og kvadrert transformasjon, en modell med en reflektert og logaritmisk transformasjon og en modell med objektivt mål for sosial ulikhet

	Modell 3 (samme som i tabell 21)		Modell 4 med en reflektert og kvadrert transformasjon av avhengig variabel		Modell 5 med en reflektert og logaritmisk transformasjon av avhengig variabel		Modell 6 med objektivt mål for sosial ulikhet	
	B	Std. feil	B	Std. feil	B	Std. feil	B	Std. feil
	19,78***	0,25	2,06***	0,04	0,53***	0,02	19,61***	0,29
Fremtidsoptimisme:								
Tror på et godt og lykkelig liv (ref.: har ikke tro)	1,81***	0,17	-0,37***	0,03	-0,14***	0,01	1,92***	0,17
Sosial ulikhet:								
Familien har ikke hatt god råd (ref.: familien har hatt god råd/verken eller)	-1,29***	0,16	0,26***	0,03	0,10***	0,01		
SØS-gruppe 1 (ref.: SØS-gruppe 5)							-0,46*	0,23
SØS-gruppe 2 (ref.: SØS-gruppe 5)							-0,37	0,22
SØS-gruppe 3 (ref.: SØS-gruppe 5)							0,03	0,22
SØS-gruppe 4 (ref.: SØS-gruppe 5)							0,04	0,21
Kontrollvariabler:								
9. klasse (ref.: 8. klasse)	-0,57**	0,18	0,14***	0,03	0,07***	0,01	-0,57**	0,19
10. klasse (ref.: 8. klasse)	-1,24***	0,18	0,30***	0,03	0,13***	0,01	-1,24***	0,19
Vg1 (ref.: 8. trinn)	-0,56**	0,18	0,16***	0,03	0,08***	0,01	-0,61**	0,19
Jente (ref.: gutt)	-1,36***	0,13	0,30***	0,02	0,12***	0,01	-1,43***	0,14
Ville kanskje søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)	-0,31*	0,14	0,08**	0,03	0,03**	0,01	-0,31*	0,15
Ville ikke søkt støtte hos venner (ref.: ville søkt støtte hos venner)	-0,89***	0,21	0,15***	0,04	0,05**	0,01	-0,92***	0,22
Ville kanskje søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)	-1,10***	0,15	0,26***	0,03	0,12***	0,01	-1,15***	0,15
Ville ikke søkt støtte hos foreldre (ref.: ville søkt støtte hos foreldre)	-2,68***	0,20	0,52***	0,03	0,19***	0,01	-2,81***	0,20
Negativt stemningsleie (ref.: positivt stemningsleie)	-2,76***	0,30	0,45***	0,05	0,14***	0,02	-2,89***	0,30
Usikker på høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)	-0,28	0,15	0,05	0,03	0,02	0,01	-0,25	0,16
Ikke planer om høyere utdanning (ref.: planer om høyere utdanning)	-0,94***	0,22	0,16***	0,04	0,05**	0,02	-0,88***	0,24
Syns skolearbeidet er for vanskelig (ref.: syns ikke skolearbeidet er for vanskelig)	-0,90***	0,14	0,17***	0,03	0,06***	0,01	-0,93***	0,14
Standardfeil til regresjonsmodellen	4,94		0,87		0,32		4,97	
Gj.sn. VIF	1,23		1,23		1,23		1,37	
Justert R ²	0,19		0,23		0,24		0,18	

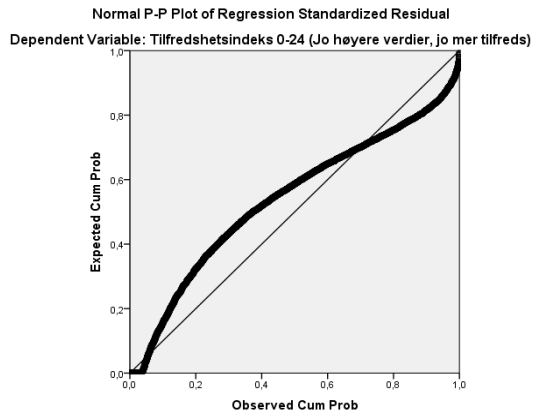
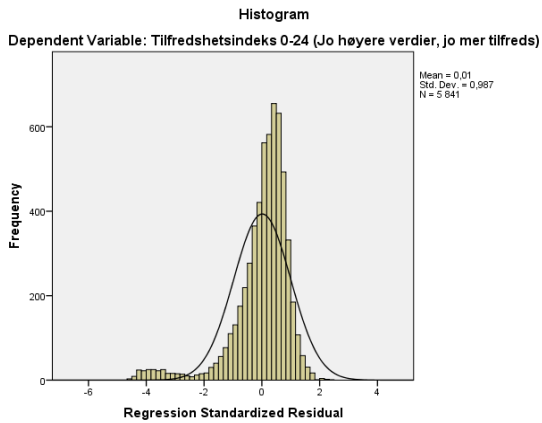
*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Tabell 41 Følt håpløshet med tanke på framtida etter subjektiv fattigdom (relativ fordeling)

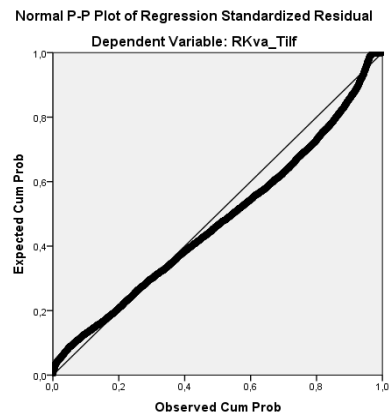
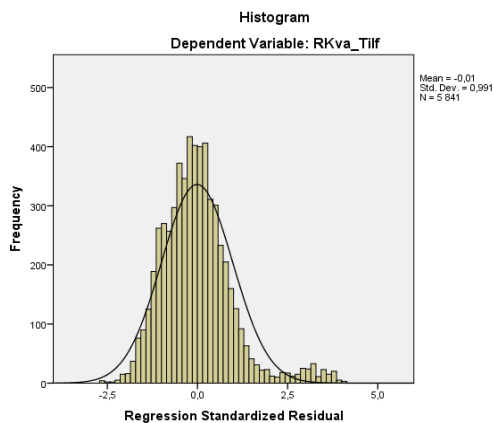
Har du vært plaget av å føle håpløshet med tanke på framtida?	Subjektiv fattigdom			Total
	Vi har hatt dårlig råd	Vi har verken hatt god råd eller dårlig råd	Vi har hatt god råd	
Ikke plaget i det hele tatt	25	45	62	56
Lite plaget	31	28	22	24
Ganske/veldig mye plaget	43	27	16	20
Total	100	100	100	100
N	392	1272	4615	6279

Vedlegg 3: Residualer fra lineær regresjonsmodell og to modeller med transformering

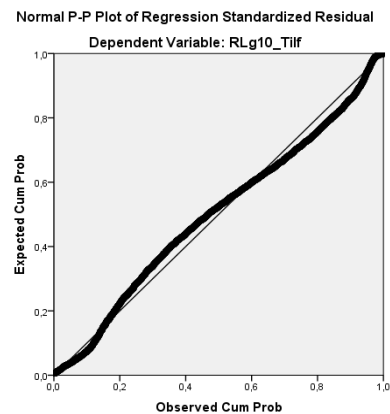
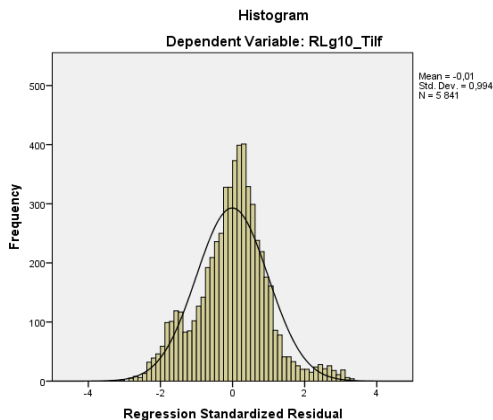
Residualer hovedmodell

Residualer med reflektert og kvadrert transformasjon

Residualer med reflektert og logaritmisk transformasjon

Vedlegg 4: Avtale NOVA

Deres referanse:

Vår dato: 13.11.2017

Vår referanse: Klikk her for å skrive inn tekst.

Tilgang til data

Jeg, Camilla Selmer, får med dette tilgang til det anonyme datamaterialet Ungdata 2015, som omfatter ungdomsskoleelever og elever i videregående skole. Tilgangen er godkjent av NOVA i brev til Høgskolen v/Gulløy av 7. november 2017.

Angående oppbevaring og bruk av dataene gir NOVA følgende instruksjer i "Avtale om utlevering av data mellom Høgskolen i Telemark og NOVA" av 19. august 2011:

Under Vilkår,

punkt 2c) «Opplysningene må utelukkende brukes til forsknings- og utredningsformål».

punkt 2d) ".... Virksomheten er spesielt forpliktet til å gjøre seg kjent med mulige svakheter i datamaterialet".

punkt 2e) "Bakveisidentifisering eller forsøk på rekonstruksjon av personidentifiserbare opplysninger på grunnlag av utlevert materiale er ikke tillatt. Resultatene må ikke offentliggjøres på en slik måte at det medfører risiko for identifisering av enkeltpersoner."

punkt 2f) "... Opplysningene må oppbevares på sikker måte (passordbeskyttet område, kryptert minnepenn eller lignende)"

punkt 2i) "I alle publikasjoner som helt eller delvis er basert på analyser av datamaterialet, skal følgende opplysninger framgå:

- Datamaterialet er basert på Ungdata-undersøkelser i perioden 2013-2015, gjennomført av NOVA i samarbeid med de regionale kompetansesentrene for rusfeltet (KoRus). Ungdata er finansiert over Statsbudsjettet gjennom tilskudd fra Helsedirektoratet.
- NOVA er ikke ansvarlig for virksomhetens analyser eller fortolkninger av resultatene
- Også ved muntlig formidling av forskningsfunn skal det oppgis at datamaterialet er basert på en Ungdata-undersøkelse som NOVA og KoRus står bak»

punkt 2j) "Nova skal fortløpende gis beskjed når det blir utgitt publikasjoner eller finner sted annen formidling som helt eller delvis er basert på analyser av materialet. Alle publikasjoner fra prosjektet skal vederlagsfritt sendes til NOVA, fortrinnsvis som pdf."

punkt 2k) NOVA skal underrettes fortløpende om medieoppslag som måtte komme i tilknytning til forskning basert på materialet. I den grad det er mulig skal melding om dette sendes til ungdata@nova.hioa.no i forkant av oppslaget."

Også i masteravhandlinger skal det altså fremgå at prosjektet er utført i samarbeid med NOVA og KoRus.

13/11-17 *Camilla Selmer*

Postadresse:
Høgskolen i Sørøst-Norge
Postboks 235
3603 Kongsberg

Besøksadresse:
Høgskolen i Sørøst-Norge
Kjølnes ring 56
3918 Porsgrunn

www.usn.no
Tlf: 31 00 80 00
postmottak@usn.no
Org. nr: 123 456 789

Når arbeidet med datasettet er avsluttet/ved studieslutt skal alle datafiler slettes. Studenten har ansvar for å påse at dette gjøres og underrette Høgskolen. Ved brudd på avtalen vil tillatelsen til å bruke dataene fra Høgskolen i Sørøst-Norge bli trukket tilbake.

Underskrifter:

Camilla Selmer

Elisabeth Gulløy

HSN Høgskolen
i Sørøst-Norge